

**PTE BTK Történettudományi Intézet -
Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti
Kutatócsoport - MOSZT**

LDSZ Vagyonvédelmi Kft.

Sorozatszerkesztő: Bebesi György

Szerkesztés és korrektúra: Csurgai Zoltán

Borítóterv: Vámos Eszter

ISSN: 2415-9387

**Felelős kiadó a MOSZT kutatócsoport vezetője
<http://moszt.tti.btk.pte.hu/>**

Nyomdai munkálatok: B-Group Kft.

Pécs, 2017

A jelen tudományos közleményt a szerző
a Pécsi Tudományegyetem alapításának
650. évfordulója emlékének szenteli.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

JELEN KÖZLEMÉNY AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA ÚNKP-16-4-III. KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI
KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

MOSZT Füzetek 4.

Bene Krisztián

**Lotaringiai kereszt
és vörös csillag**

**A Szabad Franciaország és
a Szovjetunió közötti kapcsolatok
a második világháborúban**

MOSZT, Pécs
2017

Sorozatszerkesztői előszó

A 2015-ben tízéves fennállását ünneplő Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport – MOSZT (Híd), amely a PTE BTK Történettudományi Intézetének keretében működik, ebben az évben látta elérkezettnek az időt arra, hogy a korábban létrehozott kiadványsorozata, a MOSZT Könyvek mellett útjára indítson egy másik periodikát, a MOSZT Füzeteket. Ennek a sorozatnak, amely a jelen kötettel már negyedik részénél jár, az a célja, hogy közreadja azokat a ruszisztikai tárgyú írásokat, amelyek meghaladják egy átlagos tanulmány terjedelmi kereteit, de nem érik el egy önállóan megjelentethető monográfia méretét.

Ennek a koncepciónak megfelelően a sorozat első füzetében Kolontári Attilának, a kutatócsoport társelnökének Moszkvában megjelent orosz nyelvű habilitációs forráskiadványának magyar nyelvű kísérőtanulmánya (*Alekszej von Lampe, Vrangel báró katonai képviselője Magyarországon*) látott napvilágot. Ezt követte egy évvel később Zsemlye Jánosnak az ELTE Ruszisztikai Intézete és az Orosz Világ Alapítvány Budapesti Orosz Központja által kiírt *Év orosz dolgozata* pályázaton második helyezést elért, Nagy Péterről írt munkája (*Följegyzések Nagy Péter katonai modernizációjáról és európai külpolitikájáról*). Az ugyanebben az évben megjelenő harmadik számban Szunomár Szabolcs Zsukov tábornokról írt nívós munkáját (*Georgij Zsukov életpályája és katonai tevékenysége*) adtuk közre, amely az *Év orosz dolgozata* pályázaton harmadik helyezést ért el.

Jelen kiadvány szerzője Bene Krisztián habilitált egyetemi adjunktus, a Pécsi Tudományegyetem Francia Tanszékének vezetője és a MOSZT Kutatócsoport alelnöke. Kutatásai során elsősorban a második világháború hadtörténetével foglalkozik, amelynek eredményeként már több könyvet jegyez mind Magyarországon, mind külföldön. Francia nyelvtudásának és külföldi kapcsolatainak köszönhetően korábban elsősorban Franciaország második világháborús szerepvállalását kutatta, az elmúlt évek során azonban a MOSZT Kutatócsoportban

végzett tevékenységének köszönhetően egyre inkább a francia-szovjet katonai kapcsolatok keltették fel érdeklődését, amelyekről már számos alkalommal publikált is a MOSZT Könyvek sorozat tanulmányköteteiben.

Ez alkalommal is ebbe az irányba indult el, amikor a Szabad Franciaország mozgalom témakörében 2016 végén megvédett habilitációs dolgozatának egyes részeit tovább gondolva a De Gaulle tábornok által irányított szervezet és a Szovjetunió között kialakult kapcsolatrendszer kívánja hiánypótló módon bemutatni a magyar szakmai és nagyközönségnek. A tőle korábban megszokott módon bőségesen támaszkodik a francia levéltári forrásokra és szakirodalomra, de emellett ki kell emelni, hogy az orosz történetírás francia nyelven megjelent eredményeit is felhasználta a munka elkészítése során. Ennek köszönhetően objektíven és átfogó módon mutatja be a francia-szovjet politikai, katonai és gazdasági kapcsolatok alakulását az 1918 és 1945 közötti időszakban. Munkájának külön értéke, hogy a nagypolitika történései mellett részletesen kitér a katonai együttműködés olyan viszonylag kevésbé ismert fejezeteire is, mint az orosz önkéntesek szerepvállalása a francia hadseregben vagy a Vörös Hadsereg oldalán harcoló francia alakulat tevékenysége a keleti hadszíntéren.

A téma iránt érdeklődő történészek számára minden bizonnyal hasznos útmutatóul szolgál a füzet végén található részletes bibliográfia, amely segíthet jobban elmélyülni a francia-szovjet kapcsolatok történetében.

Bebesi György
A MOSZT alapító vezetője, sorozatszerkesztő

Pécs, 2017

Bevezető

A történésszel gyakran előfordul, hogy miközben egy adott témát igyekszik a lehető legjobban körbejárni és megismerni, számos olyan érdekes mellékszálal találkozik a kutatás során, amelyek magukban rejtik egy jól megírható nagyszabású tanulmány, esetleg egy monográfia ígérését. Az esetek többségében azonban nincs rá mód, hogy eltérjen a saját maga számára kiszabott kutatási tervtől és némi szomorúsággal folytatja az eredeti téma kutatását.

Ez számos alkalommal megtörtént velem is az elmúlt évek során, miközben igyekeztem minél jobban feltárni előbb a második világháború során a német oldalon harcoló francia önkéntesek, majd pedig a szövetségesekkel együttműködő szabad franciák történetét. Mivel azonban mindkét kutatás sikerrel zárult és érdekes eredményeket hozott, amelyek monográfiák formájában meg is jelentek, illetve a közeljövőben meg fognak jelenni,¹ úgy gondoltam, éppen ideje szakítani ezzel a hagyománnyal és megírni az egyik olyan második világháború idején játszódó diplomáciai eseménysorozat történetét, amely már korábban felkeltette az érdeklődésemet, nevezetesen a De Gaulle tábornok vezetése alatt álló Szabad Franciaország és a Szovjetunió közötti politikai és katonai kapcsolatok történetét.

Az eredetileg átlagos tanulmánynak induló munka az írás során folyamatosan duzzadt, hiszen ahhoz, hogy megértsük a szabad francia és szovjet viszonyrendszert, meg kellett vizsgálni a korábbi időszak kétoldalú kapcsolatait is. Így jutottam el először a furcsa háború időszakához, amely logikusan vitt tovább a harmincas évek diplomáciai eseményeihez, végül

¹ *La collaboration militaire française dans la Seconde Guerre mondiale*. Codex, Talmont Saint-Hilaire, 2012.; *A Francia Antibolsevik Légión a keleti hadszíntéren*. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest-Pécs, 2013.; *A Nagy Károly hadosztály. A Waffen-SS francia önkénteseinek harcai a keleti hadszíntéren*. PTE BTK TTI MOSZT, Pécs, 2016.; *A Szabad Francia Erők, 1940-1943. A francia katonai együttműködés a második világháborúban*. Kronosz, Pécs (megjelenés alatt).

pedig már logikusan kínálta magát, hogy megvizsgáljam a kommunista állam születésétől induló időszakot is. Így végül a tanulmány mind tartalmilag, mind terjedelmileg jelentősen kibővült és jelentősen túlnőtt a hagyományos tudományos közlemények hosszúságán, ami jelentős akadályozta az elkészült munka megjelentetését, hiszen a legtöbb folyóirat nem közöl le ekkora írásokat. Ekkor sietett segítségemre Bebesi György kollégám, a Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport vezetője, aki nagylelkűen felajánlotta, hogy az általa alapított MOSZT Füzetek kiadványsorozatban – amely hasonló célokra jött létre – közzétehetem írásomat, amiért ezúton is szeretném őszinte hálámat kifejezni.

Így született meg az a mű – tanulmánynál jóval hosszabb, monográfiánál valamivel rövidebb –, amelyet most kezében tart a kedves Olvasó. Annak ellenére, hogy az eredeti koncepció sokat változott a munka elkészítése során, remélhetőleg ez csak javára válik, és olyan új ismereteket tud közreadni a két ország kapcsolattörténetének ismert és kevésbé ismert fejezeteiről, amelyek hozzájárulnak a magyar történettudomány gyarapításához.

Végül pedig bízom benne, hogy a MOSZT Füzetek negyedik kötete hasznos és érdekes olvasmányul fog szolgálni mindazok számára, akiket érdekel Franciaország, a Szovjetunió vagy a második világháború története.

A Franciaország és Szovjetunió közötti kapcsolatok a két világháború között

A francia-szovjet diplomáciai kapcsolatok igen változatos utat jártak be a két világháború közti időszakban. A bel- és külpolitikai átalakulások következtében az egykor szövetséges államok jelentősen eltávolodtak egymástól, ugyanakkor a nemzetközi politikai helyzet általános romlása következtében kénytelenek voltak ráébredni arra, hogy a politikai és katonai együttműködés kölcsönös előnyökkel járna. Mindazonáltal ennek kivitelezése igen nehéz feladat volt, mivel egy folyamatosan alakuló diplomáciai közegben kellett mindkét fél számára kielégítő megoldást találni. Jelen fejezet arra keresi a választ, hogy milyen kísérletek történtek ennek a megállapodásnak a kiépítésére és miért olyan eredménnyel zárult ez a folyamat 1939 nyarán, amelyet a történelemkönyvekből már jól ismerünk.

A hivatalos kapcsolatfelvétel és következményei

Az első világháború végén kialakított európai rend fenntartása igen komoly nehézséget jelentett az azt létrehozó államok számára, mivel gyorsan változó körülmények között egymástól eltérő nemzeti érdekek szem előtt tartásával kellett megőrizniük a kontinens békéjét. Ennek egyik letéteményese a Népszövetség volt, amely feladatának csupán korlátozottan volt képest megfelelni, ezért a munkából komoly rész hárult a győztes hatalmak kormányaira, közülük is elsősorban a békeszerződések egyik fő alakítójára, Franciaországra. Ezzel szemben a Szovjetunió távolmaradt a nemzetközi nagypolitikától, elsősorban arra törekedett, hogy államközi szerződések segítségével rendezze viszonyát a szomszédos államokkal. Így járt el Németország esetében az 1922-ben megkötött rapallói egyezményrel, valamint sorban felvette a diplomáciai kapcsolatot más államokkal, de egyetlen országgal sem fűzte különösebben szorosabbra a viszonyát.²

² Basdevant 1939, 27-30.

A francia-szovjet viszonyt számos korábbi nézeteltérés is terhelte, amelyek nem könnyítették meg számukra, hogy felvegyék egymással a hivatalos diplomáciai kapcsolatot. Ezek közül az egyik legsúlyosabb az volt, hogy Franciaország is részt vett abban a nagyszabású intervenció hadműveletben az első világháborút követően, amely a bolsevik rendszer megdöntését célozta. Ennek keretében hozzávetőlegesen 12.000 francia katonát irányították Oroszország különböző területeire (Arhangelszkbe, Szevasztopolba, Odesszába és Szibériába), akik 1918 és 1920 között eredménytelenül harcoltak a kiépülőfélben lévő kommunista rendszer ellen.³ Ugyanilyen teherterhel volt a kétoldalú kapcsolatokon, hogy a lengyel-szovjet háborúban Franciaország Lengyelország mellett kötelezte el magát és ezzel a segítséggel hozzájárult a konfliktus során elszenvedett szovjet vereséghez.⁴ Mindezek mellett meg kell említeni a cári Oroszországnak folyósított és a Szovjetunió által nem törlesztett hitelek kérdését is.⁵

Mindazonáltal jelentős politikai és gazdasági érvek is szóltak amellett, hogy a két ország felvegye egymással a kapcsolatot. Egyrészt az európai biztonsági rendszer távlatilag fenntarthatatlan volt a befolyásos állam valamilyen szintű együttműködése nélkül, másrészt pedig a francia gazdaság szereplői komoly nyomást gyakoroltak a kormányra, hogy újból nyissa meg számukra a korábbi orosz – ekkor szovjet – piacot, amely mind nyersanyagforrásként, mind késztermékfogyasztóként komoly szerepet töltött be a francia iparban.⁶ A szovjet külügyi vezetést elsősorban a nemzetközi elszigeteltségből való kitörés vágya motiválta, így már 1922 elején jelezték, hogy nyitottak lennének a kapcsolatok felvételére. Ennek megvalósítása azonban erősen függött a francia belpolitika irányvonalától is, amely ekkoriban antikommunista volt, így ebben az időszakban még érdemi előrelépés nem történt.⁷

³ Lásd Avenel 2010.

⁴ Hogenhuis-Seliverstoff 1999, 120-122.

⁵ Yakemtchouk 2011, 97-99.

⁶ Jeannesson 2000, 412-413.

⁷ Hogenhuis-Seliverstoff 1999, 127-128.

Miután Raymond Poincaré vette át a kormány vezetését, 1923 elején javasolta a szovjet vezetésnek a kapcsolatok felvételét, de feltételként kötötte ki, hogy a Szovjetunió ismerje el a cári Oroszország adósságait és kártalanítsa az államosított cégek francia tulajdonosait. Moszkva jelezte, hogy nyitott a kapcsolatfelvételre, de a feltételeket nem fogadja el, ezért a tárgyalások megszakadtak.⁸ Franciaország ezzel nehéz helyzetbe került, mivel ha fenntartja követeléseit a Szovjetunióval szemben, szinte teljes egészében kimarad a szovjet piaccal való kereskedelemről, ahol a német és angol konkurencia ekkorra már megvetette a lábát. Ugyanakkor, ha lemond ezekről, akkor valószínűleg igen komoly anyagi veszteséget kell elszenvednie az országnak, hiszen a jövőben rosszabb alkupozícióból indulhat annak érdekében, hogy ezeket a jelentős összegeket visszaszerezze. Végül a baloldal 1924-es választási győzelme után Édouard Herriot döntött úgy a francia kormány vezetőjeként, hogy a várható gazdasági és politikai előnyök felülmúlják a veszteségeket, ezért 1924. október 28-án de jure elismerte a Szovjetuniót, amelyet egy nappal később a kommunista állam is hasonló diplomáciai lépéssel viszonzott.⁹

A történelmi jelentőségű kapcsolatfelvétel ellenére nem állt be jelentős javulás a francia-szovjet politikai kapcsolatokban, mivel az 1926 elején a hitelek visszafizetéséről folytatott tárgyalások eredménytelenül értek véget, így Franciaországnak tudomásul kellett vennie ezeknek az összegeknek az elvesztését, ugyanakkor a Szovjetunió sem kapta vissza a fekete-tengeri flotta francia kézre került hadihajóit. Az 1927-ben újrakezdett tárgyalások sem hoztak több eredményt, ráadásul további jelentős feszültséget okozott, hogy az 1926. június 10-én aláírt francia-román megegyezésben Franciaország jóváhagyta Besszarábia román annexióját. A politikai elhidegülést ráadásul a kereskedelmi kapcsolatok fellendülése sem tudta ellensúlyozni, mivel a viszonylag hosszú szünet alatt a többi gazdasági nagyhatalom (Németország, Nagy-Britannia és az

⁸ Yakemtchouk 2011, 99-100.

⁹ Dessberg 2009, 19-20.

Egyesült Államok) szilárd pozíciókat építettek ki a szovjet piacon, valamint a francia kereskedelem alapvetően a francia politikai vezetéstől függött, amely a problémás kérdések rendezésének elmaradása miatt nem is bátorította különösebb mértékben a kétoldalú gazdasági kapcsolatok kiépítését.¹⁰ Ennek következtében a két állam viszonya mind politikai, mind gazdasági téren távolságtartó volt.

A francia-szovjet viszony az 1930-as évek elején

A gazdasági válság megérkezése Franciaországba számos kétségbeesett lépést hozott magával, amely közül az egyik a Szovjetunióból importált nyersanyagok állami ellenőrzés alá vonása volt 1930-ban. Ez egy kisebb kereskedelmi összetűzést váltott ki a két ország között, mivel válaszképpen a Szovjetunió jelentősen csökkentette franciaországi vásárlásait, ami jelentősen növelte a kétoldalú kereskedelmi mérleg francia deficitjét, így végül ezeket az intézkedéseket 1931-ben és 1934-ben vissza kellett vonni.¹¹

Nem meglepő, hogy ilyen előzmények után mindkét ország vezető köreiből voltak olyan csoportok, akik gyanakvással tekintettek a másik államra, fellépésük pedig hatékonyan állta útját a komolyabb közeledési kísérleteknek.¹² Ezeknek az állásfoglalásoknak az átértékeléséhez nem csupán a politikai helyzet változására, de a meghatározó külügyi posztok betöltői közti személycserékre is szükség volt. Ebben az időszakban mindkettőre sor került, mivel egyrészt a gazdasági háború negatív következményei és a németországi náci párt térnyerése közösen abba az irányba hatottak, hogy a két ország rendezze egymással viszonyát, másrészt ehhez megfelelő nyitottsággal rendelkező politikusok is akadtak szovjet oldalon Makszim Makszimovics Litvinov (Максим Максимович

¹⁰ Jeannesson 2000, 420-426.

¹¹ Uo. 424.

¹² Soutou 2005, 32-33.

Литвинов) külügyi népbiztos,¹³ francia részről pedig Aristide Briand külügyminiszter személyében.¹⁴

1931 júniusában tárgyalások kezdődtek a két kormány között egy megneemtámadási szerződés aláírásáról. Ezek az egyeztetések sokáig húzódtak, mivel mindkét félnek voltak feltételei, amelyek teljesüléséhez kötötték a megállapodás megkötését. A megegyezést nem könnyítette meg a gyorsan változó francia belpolitikai helyzet sem, amely 1931-1932 fordulóján két olyan kormányt is eredményezett, amelynek vezetői (André Tardieu, majd Pierre Laval) ellenségesen viszonyultak a Szovjetunióhoz. Végül Édouard Herriot kormányfősége alatt volt megfelelő a francia belpolitikai klíma a tárgyalások lezárásához, amelyben a szovjet fél is partner volt, mivel teljesítette a korábbi francia kérést és hasonló kétoldalú szerződéseket kötött kelet-európai szomszédjaival. Ennek következtében 1932. november 29-én aláírták a francia-szovjet megneemtámadási szerződést, amely jelentős előrelépést jelentett a két ország kapcsolatában.¹⁵ A szerződést 1933. február 15-én a francia kormány is ratifikálta, majd május 16-án a törvényhozás egyhangúlag elfogadta, így egyértelműen megállapítható, hogy a megállapodás a francia és szovjet politikai vezetés támogatását is élvezte. Egyéb tényezők mellett ennek az a magyarázata, hogy a létrehozni szándékozott együttműködés fontos volt a politikai izolációból egyre jobban kilépni szándékozó Szovjetunió és az európai rendre komoly fenyegetést jelentő német revizionista politikától tartó Franciaország számára is.¹⁶

Esély az együttműködésre

A következő lépést a szovjet vezetés tette meg, amikor 1933 nyarán javasolta, hogy a két ország kössön együttműködési szerződést, amely lehetővé tenné, hogy együtt lépjenek fel az

¹³ Dullin 2000, 152.

¹⁴ Du Réau 2000, 169-176.

¹⁵ Davion 2009, 286.

¹⁶ Soutou 2005, 34-35.

országait megátadó esetleges agresszorok ellen. Ez a javaslat már abból a kettős felismerésből fakadt, hogy a náci vezetés alatt álló Németország veszélyt jelent a kommunista államra, amelynek semlegesítéséhez Franciaország jó szövetséges lenne, ugyanakkor pedig azt is meg kívánta akadályozni, hogy ezek a nyugati országok esetleg egységfrontra lépjenek a Szovjetunió ellen.¹⁷

A francia vezetés némiképp tartózkodóan fogadta a szovjet ajánlatot és feltételekhez kötötte a megállapodást: a Szovjetunióknak be kellett lépnie a Népszövetségbe, a szerződésnek pedig magába kellett foglalnia Franciaország keleti szövetségeseit is. A feltételeket a szovjet kormány elfogadta, így ennek jegyében került sor a Szovjetunió belépésére a Népszövetségbe 1934 szeptemberében. Ezt követően indulhattak meg a tárgyalások, amelyek több mint egy éven keresztül folytak. A francia diplomácia kezdeti elképzelése egy átfogó, úgynevezett „keleti Locarno” megállapodás megkötése volt, amely garantálta volna Európa keleti felének biztonságát a Szovjetunió, Németország, Lengyelország és a balti államok bevonásával. Az ambiciózus terv Németország részéről teljes elutasításra talált, sőt a hitleri állam 1935 márciusában bejelentette, hogy újra bevezeti a sorozást, amivel önkényesen felülírta a versailles-i békeszerződés erre vonatkozó passzusát. A tárgyalások további akadályát jelentette, hogy Louis Barthou külügyminiszter életét veszítette az 1934. október 9-én I. Sándor jugoszláv király elleni sikeres merénylet során, így a terv egyik legnagyobb támogatója tűnt el a politika színpadáról.¹⁸ Őt Laval követte a miniszterelnöki székben, aki sokkal kevésbé volt elkötelezett, hogy az eredeti elképzelést valóra váltsa, ezért megelégedett azzal is, hogy kétoldalú megállapodást hozzon tető alá a francia és szovjet kormány között.¹⁹

Ilyen előzmények után került sor 1935. május 2-án a francia-szovjet kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírására

¹⁷ Girault 1977, 419.

¹⁸ Ormos 1984, 5-13.

¹⁹ Boisdron 2005, 23-43.

Párizsban, amely rögzítette, hogy a két ország köteles egymásnak azonnal támogatást és segítséget nyújtani, ha egy harmadik ország megtámadná őket.²⁰ Az öt évre kötött megállapodás²¹ megítélése vegyes volt a politikai körökben. A törvényhozás 1936. február 27-én fogadta el jelentős számú ellenző és tartózkodó szavazat (353 igen, 164 nem és 46 tartózkodás) mellett, ami jelezte, hogy a jobboldali kormányzat tagjai közül sokan nem voltak elégedettek a szerződés nyújtotta lehetőségekkel,²² ami a jövőbeni gyakorlati együttműködésre nézve nem kecsegtetett túl sok jóval.

A baloldali Népfront 1936 tavaszi választási győzelme reményeket ébresztett azzal kapcsolatban, hogy esetleg valódi tartalommal lehet megtölteni a szerződést. Ezek a remények részben valóra is váltak, mivel az új kormány Pierre Cot-ot, a francia-szovjet közeledés elkötelezett hívét nevezte ki légügyi miniszternek, aki mindent megtett a kapcsolatok előmozdítása érdekében.²³ A politikai akaraton kívül elsősorban konkrét katonai együttműködési módok kidolgozására lett volna szükség, azonban ezekre egyáltalán nem került sor. Ennek oka elsősorban Maurice Gamelin vezérkari főnök volt, aki a francia fegyveres erők elsőszámú vezetőjeként ellenezte a szovjetekkel való fegyveres együttműködést. Ennek magyarázatát a tábornoknak a Vörös Hadsereg katonai erejével kapcsolatos kételkedésében kell keresnünk, mivel a hozzá érkező információk alapján meg volt győződve arról, hogy a szovjet haderő gyenge felszereltsége és a tisztikarában végzett sztálini tisztogatások miatt nem képes komolyabb hadműveletekben részt venni.²⁴

Ennek ellenére 1937 végén és 1938 elején folytatódtak a katonai egyeztetések, amelyek francia részről a szovjet közreműködés módjait igyekeztek felmérni egy Németországgal kirobbanó konfliktus esetén. A szovjet kormány válasza alapve-

²⁰ Narinski 2005, 75-76.

²¹ Basdevant 1939, 45-46.

²² Soutou 2005, 59.

²³ Narinski 2005, 76.

²⁴ Guelton 2005, 69-70.

tően pozitív volt: nyersanyag- és fegyverszállítmányokat, valamint közvetlen katonai segítségnyújtást helyezett kilátásba Franciaország és szövetségesei számára. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy erre csak akkor kerülhet sor, ha Lengyelország és Románia engedélyezik a szovjet csapatok szabad áthaladását területükön, hogy azok be tudjanak kapcsolódni a Németország elleni harcba. Ennek az engedélynek a megszerzése az érintett országoktól teljesen esélytelennek tűnt a francia diplomácia vezetői számára, akik a vezérkar szovjet katonai potenciállal kapcsolatos szkeptikus álláspontja ismeretében nem is nagyon bíztak ennek a segítségnek a hatékonyságában. Ennek következtében a tárgyalások 1937 közepére gyakorlatilag megszűntek, és érdemi katonai együttműködés kidolgozására egyáltalán nem került sor.²⁵ Ez egyben azt is jelentette, hogy az 1935 derekán megkötött együttműködési szerződés érdemi gyakorlati jelentőséggel nem bírt, hiszen a két fél konkrét tervek és egyeztetés híján nem tudott és – francia részről – nem is akart közös hadműveleteket végrehajtani egy esetleges német támadás esetén.

Külön utakon

A katonai együttműködés kudarcán kívül más problémák is hozzájárultak ahhoz, hogy az 1930-as évek utolsó harmadában a két állam közötti viszony mélypontra jutott. A legfontosabb ezek közül a folyamatosan változó nemzetközi helyzet szülte kihívásokra adott eltérő válaszok sora volt.

Az első ilyen krízishelyzet az 1936-ban kirobbant spanyol polgárháború volt. A Francisco Franco tábornok által a baloldali köztársasági kormány ellen vívott harcban a fasiszta államok az előbbi oldalára álltak és komoly segítséget nyújtottak, míg a Szovjetunió az utóbbit igyekezett támogatni. Ez újabb konfliktushoz vezetett a francia és a szovjet kormány között, mivel bár mindkettő aláírta a benemavatkozási egyezményt, Franciaország aktívan részt is vett annak betartásában, míg a Szovjetunió igyekezett kijátszani azt, hogy fegyverekkel lássa

²⁵ Girault 1977, 423-424.

el a köztársasági erőket. Bár ez nem vezetett nyílt konfliktushoz a két ország között, fokozatosan tovább mélyítette a közöttük fennálló nézeteltérést. Az ellentét súlyosságát jól jelzi, hogy amikor Litvinov 1937 végén felvetette a szovjet politikai vezetés számára, hogy tárgyalások céljából meghívják a francia külügyminisztert Moszkvába, a felvetését a legmagasabb szintről utasították el.²⁶

A következő két év folyamán a nemzetközi diplomáciát egyértelműen Németország dominálta, amely folyamatosan új kihívások elé állította az európai kollektív biztonsági rendszer fenntartását szem előtt tartó nagyhatalmakat. A német diplomáciát irányító Hitler az előző évek tapasztalatai alapján arra számított, hogy Franciaország és Nagy-Britannia továbbra is passzívan veszi majd tudomásul a német területek kiterjesztését, így a háborús konfliktus veszélye nélkül tudja megvalósítani expanziós terveit. Ez a számítása teljes mértékben beigazolódtott az 1938-as év folyamán, de csak részben 1939-ben, ami a második világháború kirobbanásához vezetett. Az 1938. március 12-én lezajlott Anschluss csupán diplomáciai úton benyújtott tiltakozást váltott ki francia részről, semmilyen szankciót nem helyeztek kilátásba Németország ellen.²⁷

Hitler következő célpontja Csehszlovákia volt, amely az 1924. január 25-én aláírt francia-cseh szövetségi és az 1935. május 16-án megkötött szovjet-cseh segítségnyújtási szerződés védelmét is élvezte. Ezért amikor a német diplomácia vezetői 1938 szeptemberében jelezték, hogy igényt tartanak az ország főleg németek lakta nyugati területére (a Szudéta-vidékre), a francia kormány először mozgósított és kész volt harcra szállni szövetségese védelmében, de végül angol nyomásra letett erről a szándékáról és újabb engedményeket tett Németországnak. Moszkva követte a francia példát és egyedül nem állt ki szövetségese mellett, aminek következtében a szeptember 29-30-i müncheni konferencián a német álláspont győzedelmeskedett, a nyugati nagyhatalmaknak pedig meg kellett elé-

²⁶ Narinski 2005, 79-83.

²⁷ Du Réau 2005, 167-171.

gedniük cserébe a béke ígéréssel német tárgyalópartnerük részéről.²⁸

Ez az ígélet nem tartott sokáig, hiszen 1939. március 14-én Németország Csehszlovákia maradékát is elfoglalta, ahol létrejött a saját közvetlen irányítása alatt álló Cseh-Morva Protektorátus, illetve a tőle függő Szlovákia. A nagyhatalmak ez alkalommal sem reagáltak, mivel érdemi fellépésre nem is lett volna lehetőségük, hiszen korábbi szövetségesük korábbi határvidéki erődítményrendszerét elveszítve ekkor már nem tudott ellenállást kifejteni. Ugyanakkor ennek a lépésnek a diplomáciai következményei mind nyugaton, mind keleten jelentősek voltak. Franciaország és Nagy-Britannia ekkor látta be, hogy Németországgal nem lehet egyezkedni, a következő alkalommal már fegyverrel kell megállítani a náci államot, ezért elkezdtek felkészülni a közelgő katonai konfliktusra. Ennek jegyében felértékelődött a szövetségesek szerepe is, és a nyugati nagyhatalmak márciusban Lengyelország, áprilisban pedig Görögország és Jugoszlávia határainak sérthetetlenségére vállaltak garanciát. Ennek a felkészülésnek a jegyében tárgyalásokat folytattak Törökországgal és a Szovjetunióval is az együttműködésről. Törökország azonban a csábító ígérek és konkrét engedmények (egy szíriai szandzsák átengedése) ellenére sem volt hajlandó feladni semlegességét.²⁹

Moszkvával májusban indult meg az egyeztetés, azonban már kezdetben komoly akadályokba is ütközött. A müncheni egyezmény után Sztálin a legkevésbé sem bízott a nyugati országok vezetésében, ugyanakkor ezek nem tudtak számára vonzó alternatívát kínálni, amely valódi - politikai, területi vagy gazdasági - nyereséggel járt volna számára, valamint továbbra sem volt megoldott a szovjet csapatok szabad áthaladásának kérdése a közép-európai országok területén. Ebből kifolyólag az új külügyi biztos, Vjacseszlav Mihajlovics Molotov (Вячеслав Михайлович Молотов), aki 1939 májusától töltötte be ezt a tisztséget, a németekkel is tárgyalásokba bo-

²⁸ Montagnon 2009, 32-33.

²⁹ Muracciole 2002, 22-23.

csátkozott, amelyek eredményesebbnek bizonyultak, mint a nyugati hatalmakkal zajló egyeztetés. Ennek eredményeként augusztus 23-án aláírták a német-szovjet megnemtámadási szerződést (ismertebb nevén a Molotov-Ribbentrop-paktumot)³⁰ annak érdekében, hogy elkerüljék az azonnali katonai összecsapást Németországgal és időt nyerjenek a jövőbeni, elkerülhetetlennek tartott konfliktusra való felkészülésre. A náci vezetés így kívánta bebiztosítani magát a kétfrontos háború veszélye ellen, noha biztos volt abban, hogy a kommunista állam elleni háború csak idő kérdése. A megállapodás titkos záradéka pontosította, hogy a két állam milyen érdekszférák felett gyakorolhat ellenőrzést, amellyel gyakorlatilag felosztották egymás között Európa keleti felét. Ennek értelmében Finnország és a balti államok, valamint a Romániához tartozó Besszarábia szovjet befolyási övezet lett, míg Lengyelország esetében a Narev, Visztula és Szan folyók vonala mentén kellett majd új határvonalat húzni a két állam között.³¹

A német-szovjet megállapodás híre bombaként robbant a nyugati kormányok körében, amelyek így legfontosabb potenciális szövetségüket veszítették el azzal a Németországgal szemben, amely alig egy héttel később, szeptember 1-én keleti határait a szerződésnek köszönhetően biztonságban tudva megtámadta Lengyelországot. Ezzel a lépésével a korábbinál sokkal súlyosabb döntés elé állította Franciaországot és Nagy-Britanniát, amelyeknek szembesülniük kellett azzal, hogy rosszul mérték fel a helyzetet és súlyos diplomáciai vereséget szenvedtek a szovjet szövetségkötés ügyében.³² Ennek a kudarcnak a fényében kellett eldönteniük, hogy ígéretükhöz hűen felvállalják-e a fegyveres konfliktusban való részvételt a folyamatos terjeszkedésben lévő náci Németországgal szemben. A két ország vezetése a helyzet felmérése után is korábbi

³⁰ A két aláíró külügyminiszter neve alapján. A másik ellenjegyző fél Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter volt.

³¹ Yakemtchouk 2011, 106-107.

³² Girault 1977, 427-428.

kötelezettségei vállalása mellett döntött, ezért első lépésben szeptember 2-án ultimátumot intézett Németországhoz, amelyben a katonai műveletek leállítását és a tárgyalások felvételét követelte. Mivel erre érdemi válasz nem érkezett, Franciaország és Nagy-Britannia szeptember 3-án hadat üzent Németországnak,³³ ezzel pedig megkezdődött a második világháború.

³³ Bédarida 2000, 71.

A francia-szovjet viszony alakulása a világháború kirobbanásától a Szovjetunió elleni német támadásig

A két állam kapcsolata egyik mélypontját élte meg a vizsgált időszakban. Azt a tényt, hogy a Szovjetunió a német szövetséget választotta, Franciaország szinte árulásként élte meg, mivel ezzel Németország gyakorlatilag szabad kezet kapott Kelet-Európában. További próbatételt jelentett, hogy a németekkel kötött egyezmény értelmében a kommunista állam is terjeszkedésre használta fel a következő időszakot, amelynek okán komolyan felmerült egy esetleges háborús konfliktus veszélye a nyugati nagyhatalmakkal. Bár erre végül nem került sor, a kétoldalú viszony rendkívül hűvös maradt az 1940-es franciaországi hadjárat végéig. Ezt követően a Vichy központtal működő francia politikai vezetés a német nagypolitika farvizén próbált lavírozni, így ez határozta meg a Szovjetunióval kapcsolatos viszonyát is, amely a kezdeti közeledés után végül teljesen megszakadt 1941 nyarán.

A furcsa háború időszaka

1939 szeptemberében a francia és brit diplomáciai kar lázasan kereste a kiutat a kialakult helyzetből. A katonai megoldás nem jöhetett szóba, mivel a szövetséges hadigépezetet nem támadásra hozták létre, elsődleges feladata a védekezés volt, így érdemi támadó hadművelet végrehajtására alkalmatlan volt.³⁴ Ennek eredményeképpen a politikai megoldás keresése került előtérbe, még az sem tűnt kizártnak, hogy esetleg a szovjetekkel sikerül valamilyen megállapodást kötni, amely felülírja a korábbi német-szovjet szerződést. Ezt a reményt tette semmissé a Szovjetunió, amikor szeptember 17-én megtámadta Lengyelországot és ezzel végképp megpecsételte az ország sorsát, amelynek utolsó csapatai október 6-án szüntették be az ellenállást.³⁵ Ez a lépés nem csupán a diplomáciai kapcsolatokat ásta alá, hanem a franciaországi kommunista párt műkö-

³⁴ Jackson 2004, 145-150.

³⁵ Keegan 2008, 84-86.

dését is, mivel ezt követően szeptember 26-án betiltották működését, október elején pedig parlamenti képviselőit is megfosztották mandátumuktól, majd börtönbe zárták. Ezt követően a párt illegalitásban próbált tovább működni, amit a rendőrség hatékonyan akadályozott és több ezer kommunista párttagot tartóztatott le a következő hónapok folyamán, mint az ország biztonságára veszélyt jelentő elemet, hiszen olyan államtól kaptak utasításokat, amely szövetségben állt Franciaország ellenségével. Ezzel a francia társadalomra és politikára gyakorolt szovjet befolyás jelentősen csökkent, ugyanakkor az antikommunista érzelmek jelentősen nőttek, így a két ország még jobban eltávolodott egymástól.³⁶

A helyzet tovább romlott, amikor a Szovjetunió a neki jutott területek felett elkezdte kiépíteni a befolyását 1939 őszén. Első lépésként nyomást gyakorolt a balti államokra, amelyek segítségnyújtási szerződést írtak alá vele (Észtország szeptember 27-én, Lettország október 6-án, Litvánia pedig október 11-én). Ezt követően a Vörös Hadsereg 1940-ben júniusában megszállta ezeket az országokat és szovjet tagköztársaságokat hozott létre belőlük, így tehát minden önállóságuk megszűnt. Moszkva Finnországnak is felajánlotta egy hasonló segítségnyújtási szerződés aláírását, amelyet azonban az északi állam visszautasított. Ezt követően a Szovjetunió november 30-án hadüzenet nélküli támadást indított Finnország ellen, amely azonban meglepő módon a tervezett egy hét helyett hónapokon keresztül elhúzódott, és végül csupán hatalmas veszteségek árán sikerült szovjet sikereket felmutatni.³⁷

Mivel Finnország a Népszövetség tagja volt, a szervezethez fordult segítségért, amely felszólította tagjait, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel támogassák az északi állam védelmi erőfeszítéseit, valamint december 14-én Franciaország indítványára kizárta a Szovjetuniót a szervezetből.³⁸ Ezen túlmenően a brit és a francia diplomácia komoly egyeztetéseket

³⁶ Montagnon 2009, 64-66.

³⁷ Muracciole 2002, 40-41..

³⁸ Buffotot 1980, 176.

folytatott arról, hogyan lehetne hatékony katonai segítséget nyújtani a megtámadott államnak. Első lépésben repülőgépek, nehézfegyverek és muníció szállításáról döntöttek, amely fontos, de az erőviszonyokat alapvetően nem befolyásoló és igen sokára érvényesülő hozzájárulás volt a harcokhoz. Ezzel párhuzamosan különböző terveket dolgoztak ki, hogyan tudnának közvetlen katonai beavatkozással segíteni Finnországnak. Az egyik ilyen egy brit-francia expedíciós haderő bevetése volt Észak-Skandináviában, amely a svéd vasérckitermelő helyek biztosításával megfosztaná Németországot ettől a fontos nyersanyag-beszállítótól, miközben a szovjeteket elvágná Murmanszk kikötőjétől. Ez a terv a skandináv államok álláspontja miatt került le a napirendről, mivel azok elutasították, hogy idegen csapatok haladjanak át a területükön.³⁹

Ugyanakkor az is felmerült, hogy lebombázzák a kaukázusi szovjet olajmezőket, amivel mind a szovjet, mind pedig az innen szállítmányokat kapó német hadigépezetre súlyos csapást lehetett volna mérni. Ez a brit tartózkodás miatt nem valósult meg, ugyanis a konfliktus kiterjesztése a Szovjetunióra veszélyt jelentett volna Nagy-Britannia ázsiai gyarmatbirodalmára. A tervek kidolgozásának végül a téli háború lezárulata vetett véget, mivel a rendkívül egyenlőtlen erőviszonyok közepette vívott harcokat az 1940. március 13-án megkötött moszkvai békeszerződés lezárta. A szövetségesek tehetetlensége nem csupán Finnország vereségéhez járult hozzá, de egyben a francia kormányfő, Daladier lemondásához is, akit Paul Reynaud követett a kormány élén.⁴⁰ Ugyanakkor ugyanaz a döntésképtelenség volt az, amely az elmérgesedett francia-szovjet viszonyt mégsem fordította át nyílt fegyveres összecsapásba, tehát a jövőre nézve még megőrizte az esetleges együttműködés reményét.

³⁹ Du Réau 2008, 21.

⁴⁰ Buffotot 1980, 179-195.

A franciaországi hadjárat

Az 1939 ősztől 1940 májusáig tartó furcsa háború időszaka egyértelműen a német félnek kedvezett, mely keleti lekötöttségének lezárulta után át tudta csoportosítani hadseregét a nyugati hadszíntérre, valamint erőt tudott gyűjteni a nyugati irányú támadáshoz, miközben a Maginot-vonal védelmében állomásozó szövetséges csapatok morálját aláásta a tétlen várakozásból fakadó monotónia és unalom.⁴¹

Noha már kilenc hónapja erre várt, az 1940. május 10-én meginduló német támadás – amelynek súlypontja látszólag Hollandia és Belgium ellen irányult – meglepetésszerűen érte a francia-brit hadvezetést. Ennek ellenére az előre kidolgozott hadtervek alapján a szövetségesek legnagyobb harcértékű csapataikkal dél felől benyomultak Belgiumba, hogy ott állítsák meg a német csapatokat. Ezzel lehetővé tették, hogy az áthatolhatatlannak tartott Ardenneken keresztül meginduló valódi német támadás áttörje a gyengén védett frontvonalat és hatalmas katlanba zárja a szövetséges csapatokat.⁴² Mivel nem állt rendelkezésre olyan erő, mellyel hatékony ellentámadást lehetett volna végrehajtani – még ha történt is erre pár sikertelen kísérlet⁴³ –, a harc gyakorlatilag eldőlt, csak a vereség mértéke maradt kérdéses. A Belgiumban rekedt szövetséges csapatok egy jelentős részét – felszerelésük nélkül – sikerült ugyan tengeri úton kimenteni a gyűrűből,⁴⁴ Franciaországban nem sikerült megállítani a német előrenyomulást. A német csapatok június 7-én áttörték a Somme vonalán felállított francia védelmi állásokat, 10-én Párizst nyílt városnak nyilvánították és a kormány délre menekült, miközben Olaszország is belépett a háborúba Franciaország ellen (bár utóbbi támadását az Alpokban kiépített védőállásokra támaszkodva nehézség nélkül megállították a francia csapatok).⁴⁵

⁴¹ Bédarida 2000, 62.

⁴² Azéma-Wieviorka 2004, 18.

⁴³ Paxton 2004, 44.

⁴⁴ 235 000 brit és 115 000 francia katonát evakuáltak hajókon Angliába. Bachelier 2000, 79.

⁴⁵ Cointet 1996, 81-85.

A legfontosabb kérdés ezek után az volt, hogy Franciaország gyarmataira és a flottára támaszkodva folytatja-e a harcot vagy fegyverszünetet kér,⁴⁶ mivel mindkét álláspontnak számos támogatója akadt a francia politikai vezetés soraiban.⁴⁷ Nagy viták után végül az utóbbi álláspont kerekedett felül, és június 17-én a Reynaud-kormányt felváltó új vezetés – melynek élén az első világháborús hős, Philippe Pétain marsall állt – fegyverszünetet kért a németektől (majd két nappal később az olaszoktól is, akik egyébként semmilyen katonai sikert nem tudtak felmutatni). A fegyverszüneti egyezmény aláírására június 22-én került sor a compïègne-i erdőben található Ret-hondes vasútállomásán.⁴⁸

A 24 cikkből álló fegyverszüneti szerződés feltételei kemények voltak, de a többi legyőzött országnak diktált feltételekhez képest méltányosak. Franciaország 60 százaléka 24 millió lakossal (az északi területek és az Atlanti-óceán partvidéke) megszállás alá került, a megszálló hadsereg költségeit (400 millió frank naponta) a francia félnek kellett fizetnie. Franciaország teljes területe felett továbbra is a francia kormány gyakorolta a közigazgatási hatalmat. A francia hadsereg létszámát 100 ezer főben korlátozták, de a megszorítás nem vonatkozott az anyaországon kívül állomásozó gyarmati haderőkre (több mint 200 000 fő), melyek így garantálhatták a gyarmatok védelmét. A francia hadiflottát nem kellett átadnia a németeknek, sem leszerelni, csupán a flotta egységeinek kellett visszatérniük franciaországi állomáshelyeikre és tartózkodniuk a német hajók elleni harctól. A francia hadifoglyoknak – akiknek száma meghaladta a másfélmilliót – a háború végét lezáró békeszerződés megkötéséig Németországban kellett maradniuk.⁴⁹ Ebből kifolyólag a fegyverszüneti egyezmény elméletileg átmeneti jellegű volt, melyet a háború végén békeszerződés-

⁴⁶ Paxton 1973, 18-19.

⁴⁷ Azéma-Wieviorka 2004, 32-34.

⁴⁸ Két nappal később az olaszokkal is hasonló megállapodást kötöttek. Jackson 2004, 158-161.

⁴⁹ Muracciole 2002, 65-67.

nek kellett felváltania,⁵⁰ azonban sem a feltételek újratárgyalására, sem békekötésre nem került sor. A német fél ennek ellenére számos alkalommal egyoldalúan megváltoztatta ezeket a feltételeket, kezdve Elzász-Lotaringiának a Német Birodalomhoz csatolásával, két északi megyének a brüsszeli központtal irányított német közigazgatási egységhez rendelésével már 1940 júliusában⁵¹ egészen a szabad zóna felszámolásáig 1942 novemberében.

A francia-szovjet kapcsolatok szempontjából a hadjáratnak két érdekes olvasata is volt. Az egyik makroszintű és diplomáciai szempontból lehet érdekes a téma iránt érdeklődők számára, a másik pedig mikroszintű és hadtörténeti szempontból bír jelentőséggel.

Noha ebben az időszakban a szovjet politikai vezetés közös kapcsolódási felületek hiányában nem túl gyakran nyilvánult meg Franciaországgal kapcsolatban, a hivatalos propaganda szócsöveként működő szovjet napilapok cikkei jó fogódzót jelentenek arra nézve, hogy mi volt a hivatalos álláspont a korábbi szövetségesre vonatkozóan. Az orosz történészek kutatásai alapján érdekes kép tárul elénk. 1940 első felében a nyugati háborús helyzet szinte egyáltalán nem került elő a lapokban, csupán említés szintjén emlékeztek meg az imperialista országok közötti konfliktusról. A harci cselekmények intenzívebbé válását követően Németországgal rokonszenvező írások jelentek meg, Franciaországról és Nagy-Britanniáról pedig gyakran lekicsinylően nyilatkoztak, amit részben azok Finnországgal kapcsolatos politikai fellépése is magyarázott. Érdekes módon a német csapatok meglepően sikeres előrenyomulása változást hozott a hangnemben, és egyre több franciákkal kapcsolatos pozitív vélemény kapott helyet az újságok hasábjain. A francia vereség után hosszabb csend következett a témával kapcsolatban, a szovjet vezetés - amelyet meglepett a gyors és teljes német katonai siker - próbálta kialakítani új álláspontját, amely végül augusztus elején került a

⁵⁰ Paxton 2004, 81.

⁵¹ Azéma-Wieviorka 2004, 60.

nyilvánosság elé: a Szovjetunió kiállt a német-szovjet barátság mellett és semmilyen formában nem adta jelét a nyugati szövetségesek iránti rokonszenvének.⁵²

A másik érdekesség, hogy a német támadás ellen harcoló francia hadsereg kötelékében sok ezer Franciaországban élő orosz származású önkéntes szolgált, akik fegyverrel kívánták védeni új hazájukat. Ők a franciaországi orosz diaszpóra tagjai közül kerültek ki, amelynek létszámát ebben az időszakban a hivatalos szervek hozzávetőlegesen 80.000 főre tették,⁵³ de egyes becslések szerint a 100.000 fős létszám közelebb állhatott a valósághoz a második világháború előestéjén.⁵⁴

Mivel az 1930-as évek végén igen nagy számban érkeztek Európa többi államából a fasizmus elől menekülő emberek Franciaországba, a háború kitörése után a francia vezetés joggal számított rá, hogy köztük nagy számban lesznek olyan férfiak, akik hajlandóak francia hadsereg kötelékében harcolni a német hadsereg ellen. Ebből kifolyólag már 1939 szeptemberében megkezdődött a háború időtartamára jelentkező önkéntesek fogadásának megszervezése, hogy a lehető leghamarabb harcra kész alakulatok kötelékében teljesíthessenek szolgálatot.⁵⁵ A rendkívül nagy számban érkező lengyel és csehszlovák állampolgárokat az emigráns kormányokkal kötött megállapodás értelmében a nemzeti alapon szerveződő hadseregek fennhatósága alá helyezték, így ők viszonylag kis számban képviseltették magukat a külföldi önkénteseket befogadó Idegenlégió soraiban.⁵⁶ A francia hadvezetés magas harcértékű alakulatokat kívánt létrehozni a külföldi emberanyag felhasználásával, ezért az a döntés született, hogy az új egységeket a meglévő aktív és tartalékos idegenlégiós személyi állomány köré szervezik. Az eredeti elképzelések szerint önálló ezredek kívántak felállítani, amelyekben 2.000 aktív légiós mellé

⁵² Vassilieva 2008, 25-33.

⁵³ Pavlova 2015, 7.

⁵⁴ Rubins 2008, 599.

⁵⁵ Porch 1994, 510-514.

⁵⁶ Comor 2007, 30.

500 tartalékost és 500 újoncot osztanak be.⁵⁷ Ez a koncepció lehetővé tette, hogy a jó kiképzéssel és harci tapasztalattal rendelkező légiósok szakértelmét ötvözzék az újonnan jelentkezők lelkesedésével. Paradox módon az önkéntesek nagy száma akadályozta meg, hogy kizárólag a fenti ideális összetételű alakulatok jöjjenek létre, ugyanis a háború időtartamára jelentkezők száma bőven felülmúlta a rendelkezésre álló veteránokét, így hamar nyilvánvalóvá vált, hogy önálló, légiós keménymag nélküli ezredek felállítása is szükséges lesz.⁵⁸

A különleges önkéntesek részvételével felállított első két alakulat a 11. és 12. idegenlégiós ezred volt, amelyeket még teljes mértékben a fenti elvek szem előtt tartásával szerveztek meg 1939-1940 fordulóján, így ezekben a 3 000 fős ezredekben a frissen jelentkezettek aránya még a 20 százalékot sem érte el.⁵⁹ Mivel a két egység története szorosan összefonódott, ezért rövid fennállásuk alatti tevékenységük is nagyon hasonlóan alakult. Az új légiósok kiképzésének befejezése után a két ezredet 1940 tavaszán Franciaország északkeleti régiójába irányították, hogy közreműködjenek a várható német támadás visszaverésében. Mikor a régóta várt támadás a nem várt helyen és módon indult meg, az összezavarodott francia parancsnokság a frontvonalon kialakult rések betömésére vetette be a légiós ezredek is, amelyek május és június folyamán heves védelmi harcokat folytattak a német csapatok ellen. Bár helytállásukkal kivívták feletteseik elismerését (és utólag ki is tüntették az alakulatokat), a reménytelen küzdelem során létszámuk 70-80 százalékát elveszítették, és a túlélők jelentős része is német hadifogságba került.⁶⁰ Azon kevesek számára, akik elkerülték mind a halált, mind a fogságot, a háború (egyelőre) véget ért: az aktív légiósokat visszaszállították Észak-Afrikába, a háború időtartamára jelentkezőket pedig a fegyverszünet megkötése után leszerelték, amennyiben nem kérték, hogy

⁵⁷ GR 34 N 316. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940.

⁵⁸ Montagnon 1999, 213-214.

⁵⁹ Mahuault 2013, 271.

⁶⁰ GR 34 N 316. 11e R.E.I. Journal de marche 1939-1940.; GR 34 N 317. 12e R.E.I. Journal de marche et opérations.

hagyományos ötéves szerződéssel az Idegenlégióban marad-hassanak.⁶¹

Mivel a háború időtartalmára katonai szolgálatot vállaló önkéntesek száma bőven meghaladta a 10.000 főt, szükségessé vált kizárólag az ő részvételükkel megszervezett alakulatok felállítása is. Ebből kifolyólag 1939 őszétől a Dél-Franciaországban található barcarès-i táborban megkezdődött három egység felállítása, amelyeket kezdetben 1., 2. és 3., később pedig 21., 22. és 23. külföldi önkéntes menetzrednek neveztek el.⁶² Noha az alakulatok hadműveleti naplójának megsemmisülése miatt a személyi összetételre vonatkozó pontos adatok nem állnak rendelkezésre, azt azonban egyértelműen meg lehet állapítani, hogy a jelentkezők mintegy 30 százaléka köztársasági eszméket valló emigráns spanyol volt, 20 százalékuk pedig Közép- és Kelet-Európából Franciaországba menekülő zsidó. Összességében több mint 50 különböző nemzet tagjai képviseltették magukat az önkéntesek között.⁶³ Átlagos életkoruk 25 és 30 év közé esett, tehát a hagyományos katonai rendszerben tartalékosnak számítottak, azonban önkéntesként maguk választották a katonai szolgálatot és nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a kiképzésbe.⁶⁴ Utóbbira szükségük is volt, mivel a nekik juttatott felszerelés rendkívül hiányos és gyakran elhasznált volt, ami nem könnyítette meg sem a kiképzést, sem az azt követő szolgálatot.⁶⁵ A három ezredet 1940 májusában szintén az ország északkeleti régiójába helyezték át, ahol azonnal harcba is vetették őket az előretörő német hadoszlopok ellen. Noha az egységek a végsőkéig kitarítottak, ugyanaz a sors várt rájuk, mint a két „reguláris” idegenlégiós ezredre: veszteségteljes harcok után a túlélők meg-

⁶¹ GR 34 N 317. 12e R.E.I. Extrait du journal de marche et opérations du régiment, 12. o.

⁶² Comor 2013, 752.

⁶³ Mahuault 2013, 270-272.

⁶⁴ Comor 2007, 31-32.

⁶⁵ UEVACJ-EA 1955, 24.

adták magukat a német túlerőnek és megkezdték útjukat a német hadifogolytáborok felé.⁶⁶

A rendelkezésre álló adatok szerint összesen 2 360 oroszországi születésű személy jelentkezési lapja található meg a levéltárakban.⁶⁷ Ez nem feltétlenül jelent ugyanilyen számú szolgálatot teljesítő katonát, mivel gyakran előfordult, hogy egy személyt kétszer rögzítettek a jelentkezés különböző stádiumaiban, ezért két adatlap is szerepel róla a nyilvántartásban. Ennek ellenére túlzás nélkül kijelenthető, hogy hozzávetőlegesen 2.000 orosz származású személy teljesített szolgálatot a fenti alakulatok valamelyikében. Mellettük meg kell említeni azokat az oroszokat, akik már hosszabb ideje Franciaországban éltek, megszerezték a francia állampolgárságot, ezért az általános mozgósítás keretében őket is behívták katonai szolgálatra. Egyes becslések szerint az ő számuk 6.000 főre tehető,⁶⁸ így megállapítható, hogy az 1940-es franciaországi hadjáratban közel 10.000 orosz harcolt a német hadsereg ellen, közülük sokan pedig életüket áldozták új hazájukért vagy francia bajtársaikhoz hasonlóan hosszú éveket kellett hadifogságban tölteniük.

A Vichy-rendszer és a Szovjetunió

Az új francia kormány Vichy városát választotta székhelyéül. A németek ugyan engedélyezték a kormány visszatérését Párizsba, de a francia vezetők a megszállás által nem érintett helyen kívánták folytatni működésüket, a kis fürdőváros, melynek szállodái lehetővé tették az ide települő kormányhivatalok alkalmazottainak elszállásolását pedig ideális választásnak tűnt.⁶⁹

A kormány vezetője, Pétain marsall és egyik közeli munkatársa, Pierre Laval új irányt szabtak az eseményeknek, amikor

⁶⁶ Porch 1994, 529-532.

⁶⁷ MS. UEVACJ-EA. MDLX-1 - MDLX-18. Listes nominatives des volontaires étrangers engagés à servir la France entre le 1er septembre 1939 et le 25 juin 1940.

⁶⁸ Pavlova 2015, 39.

⁶⁹ Cointet 1996, 104-105.

a teljes fennálló politikai rendszer megreformálására tettek javaslatot egy új alkotmány elkészítésével. A törvényhozás két háza július 10-én elsöprő többséggel (569 szavazat 80 ellenében 20 tartózkodás mellett)⁷⁰ el is fogadta az új alkotmány megírásáról szóló javaslatot és az alaptörvény elkészültéig a törvényhozó, a végrehajtó hatalmat, az igazságszolgáltatást és a közigazgatást a Pétain marsall irányítása alatt álló kormány fennhatósága alá utalta.⁷¹ A törvényhozás tagjai a látványosan kudarcot vallott harmadik köztársaság intézményrendszerét és működését remélték megreformálni – szigorúan a köztársasági hagyományok szellemében –, azonban ezzel a döntéssel egy átmenetinek szánt, de a valóságban huzamosabb ideig fennálló, törvényes ellensúlyokat nélkülöző, tekintélyelvű rendszer létrejöttét segítették elő.⁷²

Az új rendszerben, mely a Francia Állam nevet vette fel, Pétain lett a végrehajtó és törvényhozó hatalmat kezében tartó államfő, míg a kormányfői tisztséget Laval kapta meg.⁷³ Külpolitikai téren a Laval nevével fémjelzett irányvonal dominált az új rendszer első hónapjaiban. A kormányfőnek – és Pétain marsallnak is – az volt a meggyőződése, hogy a háború rövid időn belül Németország győzelmével fog véget érni, azt követően pedig egy német vezetés alatt álló Európában való politikai-gazdasági együttműködésre kell felkészülni. Ennek jegyében született az a döntés, hogy a két ország közti kapcsolatokat el kell mélyíteni és a fegyverszüneti szerződésben lefektetett feltételek „fellazítását” és egy előnyösebb békeszerződés megkötését a német féllel való komolyabb együttműködéssel lehet elérni.⁷⁴ Ennek a meggyőződésnek és elköteleződésnek a jegyében került sor 1940. október 22-én és 24-én két megbeszélésre Montoire-ban, ahol először Laval, majd Pétain találkozott Hitlerrel.⁷⁵ A tárgyalások során a marsall elkötelezte magát a

⁷⁰ Muracciole 2002, 71.

⁷¹ Azéma-Wieviorka 2004, 44-46.

⁷² Jackson 2004, 167-170.

⁷³ Cointet 1996, 112.

⁷⁴ Uo. 115.

⁷⁵ Lambauer 2001, 205-209.

Németországgal való szorosabb együttműködés mellett, de nem volt hajlandó katonai támogatást nyújtani a német háborús erőfeszítésekhez. Ebből kifolyólag érdemi konkrét megállapodásra nem került sor, csupán egy francia együttműködési szándéknyilatkozat kiadására került sor, melyet a német fél semmilyen – még szimbolikus – engedménnyel sem viszonzott.⁷⁶

A francia-szovjet kapcsolatok is ezekhez a fejleményekhez kapcsolódva alakultak a fegyverszünet megkötése utáni időszakban. Szovjet részről nagy meglepetést váltott ki Franciaország gyors és teljes veresége, mivel Moszkva arra számított, hogy Németország erejét és figyelmét hosszabb ideig lekötí a Nyugat-Európában zajló háború. Ez a remény a francia vereség után elszállt, és növekvő aggodalom jelent meg a szovjet politikai és katonai vezetés köreiben a jövőbeni német szándékokkal kapcsolatban. Egyes elképzelések szerint részben ez az érzelem motiválta a balti államok bekebelezését is 1940 nyarán, mivel ez is erősítette a kommunista állam védelmét saját szövetségese esetleges agressziója ellen.⁷⁷ Ebből kifolyólag a szovjet diplomácia nem örült neki, hogy Franciaország a kollaboráció útjára lépett, mivel ezzel tovább erősítette azt a Németországot, amely az európai erőegyensúlyt a saját javára tolta el, és amelynek szemlátomást még mindig voltak terjeszkedési igényei. Ebből kifolyólag a Szovjetunió abban volt érdekelt, hogy a francia-német viszony ne váljon túl erőssé, mivel az még több mozgásteret adott volna a fasiszta államnak, ezért lehetőség szerint gyengíteni próbálta a két állam közötti együttműködést.⁷⁸

Vichy-ben eleinte ezzel pont ellentétes megfontolások irányították a diplomáciai erőfeszítéseket. A Németország háborús győzelmét kész tényként kezelő francia vezetés 1940 nyarán már a konfliktus lezárása utáni új európai rendszer kiépítésében gondolkodott és ennek megfelelően olyan szövetségi

⁷⁶ Jackson 2004, 210-212.

⁷⁷ Reviakine 2008, 37-38.

⁷⁸ Lévêque 1997, 442.

együttműködést képzelt el, amelyben Németország vezetése mellett a nemzetközi erőegyensúly fenntartása érdekében Franciaország, Nagy-Britannia és a Szovjetunió is részt vesz. Ennek érdekében több alkalommal is kísérletet tettek arra, hogy szorosabb együttműködést építsenek ki a kommunista állammal a fenti elképzelés mentén, de ezek elől Moszkva – amelynek, mint korábban láttuk, más elképzelései voltak – minden alkalommal kitért.⁷⁹ Ugyanakkor ez azt is jelentette, hogy utóbbi saját, Franciaországnak Németországtól történő eltávolítását célzó szándékai sem hozhattak eredményt.

1941. február 10-én a korábban haditengerészeti miniszteri posztot betöltő François Darlan admirális kormányfői, majd rövid időn belül kül- és belügyminiszteri kinevezést is kapott. Ezzel a lépéssel a marsall gyakorlatilag az ő kezébe tette le a francia külpolitika irányítását.⁸⁰ Elődjéhez hasonlóan Darlan, is meg volt győződve róla, hogy Németország rövid időn belül meg fogja nyerni a háborút, ezért a németekkel való fokozott együttműködés mellett kötelezte el Franciaországot politikai, gazdasági és katonai téren egyaránt.⁸¹ Ebből kifolyólag amikor 1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót, a francia politikai vezetés a német fél mellett állt ki és megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, bár hadat nem üzent neki.⁸² Mindemellett Vichy hozzájárult ahhoz, hogy a párizsi kollaboráns pártok létrehozzanak egy Francia Anti-bolsevik Légiót (*Légion des volontaires français contre le bolchevisme*), amely már év végén bevetésre került a Vörös Hadsereg ellen Moszkva előtt, a következő években pedig aktívan támogatta a Szovjetunió elleni harcban résztvevő francia önkéntes alakulatokat.⁸³ Ezzel a két ország közti hivatalos diplomáciai kapcsolat megszűnt, a francia-szovjet viszony pedig más síkra terelődött, ezt követően a De Gaulle tábornok vezetése alatt álló Szabad Franciaország mozgalom és a Szovjetunió között

⁷⁹ Soutou 2008a, 69-73.

⁸⁰ Bachelier 2000, 93.

⁸¹ Cointet 1996, 186-187.

⁸² Soutou 2008a, 84-87.

⁸³ Erről lásd bővebben Bene 2012.

zajlott. A következő fejezetben ennek a - Franciaország jövője szempontjából meghatározó fontosságú - kapcsolatrendszernek az alakulását vizsgáljuk meg részletesen.

A Szabad Franciaország és a Szovjetunió

A Vichy-kormány döntése olyan különleges helyzetet idézett elő, amely a húsz évvel korábbi szintre vetette vissza a kétoldalú államközi kapcsolatokat, mivel a diplomáciai kapcsolatok megszakítása gyakorlatilag elszigetelte egymástól Franciaországot és a Szovjetuniót. Ugyanakkor ez mégsem jelentette a francia-szovjet kapcsolatok teljes megszűnését, mivel a nemzetközi politikában volt még egy olyan erő, amely Franciaország nevében lépett fel és nyitott volt a kommunista állammal való együttműködésre. Mivel De Gaulle tábornok Szabad Franciaországa szintén a németek ellen harcolt, logikusnak tűnt, hogy a két fél 1941 nyarától szorosabbra fűzze kapcsolatát. Ez annál is fontosabb volt mindkét fél számára, mivel a nemzetközi nagypolitika bonyolult játszmáiban minden szövetséges komoly támogatást jelenthetett a saját célok elérése érdekében, amire mind De Gaulle, mind Sztálin igényt tartott.

A Szabad Franciaország születése és kapcsolatfelvétele a Szovjetunióval

Ahhoz, hogy képet kapjunk a Szabad Franciaország néven ismertté vált mozgalom kialakulásának körülményeivel, elsősorban Charles de Gaulle pályáját kell követnünk a világháború éveitől kezdve, aki a szervezet alapítója és vezetője volt, így neve elválaszthatatlanul összefonódik az irányítása alatt álló politikai és katonai szervezettel.

A második világháború kitörésekor ezredesi rangban szolgáló De Gaulle az 507. harckocsiezred parancsnoka volt, de az 1940. május 10-én meginduló német offenzíva előtt három nappal kinevezték a 4. páncélososztály élére. A még nem teljesen felállított alakulat vezetőjeként Montcornet térségében május 17-én ellentámadást indított az előretörő német csapatok ellen, amely kezdetben sikeres volt, de más egységek támogatásának hiányában végül visszavonulással zárult. Ugyanakkor még ez az epizód is elég volt ahhoz, hogy dandártábornokká nevezzék ki, majd pedig június 5-én hadügyi államtitkár-helyettesi rangot kapott Paul Reynaud kormányá-

ban. A brit-francia kapcsolatokért felelős személyként az egyik kidolgozója volt a közös brit-francia államszövetség ötletének, mely elősegítené a harc folytatását, de ez végül nem valósult meg a francia döntéshozás jóváhagyásának hiánya miatt.⁸⁴

Június 16-án Bordeaux-ban értesült róla, hogy Reynaud lemondott és új kormány állt fel Philippe Pétain vezetésével, amely már fegyverszünetet is kért a németektől. Ez egyrészt a kormányban betöltött pozíciójának megszűnését jelentette, másrészt pedig azt, hogy Franciaország elismerve kudarcát totális vereséggel fejezi be a háborút. Ez utóbbi elfogadhatatlan volt De Gaulle számára, aki a kormány titkos alapjából 100.000 frankot igényelt,⁸⁵ majd 17-én a brit Spears tábornok kíséretében Londonba repült, hogy valamilyen módon folytatni tudja a harcot.⁸⁶ A brit kormány részéről teljes támogatásra talált, hiszen a kialakult helyzetben Nagy-Britanniának egyedül kellett folytatnia a harcot az Európa jelentős részét meghódító Németországgal szemben, ehhez pedig minden elérhető szövetségesre szükség volt. Mivel hivatalosan ekkor még nem kötötték meg a fegyverszünet (erre csak 22-én kerül sor), ezért minél előbb meg kellett szólítani a még hadban álló francia erőket, hogy ne adják fel a küzdelmet. Az angol kormány ezért felkérte De Gaulle-t, aki az egyetlen magas beosztású francia katonatiszt volt, aki Angliában tartózkodott és elkötelezte magát a harc folytatása mellett, hogy a BBC rádiós-túdiójából intézzon beszédet a franciákhoz.⁸⁷

A június 18-án sugárzott felhívás minden franciának szólt, de elsősorban a francia fegyveres erők tagjainak.⁸⁸ Legfontosabb üzenete az volt, hogy a nehéz helyzet ellenére a háború még nem veszett el, Franciaországnak vannak szövetségesei, rendelkezésére áll jelentős kiterjedésű gyarmatbirodalma, ezért a harcot folytatni kell. A harc folytatásának színtere nem csupán Franciaország lesz, hanem az egész világ, ezért arra

⁸⁴ Muracciole 2002, 359-360.

⁸⁵ De Gaulle 2008, 226.

⁸⁶ SHD 4 P 1. Historique des Forces françaises libres, t. 1, 9.

⁸⁷ Broche-Caïtucoli-Muracciole 2007, 29-33.

⁸⁸ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 1.

szólította fel a francia katonákat, akik Nagy-Britanniában tartózkodtak⁸⁹ vagy oda tartottak, hogy csatlakozzanak hozzá és közösen folytassák a harcot.⁹⁰ A felhíváshoz a brit kormányzati körök és a tábornok egyaránt nagy reményeket fűztek, amelyek azonban egyáltalán nem váltak valóra. Az első problémát az jelentette, hogy a franciák többségét annyira lefoglalták saját országuk problémái, hogy szinte egyáltalán nem hallgatták a BBC műsorát, így az üzenet nagyon kevés emberhez jutott el. Másodsorban, aki hallgatta is, annak általában nem sok lehetősége volt arra, hogy pozitívan válaszoljon, hiszen Franciaországból ekkor már csupán nagyon nagy nehézségek árán lehetett eljutni Nagy-Britanniába. Ami pedig a legnagyobb akadályt jelentette, az a franciák általános álláspontja volt, akik saját kormányuk álláspontját tartották mérvadónak, amely pedig a konfliktus lezárására törekedett. Ennek következtében a felhívásra nagyon kevesen reagáltak: a meghatározó politikai és katonai körökből senki, a fegyveres erők Angliában tartózkodó tagjai közül pedig csupán néhány ezer fő.⁹¹

Ebből kifolyólag De Gaulle személye már távolról sem volt olyan vonzó a brit vezetés számára, hiszen a fellépéséhez fűzött nagy remények ellenére nem tudta elérni, hogy jelentősebb francia területek vagy fegyveres erők maradjanak Anglia oldalán. A németekkel és olaszokkal kötött francia fegyverszünetek június 25-i életbelépése után pedig az egyre halványabb remény teljesen megszűnt létezni, hiszen Franciaország hivatalosan is befejezte a harcot. Két ember vélekedett csupán másként, De Gaulle, aki 26-án kérte a brit kormány anyagi és erkölcsi támogatását egy francia haderő felállításához és Churchill, aki 28-án személyesen fogadta a francia tisztet és biztosította támogatásáról⁹² a következő mondatok kíséretében: *„Egyedül van! Na mindegy! Akkor egyedül ismerem el magát!”*

⁸⁹ Az ő számuk egyébként igen jelentős volt ekkor, hiszen a dunkerque-i mentőakció után 115.000 francia katona és haditengerész tartózkodott a Brit-szigeteken.

⁹⁰ SHD 4 P 2. Historique des Forces françaises libres, t. 2, 5.

⁹¹ Jackson 2004, 464-465.

⁹² SHD 4 P 2. Historique des Forces françaises libres, t. 2, 91.

Ezzel a nem szokványos megállapítással a brit kormány hivatalosan elismerte De Gaulle-t,⁹³ mint „*azon szabad franciák vezetőjét, bárhol tartózkodjanak is, akik azért csatlakoznak hozzá, hogy a közös ügyért harcoljanak*”.⁹⁴

Az elismerés tényén felbátorodva De Gaulle még aznap este újabb beszédet mondott a BBC-ben, melyben a következő döntésekről tájékoztatta honfitársait: a brit fennhatóságú területeken tartózkodó francia állampolgárok az ő vezetése alá kerülnek; önkéntesekből álló francia haderő kerül felállításra; a fegyvereiktől és felszerelésüktől megfosztott francia katonáknak a lehető leghamarabb csatlakozniuk kell az ellenálláshoz akár Nagy-Britanniában, akár máshol; saját fegyvergyártó és -vásárló szervezetek jönnek létre, hogy hadianyaggal lássák el az önkénteseket. Ezt követően René Cassin jogászt bízta meg azzal, hogy tárgyalásokat folytasson a brit vezetéssel az együttműködés módozatairól. A több mint egy hónapig tartó tárgyalások végül sikerrel jártak, mivel augusztus 7-én aláírták a brit kormány és a Szabad Francia mozgalom közötti együttműködés részleteit tartalmazó dokumentumot.⁹⁵ Ennek értelmében Nagy-Britannia elismerte a Szabad Francia mozgalmat, mint a háborús francia érdekeket képviselő szervezetet, de nem mint önálló kormányt. A francia mozgalom felállításához a brit vezetés teljes anyagi segítségnyújtást vállalt, de cserébe a létrejövő alakulatoknak a brit hadsereg alárendeltségében kellett tevékenykedniük. Az együttműködés kölcsönös célja Franciaország szuverenitásának visszaállítása volt.⁹⁶ Ugyanakkor voltak kérdőjelek is a megállapodásban, mivel brit részről nem volt garancia a korábbi francia határok visszaállítására, és nem tekintették egyenrangúnak a francia szervezetet a többi emigráns kormánnyal, tehát igazi jogállása félúton volt

⁹³ AN 72 AJ 221. Les relations entre la France libre et le gouvernement britannique, 5.

⁹⁴ Jackson 2004, 465.

⁹⁵ SHD 4 P 1. Historique des Forces françaises libres, t. 1, 2.

⁹⁶ AN 72 AJ 221. Accord Churchill-De Gaulle du 7 août 1940.

egy nemzeti idegenlégió és egy legitim kormány között, ami hosszútávon komoly problémákat rejtett magában.⁹⁷

A születő félben lévő új mozgalom első és legfontosabb feladata az volt, hogy önkénteseket tudjon megszólítani és csatlakozásra bírni. A brit segítségnek hála a mozgalom létezéséről szerte a világon tudomást szereztek, ezek után a fő kérdés az volt, hogy kik döntenek a csatlakozás mellett.

A kezdeti időszak mérlege meglehetősen vegyes volt. Az Angliában állomásozó francia csapatok elsöprő többsége parancsnokaival együtt kérte hazaszállításukat, amire hamarosan sor került, a következő hónapok során csupán kevesen döntöttek a harc folytatása mellett. Az ő soraikat folyamatosan egészítették ki azok a katonák, tengerészek és repülősök, akik egyénileg vagy kisebb csoportokban tettek kísérletet arra, hogy átszeljék a La Manche csatornát és csatlakozzanak De Gaulle-hoz. A német megszálló erők berendezkedéséig sok száz embernek sikerült az igencsak veszélyes átkelés. Ugyanakkor a vezető politikusok és katonák, akik egy része Nagy-Britanniában és a francia gyarmatbirodalomban tartózkodott – tehát nem állt közvetlen francia állami ellenőrzés alatt –, nem kívántak csatlakozni egy alig ismert katonatiszt kétesnek tűnő vállalkozásához. Ennek eredményeként a Szabad Franciaország június végén még csupán alig 2.000 főt számlált, akik között egyáltalán nem voltak olyan ismert személyiségek, akik bevezették volna a többi potenciális jelentkezőt.⁹⁸ Csupán két olyan tisztviselő akadt, aki elméletileg jelentős befolyással rendelkezett és De Gaulle oldalára állt, Georges Catroux és Paul Legentilhomme tábornokok.⁹⁹ A két főtiszt, akik Indokínában, illetve Francia Szomáliföldön töltöttek be vezető tisztséget, a Szabad Franciaország mellé álltak, de mivel nem készítették elő ezt a döntésüket, végül csupán egyedül, jelentő-

⁹⁷ Jackson 2004, 467-468.

⁹⁸ SHD 4 P 1. Historique des Forces françaises libres, t. 1, 40.

⁹⁹ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 3.

sebb fegyveres erő vagy az általuk irányított terület nélkül csatlakoztak a mozgalomhoz.¹⁰⁰

Valódi katonai erőt az átmenetileg Angliában található francia egységek soraiban kifejtett propaganda hatására sikerült felmutatni, ugyanis július folyamán ezek közül sikerült csatlakozásra bírni hozzávetőlegesen 4.500 főt,¹⁰¹ akik közül 1.300 idegenlégiós és hegyivadász – a narviki összecsapás túlélői – képviselte a legmagasabb harcértéket,¹⁰² valamint három bevethető hadihajó¹⁰³ körülbelül 400 fős legénységgel. 1940. július 15-én a francia haditengerészet 11.500 tagja tartózkodott Angliában, de közülük csupán 882 fő csatlakozott a francia kezdeményezéshez és 700 a brit haditengerészethez. Utóbbiban egyébként az angolok fellépése is komoly szerepet játszott, mivel számos esetben megtiltották a szabad francia tisztek belépését a gyűjtőtáborokba, miközben a magasabb zsold ígéretével toborzótevékenységet folytattak a francia tengerészek között. Ennek következtében a Szabad Francia Haditengerészet létszáma csak nagyon lassan növekedett és a fegyvernem még sokáig nem tudott komolyabb bevethető erőt felmutatni.¹⁰⁴

A magasabb beosztású tisztek kategorikusan távol maradtak De Gaulle-tól, így amikor június 30-án Emile Muselier admirális (egyetlenként a francia haditengerészet 60 admirálisa közül)¹⁰⁵ bejelentette csatlakozását,¹⁰⁶ azonnal megkapta a szervezés alatt álló szabad francia tengeri és légi erők feletti

¹⁰⁰ Broche-Caitucoli-Muracciole 2007, 44-45. o.

¹⁰¹ Számos forrás, köztük De Gaulle visszaemlékezései már ekkor 7.000 önkéntesről számol be, de ezt a számot valójában csak 1940 őszére sikerült elérni. Crémieux-Brilhac 2000, 198.

¹⁰² AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 7.

¹⁰³ A *Rubis* és a *Narval* tengeralattjárók, illetve a *Président Honduce* járőrhajó, tehát kizárólag kisebb harcértékkel bíró egységek.

¹⁰⁴ Crémieux-Brilhac 2013, 115-116.

¹⁰⁵ De Gaulle 2008, 110.

¹⁰⁶ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 15.

parancsnokságot.¹⁰⁷ Utóbbiak létszáma július végén már közel 500 főre volt tehető, mivel a csatlakozni vágyók az esetek egy részében egyszerűen beszálltak gépükbe és átrepültek Angliába. Sokszor persze ennél sokkal nehezebb és veszélyesebb úton jutottak el a szigetországba, de számuk folyamatosan nőtt. Ugyanakkor bevetésükhöz olyan stabil és hosszú távon is fenntartható infrastruktúra lett volna szükséges, amivel a mozgalom nem rendelkezett, ebből kifolyólag francia fennhatóság alatt álló autonóm alakulatok felállításáról és önálló akciókról ekkor még szó sem lehetett.¹⁰⁸

Ugyanakkor ez a meglehetősen heterogén összetételű és kérdéses harcértékű mozgalom meglehetősen gyenge legitimitációval rendelkezett, hiszen csupán a brit diplomácia ismer-te el létezését. A helyzet javítása érdekében a Szabad Franciaországnak meg kellett szilárdítani helyzetét, amelyre a legjobb lehetőség a francia gyarmatbirodalom területén¹⁰⁹ kínálkozott. De Gaulle elképzelései szerint a gyarmatok csatlakozása jelentős emberi és anyagi erőforrásokkal gyarapíthatta a mozgalmat, ugyanakkor pedig hozzájárulna szélesebb körű diplomáciai elismeréséhez is. Ráadásul az első sikerhez nem is kellett komoly erőfeszítéseket tenni, mivel a francia-brit fennhatóság alatt álló Új-Hebridák (ma Vanuatu) vezetése nevében Henri Sautot kormányzó július 22-én táviratban jelezte De Gaulle tábornoknak, hogy a terület csatlakozik a szabad franciákhoz.¹¹⁰

A kezdeti sikeren felbuzdulva a tábornok célul tűzte ki az afrikai francia területek átállítását a saját oldalára, mivel a francia kormány által aláírt fegyverszüneti szerződés értelmében az itt állomásozó gyarmati haderő továbbra is komoly erőt képviselt, amelynek bevonásával a Szabad Francia Erők látványos növekedést tudnának elérni rövid időn belül. Ugyanak-

¹⁰⁷ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 1.

¹⁰⁸ Broche 2002, 185-186. o.

¹⁰⁹ Amely közel 13 millió négyzetkilométeren 110 millió lakossal rendelkezett francia fennhatóság alatt Afrikában, Amerikában, a Közel-Keleten, Délkelet-Ázsiában és Óceániában.

¹¹⁰ SHD 4 P 2. Historique des Forces françaises libres, t. 2, 12.

kor reális esély a sikerre kizárólag Fekete-Afrikában kínálkozik, ahol a helyi politikai és katonai vezetés nem áll olyan szigorú ellenőrzés alatt az anyaország részéről, mint az észak-afrikai francia területeken. A közép-afrikai régió francia területeinek vezetőivel megkezdett titkos tárgyalások¹¹¹ látványos eredményeket hoztak: augusztus 26-án Csád, 27-én Francia Kamerun,¹¹² 28-án Kongó (ma Kongói Köztársaság), 31-én pedig Oubangui-Chari (ma Közép-afrikai Köztársaság) is csatlakozott a szabad franciákhoz, így a közép-afrikai francia területek Gabon kivételével teljes egészében szabad francia fennhatóság alá kerültek.¹¹³

A gyors siker felbátorította De Gaulle-t, hogy katonai akciót szervezzen Francia Nyugat-Afrika átállítása érdekében, melynek kulcsa Szenegál megszerzése volt az ún. Menace (fenyegetés) hadművelet keretében. A Churchill-el és a brit vezérkarral folytatott egyeztető tárgyalások után augusztus 31-én jelentős francia-brit erők szálltak hajóra Liverpool-ban. Szeptember 23-án reggel szabad francia követek érkeztek a városba légi és tengeri úton, azonban a helyi közigazgatás vezetői mereven elzárkóztak minden tárgyalástól, sőt egy részüket letartóztatták, másokat közülük pedig tisztázatlan körülmények között lelőtték.¹¹⁴ Ezt követően a francia-brit kötelek partraszállást kísérelt meg, a heves ellenállással szembe-sülve azonban a francia vezérkar az első próbálkozás után nem erőltette tovább a hadműveletet.¹¹⁵ Ugyanakkor Churchill közvetlen parancsára heves tengeri ütközet bontakozott ki a védőkkel, amelynek eredményeképp két francia tengeralattjáró és egy romboló elsüllyedt,¹¹⁶ míg brit részről 19 repülőgép veszett oda vagy vált javíthatatlanná és három cirkáló súlyo-

¹¹¹ Uo. 13.

¹¹² AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 5.

¹¹³ SHD 4 P 2. Historique des Forces françaises libres, t. 2, 23-24.

¹¹⁴ Uo. 39-40.

¹¹⁵ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 4.

¹¹⁶ Maggiar 1984, 44.

san megrongálódott.¹¹⁷ Összességében a hadművelet szabad francia oldalról nézve teljes kudarccal zárult, egyértelművé vált, hogy Francia Nyugat-Afrika szilárdan felsorakozott a Vichy-kormány mellett.¹¹⁸

Ez mind a brit, mind a szabad francia vezetés számára csalódást jelentett, mivel a nagy lakossággal rendelkező, nyersanyagokban gazdag és viszonylag fejlett régió megszerzése fontos lépés lett volna a tengelyhatalmak elleni harcban. Ugyanakkor számot vetve a realitásokkal De Gaulle ezt követően a közép-afrikai francia területek feletti ellenőrzés megszilárdítására koncentrált és október 12-én utasítást adott Gabon elfoglalására, mely augusztus 29-i szándéknyilatkozata ellenére a beérkező francia erők nyomására végül nem követte a szomszédos francia gyarmatok példáját és nem állt át a szövetségesek oldalára.¹¹⁹ A hadművelet 1940. november 1-én indult meg, amikor a Koenig tábornok vezetése alatt álló csapatok (az Idegenlégió 13. könnyűdandára,¹²⁰ tengerészgyalogosok, szenegáli és kameruni lövészek)¹²¹ partra szálltak, hogy saját honfitársaik ellen harcoljanak a gyarmat visszahódításáért. A komoly harci tapasztalatokkal rendelkező csapatok határozott fellépésének köszönhetően a hadjárat Libreville elfoglalásával november 10-én gyorsan és kevés veszteséggel (36 halott) ért véget,¹²² valamint a védelem két hadihajója is megsemmisült a harcokban.¹²³ Ennél komolyabb problémát jelentett az a tény, hogy a katonáknak korábbi fegyvertársaik ellen

¹¹⁷ Masson 2000, 215-216.

¹¹⁸ Crémieux-Brilhac 2013, 147-153.

¹¹⁹ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 6.

¹²⁰ A légiós egység állományának egy része lelkiismereti okokból nem vett részt az akcióban. Monclar 2014, 179.

¹²¹ Összesen körülbelül 2.000 ember. AN 72 AJ 238. Gabon 1940, 2-3.

¹²² Comor 1988, 114-118.

¹²³ SHD 4 P 2. Historique des Forces françaises libres, t. 2, 77.

kellett harcolniuk,¹²⁴ ami rossz hatást gyakorolt az alakulatok moráljára.¹²⁵

Gabon gyors elfoglalása mellett további kisebb sikerek fémjelezték 1940 őszét,¹²⁶ mivel újabb francia területek döntöttek a Szabad Franciaországhoz való csatlakozás mellett. Szeptember 7-én az Indiai Francia Telepek,¹²⁷ 9-én az Óceániai Francia Telepek,¹²⁸ majd 24-én Új-Kaledónia eredeti vagy frissen hatalomra került vezetése választotta De Gaulle tábornok táborát.¹²⁹ A gyarmati területek már eleve jelentős kiképzett haderővel rendelkeztek, amelynek nagy része vezetőit követve automatikusan a Szabad Francia Erők részévé vált 1940 szeptemberében.¹³⁰ Ez az eleinte 16.000 főt számláló erő a háború végéig 22.000 főre nőtt és összesen hat menetzászlóalj¹³¹ kötelekében teljesített szolgálatot. Noha ez szinte kizárólag helyi lakosokból toborzott alakulatokat jelentett, a korábban rendelkezésre álló szárazföldi erők létszámát rövid idő alatt a többszörösére emelte. Ennek segítségével a szabad francia vezetés már valódi lehetőségként számolhatott erőinek harcba vetésével akár brit szövetségese oldalán, akár önállóan kisebb akciók esetén, amire korábban nem volt lehetősége.¹³²

Mindezek mellett azonban a terület megszerzésének legfontosabb következménye politikai jellegű volt, hiszen ennek

¹²⁴ A vesztes oldalon küzdő franciákat, akik nem akartak csatlakozni a Szabad Francia Erökhöz, néhány hónapos internálás után hazajuttatták Franciaországba. AN 72 AJ 238. Gabon 1940, 5-6.

¹²⁵ Gras 1983, 18-19.

¹²⁶ SHD 4 P 2. Historique des Forces françaises libres, t. 2, 25-26.

¹²⁷ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 5.

¹²⁸ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 3.

¹²⁹ AN 72 AJ 225. Note sur le bataillon du Pacifique, 1.

¹³⁰ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 9.

¹³¹ Melyeket a rendelkezésre álló erők átszervezésével állítottak fel és az 1-től 5-ig terjedő sorszámokkal jelöltek. A zászlóaljak egyenként három lövészsázadból és egy támogató (nehézfegyveres) századból álltak, de páncéltörő fegyverzettel nem tudták ellátni őket. AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 9.

¹³² Broche–Muracciole 2010, 15-17.

köszönhetően a korábban megfogható hátország nélküli szabad francia mozgalom valódi bázisra tett szert, amelynek nagy földrajzi kiterjedése és többmillió lakossága már valódi súlyal esett latba a nemzetközi politikai színtéren. Ennek megfelelően a De Gaulle vezetése alatt álló mozgalmat is új alapokra lehetett helyezni, amelyről a tábornok október 27-én Brazzaville-ben (Kongóban) kiadott kiáltványa és ehhez kapcsolódó nyilatkozata is tanúskodnak. Ezekben leszögezte, hogy Franciaország már nem rendelkezik legitim kormányzattal, a Vichy-ben működő szervezet törvénytelen, alkotmányellenes és a megszállók irányítása alatt működik. Ebből kifolyólag egy olyan szervet kell létrehozni Franciaország érdekeinek képviselésére, valamint a Szabad Franciaország vezetésére, mely egy szabadon választott jövőbeni kormánynak felel majd tetteiről, amint a körülmények lehetővé teszik majd ez utóbbi felállítását. Az új intézmény a Gyarmatbirodalmi Védelmi Tanács elnevezést kapta,¹³³ tagjai olyan magas beosztással, valamint kiemelkedő intellektuális és erkölcsi képességekkel rendelkező személyek voltak, akik sikerrel irányíthatták a mozgalmat. A Tanács gyakorlatilag kormányként működött, hiszen hatáskörébe tartoztak a külső és belső biztonsági ügyek, a gazdasági kérdések, a lakosság erkölcsi helyzetének biztosítása és természetesen a háborús részvétel is.¹³⁴

A Tanács elnöki pozícióját és ezzel a legfőbb döntéshozó hatalmat De Gaulle tábornok birtokolta, aki kilenc személyt (katonákat és politikusokat) kért fel a szervezet működésében való részvételre, akik komoly szerepet kaptak a katonai és polgári adminisztráció vezetésében. Az új intézmény elsődleges célja nem a rendelkezésre álló erők irányítása volt, bár kétségkívül abban is szerepet vállalt tagjainak eredeti megbízatásainak köszönhetően, hanem a Pétain vezetése alatt álló Franciaország nemzetközi mozgásterének csökkentése és ezzel

¹³³ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 4.

¹³⁴ AN 72 AJ 221. Les relations entre la France libre et le gouvernement britannique, 6-7.

együtt természetesen a Szabad Franciaország szélesebb körű elismertetése.¹³⁵

A katonai szerepvállalás fokozása és a szövetségésének nyújtott valódi segítség szintén tovább erősítette a Szabad Franciaország értékét és elismertségét, amely fél év alatt egy makacs katonatiszt kiállításából viszonylag jelentős erővé nőtte ki magát. November végére a Szabad Francia Erők összesen mintegy 35.000 főt számláltak, nagyjából 20 hadihajót és 30 teherhajót tudtak a háborús erőfeszítések szolgálatába állítani, ezen felül pedig hozzávetőlegesen 1.000 fő teljesített szolgálatot a brit királyi légierő kötelékében, valamint szilárdan kézben tartott és nagy kiterjedésű területeket irányítottak Afrikában.¹³⁶ A Gyarmatbirodalmi Védelmi Tanács (*Conseil de défense de l'Empire*) létrehozásával pedig, amelyet 1941. január 6-án a brit kormány is elismert, egy önálló kormány alapjait is lefektették.¹³⁷

Annak ellenére, hogy a De Gaulle vezetése alatt álló mozgalom Franciaország legitim képviselőjeként kívánt fellépni már az első pillanattól kezdve, az irányítása alatt álló erők és területek viszonylagos jelentéktelensége miatt csupán átmeneti helyzetet tudott kivívni magának fennállása első éve során. A kezdeti Francia Légiót, amelyet Londonban csupán egyfajta francia nemzetiségű katonai segéderőnek tekintettek, 1940 őszén felváltotta egy területi háttérrel is rendelkező, nagyobb legitimitással rendelkező státusz, amelynek vezetését a Gyarmatbirodalmi Védelmi Tanács látta el. Ugyanakkor a megújult szabad francia mozgalom, amelyet a brit kormányzat jelentőségteljes módon némi késéssel csak december 24-én ismert el, még mindig nem rendelkezett azzal a szintű diplomáciai elfogadottsággal, mint a Londonban székelő emigráns kormányok. Ennek megfelelően a Szovjetunió – amely továbbra is Németország szövetségese volt – sem vett hivatalosan tuda-

¹³⁵ Uo. 7.

¹³⁶ Broche–Muracciole 2010, 362.

¹³⁷ SHD 4 P 2. Historique des Forces françaises libres, t. 2, 91.

mást a Szabad Franciaország létezéséről,¹³⁸ noha különböző csatornákon információkat gyűjtött róla már 1940 folyamán.¹³⁹ Ebből kifolyólag De Gaulle számára az 1941-es év folyamán logikusan adódott a feladat, hogy mozgalma számára nagyobb nemzetközi elismerést harcoljon ki, amely lehetővé teszi számára, hogy Franciaország képviselőjében tudjon tárgyalni szövetségeseivel.¹⁴⁰

Ennek eredményeként jött létre a Francia Nemzeti Bizottság (*Comité national français*) szeptember 24-én,¹⁴¹ amely a végrehajtó hatalom mellett a döntéshozóit is gyakorolta. A „nép és a francia birodalom” nevében kiadott rendelete értelmében De Gaulle maga töltötte be a Bizottság elnöki tisztét, az általa kinevezett bizottsági tagok pedig biztosi címet viselve gyakorlatilag a különböző területekért felelős miniszterként tevékenykedtek, bár ez a cím hivatalosan sehol nem volt leírva. A testületben – 1942-ben kialakult végleges formája szerint – hat civil és hat katona kapott helyett, akik elsősorban a táborkokhoz hű személyek közül kerültek ki.¹⁴² Bár saját ügyeinek irányítását ezt követően sokkal hatékonyabban látta el és fontos lépést tett a kormánnyá alakulás felé, a Bizottság mindazonáltal mégis csupán korlátozott nemzetközi elismerésben részesült. Nagy-Britannia az új testületet is „a szövetséges ügyet szolgáló szabad franciák képviselőjeként” ismerte el, mint ahogy a Londonban tevékenykedő emigráns kormányok és a Brit Nemzetközösség más államai is.¹⁴³ Az egyetlen ennél bátorítóbb gesztus a Szovjetunió részéről érkezett, mely a fenti elismerésen túl 1941. szeptember 26-án jövőbeni támogatásáról biztosította a szervezetet.¹⁴⁴ De Gaulle, aki 1941 nyarán maga kezdeményezte a diplomáciai kapcsolatok felvételét a kom-

¹³⁸ Bariéty 2008, 185-186.

¹³⁹ Arzakian 2008a, 117-119.

¹⁴⁰ Crémieux-Brilhac 2000, 206-209.

¹⁴¹ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 15.

¹⁴² Broche-Muracciole 2010, 322-323.

¹⁴³ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 18.

¹⁴⁴ Crémieux-Brilhac 2000, 212.

munista állammal,¹⁴⁵ viszonzta ezt a gesztust, amikor kijelentette, hogy a Szabad Franciaország is megad minden segítséget a Szovjetunióknak a közös ellenség legyőzéséhez, majd 1942. január 20-i beszédében megerősítette, hogy az igazi franciák a Szovjetunió győzelmét kívánják.¹⁴⁶

A diplomáciai kapcsolatok magasabb szintre emelése

Az 1941-es szíriai hadjárat lezárulása után a helyi szabad francia hadvezetés azon munkálkodott, hogy minél gyorsabban az első vonalban bevethető, jól felszerelt és ütőképes alakulatokat állítson fel, amelyek belátható időn belül bekapcsolódhatnak az észak-afrikai harcokba. Ennek érdekében megkezdődött az újonnan csatlakozott katonák és a zsákmányolt nagymennyiségű, viszonylag modern fegyverzet segítségével¹⁴⁷ az erők újjászervezése egy teljesen új struktúrában.¹⁴⁸

Ennek a koncepciónak a jegyében a korábbi viszonylag nagy létszámú, de gyengébben felfegyverzett hadosztály helyett két könnyű hadosztály felállítása mellett döntöttek, melyek hivatalosan 1941. október 1-én jöttek létre.¹⁴⁹ Ezek a hadosztályok egyenként két dandárból álltak, melyekhez két zászlóalj tartozott, így a hagyományos hadosztályok kilenc zászlóalja helyett ezek az új típusú alakulatok csupán négy zászlóaljat tömörítettek.¹⁵⁰

Ahhoz azonban, hogy ezek az alakulatok kivehessék részüket a harcokból, előbb meg kellett szerezni a brit politikai és katonai vezetés hozzájárulását is, amely váratlanul nehéznek bizonyult. De Gaulle már október 7-én kérte Churchill-t, hogy engedélyezze a szabad francia alakulatok részvételét a

¹⁴⁵ Arzakanian 2008b, 131.

¹⁴⁶ Smirnov 2008, 110.

¹⁴⁷ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 10.

¹⁴⁸ Notin 2000, 315.

¹⁴⁹ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 10.

¹⁵⁰ Notin 2000, 315.

közeljövőben meginduló brit offenzívában,¹⁵¹ amelyek a tábornok feljegyzése szerint alig várják, hogy kivehessék részüket a küzdelemből és jelentős politikai súlyt kölcsönöznének a tengelyhatalmak elleni észak-afrikai harcnak. A tábornok intenzív lobbizása ellenére a brit vezérkar válaszára egészen november 27-ig kellett várni, amelyben kifejtették, hogy a szabad francia csapatokat földrajzi elhelyezkedésük és gyenge felszerelésük okán nem tudnák felhasználni a hadműveletekben. De Gaulle gyorsan és határozottan reagált a sértésszámba menő válaszra, mivel még aznap felvette a kapcsolatot a Szovjetunió angliai nagykövetével, Alekszandr Bogomolovval (Александр Ефремович Богомолов),¹⁵² és felajánlotta neki a két könnyűhadosztály szolgálatait a keleti hadszíntéren vívott harcokban. Erről az ajánlatról, melyet szándékosan nem tartott titokban az ajánlattevő fél, természetesen Churchill is szinte azonnal értesült. December 7-én már levélben értesítette De Gaulle-t, hogy az Afrikában harcoló brit csapatok szívesen fogadnák egy szabad francia hadosztály bekapcsolódását a tengelyhatalmak elleni küzdelemben.¹⁵³ Ez egyértelműen siker volt, de nem teljes, mivel a két felállított alakulatból csak az egyikre vonatkozott, ezért a tábornok továbbra is fenntartotta korábbi ajánlatának egy hadosztályra módosított verzióját a Szovjetunió felé, amelyet az december 10-én el is fogadott. Ebből kifolyólag már az egység kivonásának időpontját is kitűzték 1942 márciusára,¹⁵⁴ de végül erre a különleges együttműködésre ebben a formában nem került sor, mivel a hadi helyzet kedvezőtlen alakulása miatt a brit parancsnokság a

¹⁵¹ Az 1941. november 18-án megkezdett Crusader (Keresztes vitéz) hadműveletről van szó.

¹⁵² A szovjet diplomata angliai megbízatása előtt Franciaországban teljesített szolgálatot azonos beosztásban, de a kétoldalú kapcsolatok francia fél részéről bekövetkezett megszakítása után el kellett hagynia állomáshelyét. Bár korábban a Vichy-kormánnyal állt kapcsolatban, kifejezetten jó viszonyt épített ki a londoni szabad francia vezetéssel is. Courrière 1979, 38.

¹⁵³ Bauche 1982, 14.

¹⁵⁴ Broche-Caitucoli-Muracciole 2007, 195-197.

tavaszi folyamán a második könnyűhadosztály észak-afrikai bevetését is elrendelte.¹⁵⁵

A Szabad Franciaország az 1941 végétől 1942 közepéig terjedő időszakban számos sikert könyvelhetett el, amelyek egyértelműen hozzájárultak belső és külső helyzetének megszilárdításához, amelynek megkoronázásaként létrehozták a nagyobb nemzetközi elismertségre számot tartó Harcoló Franciaországot. Ugyanakkor azonban ez a megerősödés számos kérdést is felvetett mind a mozgalmon belül, mind pedig a szövetséges hatalmak körében, amelyekre különböző lehetséges válaszok léteztek, és ezek nem mindegyike ígért biztató jövőt a szervezet vezetése számára. 1942 második felében már korántsem volt egyértelmű, hogy a háború előrehaladtával és a hadi helyzet változásával a nemzetközi nagypolitika színpadán lesz-e hely a szabad franciák számára.

1940 végétől a Szabad Franciaország külföldi diplomáciai képviselőket, ún. delegációkat hozott létre, amelyeknek elsősorban a párhuzamosan létező Vichy-Franciaország nagykövetségeinek propagandatevékenységét kellett ellensúlyozniuk – amely egyértelműen szabad franciaellenes volt – annak érdekében, hogy ki tudják vívni a szabad francia mozgalom minél szélesebb körű nemzetközi elismerését. Ennek a kezdeményezésnek az eredményeként 1942 végére már húsznál több delegáció tevékenykedett a nemzetközi színtéren.¹⁵⁶ De Gaulle 1941 novemberében vette fel a kapcsolatot Bogomolov szovjet nagykövettel és kezdeményezte a hivatalos diplomáciai kapcsolatok felvételét kiegészítve azzal a szándékával, hogy francia csapatokat küldene a keleti hadszíntérre a szovjetek támogatására.¹⁵⁷ Moszkva december végi válaszában jelezte, hogy elfogadja az ajánlatokat, így került sor egy delegáció kiküldésére a Szovjetunióba 1942 februárjában, amely jelentősen megkönnyítette a két fél közötti kommunikációt.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Crémieux-Brilhac 2013, 415-416.

¹⁵⁶ AN 72 AJ 220. Organisation des services de la France libre et de la France Combattante.

¹⁵⁷ Lévêque 2012, 27-29.

¹⁵⁸ Bariéty 2008, 189-192.

Ennek a közeledésnek a jegyében került sor 1942 májusában egy személyes találkozóra Londonban De Gaulle és Molotov között, amelynek során a szovjet külügyminiszter biztosította a tábornokot, hogy a Szovjetunió támogatja a Szabad Franciaországot a francia szuverenitás visszaállítására, valamint gyarmati területeinek angolszász befolyás alá vonása elleni erőfeszítéseiben.¹⁵⁹

Az elért katonai és politikai sikerek hatására időszerűnek tűnt, hogy a szabad francia szervezet kiterjessze befolyását és magasabb szintre lépjen a diplomáciai ranglétrán, ezért De Gaulle 1942 májusában azzal a javaslattal kereste meg angolszász szövetségeseit, hogy a Szabad Franciaország nevet megváltoztatva a mozgalom váljon a Szabad Francia Erők kötelékében és egyszersmind a megszállt Franciaországban tevékenykedő ellenállók képviselőjévé a nemzetközi szinten. A javaslatot nem fogadta egyöntetű helyeslés a brit és amerikai kormányzati körökben, de végül hosszas tárgyalások után hozzájárulásukat adták a név- és jogkörváltáshoz, amely azzal kecsegtetett, hogy nagyobb sikerrel lehet bevonni az Ellenállást a tervezett európai partraszállási műveletekbe, illetve általánosságban minden olyan akcióba, amely elősegíti a háború gyorsabb befejezését. A tárgyalások lezárultával a Francia Nemzeti Bizottság 1942. június 12-én hivatalosan is előterjesztette javaslatát a brit kormánynak, mely szerint a szabad francia mozgalom nevét Harcoló Franciaországra (*France Combattante*) változtatja.¹⁶⁰ A javaslatot másnap mind a brit, mind a szovjet fél elfogadta és támogatta,¹⁶¹ így a harcoló francia csapatok július 14-én a francia nemzeti ünnepet már az új elnevezésű szervezet keretein belül ünnepelhatték meg.¹⁶² A Francia Nemzeti Bizottság egy július 29-én kelt körlevelében pontosította, hogy mit is kell pontosan érteni az új elnevezésű szervezet alatt. A Harcoló Franciaország magában foglalja „a

¹⁵⁹ Arzakanian 2008b, 132.

¹⁶⁰ AN 72 AJ 220. Organisation des services de la France libre et de la France Combattante, 24.

¹⁶¹ A Szovjetunió szeptember 28-án ismerte el a Harcoló Franciaországot.

¹⁶² Crémieux-Brilhac 2013, 408-409.

Szabad Franciaországot, melyet a Szabad Francia Erők képviselnek, a tengerentúli szabad francia területeket és a külföldön élő franciákat, valamint a megszállt Franciaországot, amely a közös ellenség ellen harcol Franciaország felszabadításáért és az egyesült nemzetek győzelméért.¹⁶³

Ez kétségtelenül jelentős siker volt diplomáciailag a szabad franciák számára, ugyanakkor azonban nem szabad megfeledkezni arról a tényről, hogy a pozíciójában bekövetkezett változás ellenére a Harcoló Franciaország lehetőségeinél fogva nagymértékben függött szövetségesei hozzáállásától. Ez pedig igencsak hullámzó volt a vizsgált időszakban, amelynek komoly következményei voltak a szervezet jövőjére nézve. A helyzet jobb megértése végett külön kell vizsgálni a Nagy-Britanniával, az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval kialakított viszony alakulását.

A brit vezetés alapvetően pozitívan viszonyult a szabad franciákhoz, amit meggyőzően bizonyított aktív és segítő közreműködése a Szabad Franciaország születésében, későbbi finanszírozásában, majd pedig a Szabad Francia Erők felfegyverzésében, ahogy azt korábban láttuk. Ugyanakkor ez alapvető érdeke is volt, hiszen ezzel szövetségesei számát gyarapította, stratégiailag fontos területektől tarthatta távol a tengelyhatalmokat, valamint – szerény mértékben – növelhette a rendelkezésére álló katonai erőket. Ugyanakkor ez a jó viszony azonnal romlani kezdett, amint a szabad francia mozgalom a francia állam képviselőjeként kezdett viselkedni és igény tartott a korábbi francia gyarmati területek feletti fennhatóságra is. Ennek a hozzáállásának az angol kormány először 1941 nyarán a közel-keleti mandátumterületek irányítása felett vívott diplomáciai csatározások során adta tanúbizonyságát, amikor helyi képviselője kívánta átvenni a frissen elfoglalt területek vezetését, amit csak De Gaulle személyes és nyomatékos fellépése tudott megakadályozni. A következő töréspont Madagaszkár esetében jelentkezett. Szingapúr februári eleste után a brit vezérkar komolyan számolt azzal a lehetőséggel,

¹⁶³ AN 72 AJ 238. Témoignage de l'amiral Paul Ortoli, 76.

hogy a japánok megszállják a gyengén védett Vichy-fennhatóság alatt álló szigetet, ahonnan haditengerészeti erők súlyos veszélyt jelentettek volna a tengeri utánpótlási vonalakra. Ebből kifolyólag kidolgozták és 1942. május 5-i kezdettel végrehajtották az *Ironclad* (Páncélos) hadműveletet, amely célja a sziget elfoglalása volt egy meglepetésszerű partraszálló akcióval.¹⁶⁴ Erről azonban egyáltalán nem értesítették a szabad franciákat, akiket teljes meglepetésként ért a brit partraszállás híre és joggal háborodtak fel azon, hogy kihagyták őket a francia terület ellen irányuló hadművelet tervezéséből és végrehajtásából.¹⁶⁵ A katonai műveletek a kezdeti gyors sikerek után lassan haladtak a védők gerillaakcióival szemben¹⁶⁶ és csak november 8-án értek véget a francia helyőrség kapitulációjával.¹⁶⁷ De Gaulle a korábbi érdeklődéshez hasonló módon diplomáciai támadásba lendült, még azt is kilátásba helyezte, hogy minden kapcsolatot megszakít a szabad francia mozgalom és a brit kormány között. Néhány napos csend után végül az angol fél engedett és május 14-én ígéretet tett rá, hogy elfoglalása után Madagaszkár közigazgatását átengedi a Francia Nemzeti Bizottságnak.¹⁶⁸ Erre végül hat hónappal később valóban sor került Legentilhomme tábornok megérkezésével, akit Madagaszkár vezetésével bíztak meg,¹⁶⁹ de a hadműveletek lezárásáig a brit hatóságok egyetlen szabad francia tisztviselőnek sem engedélyezték, hogy a szigetre lépjen, ami jól jelzi ennek a „kibékülésnek” a korlátait.¹⁷⁰

A tábornok körútját befejezve szeptember 25-én tért vissza Londonba,¹⁷¹ ahol 30-án tudott újból személyesen tárgyalni a brit miniszterelnökkel. A megbeszélés minden korábbinál

¹⁶⁴ AN 72 AJ 238. Témoignage de l'amiral Paul Ortoli, 64-65.

¹⁶⁵ AN 72 AJ 225. Témoignage d'Henri Paul Girard, 49., 51.

¹⁶⁶ Lásd Nativel 1998.

¹⁶⁷ Montagnon 2009, 408.

¹⁶⁸ AN 72 AJ 221. Les relations entre la France libre et le gouvernement britannique, 11.

¹⁶⁹ AN 72 AJ 225. Témoignage du Général Legentilhomme, 6.; AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 31.

¹⁷⁰ Crémieux-Brilhac 2013, 396-398.

¹⁷¹ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 27.

feszültebb légkörben zajlott, amikor De Gaulle megemlítette a fenti problémákat, Churchill annak szükségességét hangsúlyozta válaszképpen, hogy Szíriában és Libanonban mielőbb választásokat tartsanak annak érdekében, hogy a két ország a lehető leghamarabb elnyerje függetlenségét. Miután a tábornok konzekvensen arra hivatkozott, hogy ezek a lépések Franciaország ellen irányulnak, a jegyzőkönyvek tanúsága szerint Churchill a következőt vágta oda francia tárgyalópartnerének: *„Azt állítja, ön Franciaország! Ön nem Franciaország! Nem ismerem el önt Franciaországnak!”* A tábornok önuralmát megőrizve azt kérdezte, hogy akkor miért vele tárgyal Franciaország sorsáról, amire Churchill annyit felelt, hogy a Harcoló Franciaországgal tárgyal, amely más tényezők mellett egy része Franciaországnak.¹⁷² A beszélgetés később újból elmérgesedett és egyes visszaemlékezések szerint Churchill magából kikelve felkapott egy széket, majd azt kiabálva, *„úgy töröm ketté magát, mint egy széket”*, széttörte az ülőalkalmatosságot.¹⁷³ Ezzel a két vezető egyébként sem felhőtlen viszonya korábban még soha nem látott mélypontra jutott, a következő több mint egy hónapban nem is kommunikáltak egymással, ami nem sok jót jelentett a Harcoló Franciaország számára sem, amely gyakorlatilag teljesen kimaradt a közelgő észak-afrikai angolszász partraszállási hadművelet előkészületeiből,¹⁷⁴ így információk és részvétel híján nem is tudott abból érdemi előnyt kovácsolni magának.

Legalább ilyen fontos volt az Egyesült Államokkal fennálló diplomáciai kapcsolat, amely azonban a kezdetektől fogva rosszabbul alakult, mint a britekkel ápolts kötelék. Ennek legfőbb oka az amerikai külpolitika, és elsősorban Rooseveltnél elnök felfogásában rejlett, amellyel Franciaországhoz és a szabad francia mozgalomhoz közelítettek. Franciaország 1940 júniusa után megszűnt nagyhatalomként létezni, ugyanakkor különböző szervezetek jöttek létre, melyek magukat a francia

¹⁷² Broche-Caütucoli-Muracciole 2007, 242.

¹⁷³ AN 72 AJ 220. Témoignage d'André Philip, 5.

¹⁷⁴ De Gaulle 1997, 269.

államiság letéteményesének tekintették, mint a Francia Állam és a Szabad Franciaország. Rooseveltnél a fennálló erőviszonyok alapján közelítette meg a helyzetet, ahol a mérleg egyik serpenyőjében a flottát, a stratégiai szempontok szempontjából fontos helyeken fekvő bázisokat és a nagyméretű gyarmatbirodalmat kézben tartó Vichy-rendszer állt, míg a másikban a szabad francia mozgalom, mely kezdetben egy maréknyi önkéntesen kívül csupán a tengelyhatalmak elleni harc folytatása melletti elkötelezettséget tudta felmutatni. Ebből kifolyólag az amerikai külpolitika a realitások – és kevésbé az elvek – alapján fenntartotta diplomáciai külképviseletét Franciaországban, amellyel elismerte annak szuverenitását.¹⁷⁵ Sőt ezen felül még nemzetközi megállapodást is kötött a két ország: 1941. február 26-án a Murphy-Weygand egyezményeket, melynek értelmében az Egyesült Államok gazdasági segítséget nyújtott az észak-afrikai francia területeknek.¹⁷⁶ Fontos megemlíteni az amerikai területi igényeket is a franciák által ellenőrzés alatt tartott közép-amerikai és csendes-óceáni gyarmatok esetében, amelyek távlatilag konfliktusforrásként jelentkezhettek a két állam kapcsolatában, így nem járultak hozzá a jó együttműködéshez. Ezzel párhuzamosan a De Gaulle vezetés alatt álló Szabad Franciaország teljesen jelentéktelennek tűnt az amerikai vezetés számára, amelynek nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítani, ezen a véleményen pedig sem a lassan növekvő Szabad Francia Erők, sem pedig az egymás után csatlakozó tengerentúli területek sem tudtak érdemben változtatni.¹⁷⁷ Ugyanakkor az amerikai-szabad francia kapcsolatok 1941 végéig, ha nem is voltak különösebben jók, de normális mederben folytak, mivel Washington minimális szinten elismerte a Nemzeti Tanácsot és hozzájárult, hogy a Szabad Franciaország is részesüljön a kölcsönbérleti szerződés szállítmányaiból.¹⁷⁸

¹⁷⁵ AN 72 AJ 233. Rapport sur le conflit De Gaulle–Giraud, 1.

¹⁷⁶ Roger 1996, 39-40.

¹⁷⁷ AN 72 AJ 233. Rapport sur le conflit De Gaulle–Giraud, 1.

¹⁷⁸ Crémieux-Brilhac 2013, 366-367.

A Szovjetunióval ápoltságok kezdetben meglehetősen visszafogottak voltak, mivel Moszkva a francia vereség után is fenntartotta a jó viszonyt a Vichy központtal működő új kormánnyal, ami eleve nem tette vonzó partnerré a szabad francia vezetés számára. Ez a helyzet alapvetően változott meg az 1941. júliusi német invázió után, amikor a náci Németország melletti elköteleződést választó francia vezetés döntése nyomán a Szovjetunió és a Szabad Franciaország természetes szövetségesekké váltak.¹⁷⁹ A háborúba újonnan belépett nagyhatalomnak jól jött egy újabb nyugati szövetséges, különösen az, amelynek területén várható volt a létfontosságú második front megnyitása, míg a szabad franciák számára is hasznos volt egy újabb nagyhatalom diplomáciai elismerése. Ennek következtében a két fél már 1941 nyarán felvette egymással a kapcsolatot,¹⁸⁰ amelynek eredményeként Moszkva 1941. szeptember 26-án elismerte De Gaulle-t a szabad franciák vezetőjeként és elkötelezte magát a független Franciaország visszaállítása mellett (bár arról nem nyilatkozott, hogy előbbi tekintti az ország képviselőjének).¹⁸¹ Ezzel párhuzamosan Bogomolov nagykövetet bízta meg azzal, hogy a szövetséges hatalmak mellett a Nemzeti Bizottságnál is képviselje érdekeit, amelynek következményeként a szabad franciák is diplomáciai és katonai missziót delegáltak a Szovjetunióba.¹⁸²

Ennek ellenére 1941 végén még egyik fél részéről sem jelent meg komolyabb együttműködési szándék, mivel ahhoz nem fűződött közvetlen érdekük. De Gaulle egyetlen alkalommal fordult Moszkvához konkrét ajánlással az év folyamán, mikor a britek időhúzásán felháborodva felajánlotta a szabad francia könnyűhadosztályok bevetését a keleti hadszíntéren azok modern fegyverekkel történő felfegyverzéséért cserébe. Ez azonban csupán a brit döntéshozás befolyásolását szolgálta és annak kedvező döntése után le is került a napi-

¹⁷⁹ Lévêque 1997, 441-443.

¹⁸⁰ Arzakian 2008b, 131.

¹⁸¹ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 16.

¹⁸² Crémieux-Brilhac 2013, 413.

rendről.¹⁸³ Ennél sokkal fontosabb volt az a (megvalósult) javaslat a szabad francia vezetés részéről, amelyet 1942 első hónapjaiban tettek a szovjeteknek, és amelyben egy vadászrepülő alakulat bekapcsolódását ajánlották fel keleti szövetségüknek.¹⁸⁴ Hosszas tárgyalások után végül ez a terv valóra vált (mint arról később részletesen is szó lesz), így 1942 novemberétől folyamatosan érkeztek a francia repülősök a Szovjetunióba átképzésre, ahol végül 1943 tavaszától álltak szolgálatba a Normandia vadászrepülő egység kötelékében.¹⁸⁵ Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy Moszkva is csatlakozott a Harcoló Franciaországot elismerő államok sorához 1942 őszén, azonban ennek ellenére sem vált a két fél viszonya különösebben szorossá vagy szívélyessé, amit egyrészt jól magyaráz De Gaulle antikommunizmusa,¹⁸⁶ másrészt pedig a Szovjetunió részéről az a jogos megállapítás, hogy a szabad francia haderő méreténél fogva elenyésző szerepet játszott a második front megnyitásában és Európa felszabadításában.¹⁸⁷ Ugyanakkor 1943 végéig ezek a felszín alatt lappangó feszültségek nem vezettek komolyabb nézeteltéréshez, tehát a Harcoló Franciaország az előtte álló időszakban számíthatott a szovjet politikai vezetés támogatására.

A katonai együttműködés: a Normandia-Nyeman vadászrepülő egység a Szovjetunióban

Az 1940 májusában-júniusában elszenvedett gyors és teljesen váratlan vereség megsemmisítő hatással volt a francia fegyveres erőkre. A szárazföldi erők egy része felmorzsolódott a harcok folyamán, közel kétmillió katona pedig német hadifogságba került.¹⁸⁸ A hadjárat alatt a légierő is kivette részét a harcokból, melyek során a rendelkezésre álló források alapján a légvédelmi fegyverekkel együtt hozzávetőlegesen 8-900 né-

¹⁸³ Bauche 1982, 14.

¹⁸⁴ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 28.

¹⁸⁵ Valin 1972, 61-63.

¹⁸⁶ Soutou 2008a, 139.

¹⁸⁷ Lévêque 1997, 443-444.

¹⁸⁸ Muracciole 2002, 65-67.

met gépet semmisített meg, miközben hasonló számú gépet veszített el, ami bevethető eszközállományának körülbelül felét tette ki. Harcértéke tehát még számottevő volt a harcok befejezésekor, azonban egyértelmű utasítások híján a repülőszemélyzet és a gépállomány sorsa meglehetősen változatosan alakult. Sokan feletteseik parancsait követve állomáshelyükön várták be a német csapatokat, mások a harc folytatásában bízva az észak-afrikai francia területekre repültek, de akadtak olyanok is, akik a közelebbi Angliát választották, ahová légi vagy tengeri úton jutottak el.¹⁸⁹

Utóbbiak nem egységes felsőbb utasításra cselekedtek, legtöbbjük esetében csupán a harc folytatásának vágya dolgozott, egyesek pedig De Gaulle tábornok június 18-i felhívásának hatására választották a gyakran veszélyes utat a Brit Birodalom különböző területei felé a Brit-szigetektől kezdve Gibraltáron és Máltán át Szingapúrig. Az esetek többségében a francia légierő tagjai egyénileg vagy kisebb csoportokban kíséreltek meg eljutni brit területre, melynek eszköze számos esetben természetesen az általuk használt repülőgép volt. Ugyanakkor sokan – megfelelő gép hiányában – a tengeri utat választották, amikor hazai és külföldi felségjelzésű civil és katonai járművekre felkérérdzkedve próbálták céljukat elérni.¹⁹⁰ Az első ilyen akcióra 1940. június közepén, az utolsóra 1941 áprilisában került sor, amelyek során valamivel több mint 500 repülő (pilóta, műszaki és repülőszemélyzet) csatlakozott a szövetséges haderőhöz, amely lehetővé tette 1940. július 1-vel a Szabad Francia Légierő létrehozását. A számuk az ezt követő időszakban folyamatosan növekedett, ahogy a Szabad Francia Erők kötelékéből és az emigráns civilek közül számosan jelentkeztek az új fegyvernem soraiba, így végül 1940 és 1943 között összesen körülbelül 5.000 fő teljesített repülőszolgálatot, bár az egyidőben bevethető harci személyzet létszáma soha nem haladta meg az 1.200 főt.¹⁹¹ A fegyvernem katonai jelentőségét

¹⁸⁹ Facon 2005, 255-262.

¹⁹⁰ AN 72 AJ 239. Les Forces Aériennes Françaises Libres 1940-1942, 3.

¹⁹¹ Pernot 1990, 15.

jól érzékelteti, hogy ugyanezen időszakban 546 csehszlovák és 1.813 lengyel teljesített harci szolgálatot a brit légierő kötelékén belül, tehát a francia részvétel nem tekinthető sem kivételnek, sem pedig különösebben számottevőnek.¹⁹² A fenti tényt tovább árnyalja, hogy míg az első önálló csehszlovák és lengyel repülőszázadok július elején alakultak meg Nagy-Britanniában, a szabad franciák esetében erre novemberig kellett várni.¹⁹³ A rendelkezésre álló személyzet önállóan bevethető alakulatokba szervezését jelentős mértékben akadályozta a műszaki állomány alacsony aránya a jelentkezők között,¹⁹⁴ valamint a magasabb beosztású tisztek és a nem pilótaként szolgáló repülőszemélyzet (navigátorok, rádiósok, lövészek stb.) gyakorlatilag teljes hiánya.¹⁹⁵ Utóbbi tény magyarázza azt is, hogy bár átmeneti jelleggel, de a szabad francia repülő erőket Emile Muselier admirális irányítása alá rendelték, mivel nem állt rendelkezésre más főtiszt, aki ezt a posztot betölthette volna.¹⁹⁶

Az 1940 júliusának elején létrehozott légierő jelentős mennyiségi és minőségi fejlődésen ment át a következő egy év folyamán, de ennek ellenére a világ különböző pontjain szétszóródva tevékenykedő, kis létszámú,¹⁹⁷ meglehetősen gyenge felszereltségű és változó szinten kiképzett erők, amelyek szigorú brit alárendeltségben tevékenykedtek, még messze voltak attól, hogy önálló és ütőképes fegyvernemet alkossanak. De Gaulle ezen a helyzeten kívánt változtatni, amihez egy „félállású” parancsnoknál, Muselier admirálisnál repülési ügyekben hozzáértőbb vezetőre volt szüksége a Szabad Francia Légierő élén, akit 1941 tavaszán Martial Valin repülőszázados személyében talált meg. A francia légierő kötelékében tapasztalatokat szerző tiszt – akit először a Szabad Francia

¹⁹² Broche-Cañtucoli-Muracciole 2007, 350.

¹⁹³ AN 72 AJ 239. Les Forces Aériennes Françaises Libres 1940-1942, 2.

¹⁹⁴ AN 72 AJ 239. Chasse libre (1), 7.

¹⁹⁵ Perrot 1990. 115.

¹⁹⁶ Dupérier 1990. 52.

¹⁹⁷ A szabad francia repülőszemélyzet létszáma 1941 elején nem haladta meg az 500, 1942 első hónapjaiban pedig az 1.200 főt. Perrot 1990. 115.

Légierő vezérkari főnökének, majd július 6-tól főparancsnokának nevezték ki¹⁹⁸ – megfelelő tudással és tapasztalatokkal bírt ahhoz, hogy teljesítse De Gaulle kívánságát és a RAF (brit királyi légierő) szervezeti felépítését alapul véve önálló repülőegységeket (repülőszázadokat és -csoportokat)¹⁹⁹ hozzon létre, amelyek katonailag és politikailag is nagyobb súlyt kölcsönöznek a szabad francia mozgalomnak.²⁰⁰

A cél megvalósításhoz feltétlenül szükséges volt a szövetséges hatalmak – és elsősorban Nagy-Britannia – beleegyezésének megszerzése, hiszen a már felállított kisebb-nagyobb repülő erők a hadműveletek során ezek légierőjének részeként kerültek bevetésre, valamint repülőgépekkel történő felszerelésük is szinte teljes egészében tőlük függött. Valin tárgyalási képességeit dicséri, hogy sikerült megszereznie a brit katonai vezetés támogatását ehhez a tervhez, valamint a szíriai hadjárat lezárása körüli feszült időszakban is elérte, hogy a levantei hadsereg tagjai között önkénteseket toborozhasson a Szabad Francia Légierő számára.²⁰¹ Ez különösen fontosnak bizonyult a jövő szempontjából, mivel egyrészt számos technikus választotta a szabad franciákat, akiknek a szakértelmére nagy szükség volt a harckésztség fenntartásához, másrészt az itteni repülőterek használata és az azokon felhalmozott repülőanyag (gépek, fegyverek, tartalék alkatrészek) birtokba vétele hozzájárult a már meglévő egységek megerősítéséhez, illetve az új alakulatok kiképzéséhez.²⁰²

Ennek a munkának az eredményeként, melyet itt terjedelmi okokból nem részletezünk, 1942 végére három vadász-, két bombázó- és két partvédelmi repülőcsoportot hoztak létre. Azonban objektíven szemlélve ezek a repülőerők, noha hatalmas erőfeszítések árán hozták létre őket, és sok ember hozott

¹⁹⁸ AN 72 AJ 220. Témoignage du général Martial Valin, 1-6.

¹⁹⁹ A brit légierőben egy repülőszázad 12 gépből állt. Két ilyen század alkotott egy repülőcsoportot, amely taktikailag önállóan működött, 3 vagy 4 csoport pedig egy repülőezredet tett ki. Clostermann 1948, 333.

²⁰⁰ Broche 2002, 192-193.

²⁰¹ AN 72 AJ 220. Témoignage du général Martial Valin, 9-10.

²⁰² AN 72 AJ 239. Annexes de l'exposé du G. C. Haslam, 47-48.

komoly áldozatokat soraikban, mégsem nyújtottak olyan teljesítményt, amely a Szabad Francia Erők számára különösebb elismerést hozott volna a háború során. Ugyanakkor az 1941 közepén meginduló átszervezés révén létrejött egy olyan repülőalakulat, mely mind katonailag, mind politikailag jelentős eredményt ért el és egyértelműen hozzájárult a Harcoló Franciaország helyzetének megszilárdításához a nemzetközi szinten. Ez volt a Normandia (majd később Normandia-Nyeman) vadászrepülő csoport (később ezred), amelynek tevékenységét áttekintjük a következő oldalakon.

De Gaulle diplomáciai tevékenységében a Szovjetunió több szempontból is fontos szerepet kapott. Egyrészt fontos szövetséges volt a Harmadik Birodalom elleni harcban, amely jelentős mértékben járulhatott hozzá a háború győztes befejezéséhez és Franciaország felszabadításához. Másrészt a tábornok megközelítésében a keleti nagyhatalom egyfajta biztonsági tartalék is volt, amelyet a nyugati szövetségesekkel való elhidegülés, esetleg szakítás esetén előtérbe lehetett helyezni, mint arra jó példát szolgáltatott a szabad francia csapatok harcba vetése körüli huzavona 1941 végén. A tábornok ezzel az ügyes diplomáciai manőverezéssel elérte célját, ugyanakkor messzebbre tekintve nem táncolt vissza felajánlásától, miszerint csapatokat küld a keleti hadszíntérre,²⁰³ csupán gyalogsági egységek helyett repülőerők átdobását javasolta.²⁰⁴

A szabad francia vezetőség részéről a londoni szovjet külképviselet hivatalos megkeresésére 1942. február 19-én került sor, amikor a Szovjetunióban működő francia repülőalakulatról szóló feljegyzést átadták Bogomolov nagykövetnek,²⁰⁵ miközben Valin tábornok tárgyalásokat kezdeményezett Pugačev ezredessel, a londoni szovjet katonai misszió vezetőjével.²⁰⁶ A szovjet katonai vezetés tartózkodóan reagált a felaján-

²⁰³ Crémieux-Brilhac 2013, 414-416.

²⁰⁴ Courrière 1979, 39.

²⁰⁵ Pernot 1992, 91.

²⁰⁶ Valin 1972, 61.

lására, de a szabad francia katonai hatóságok mind Londonban, mind pedig a Szovjetunióba delegált katonai misszió keresztül napirenden tartották a témát. A terv kivitelezését nehezítette, hogy az angol kormány kifejezetten ellenezte az általuk kiképzett és a szigetország védelmét erősítő francia pilóták bevetését a keleti hadszíntéren,²⁰⁷ sőt még a szabad francia vezérkarban is voltak olyan hangok, amelyek az egész vállalkozást képtelenségnek tartották. Ez utóbbi problémát végül De Gaulle állásfoglalása döntötte el, aki beosztottjai ellenkezését figyelmen kívül hagyva egyszerűen kijelentette, hogy folytatják az alakulat felállítását.²⁰⁸ Emellett másik komoly hátráltató tényező volt, hogy a szovjet katonai misszió vezetői, akikkel a tárgyalásokat elkezdték, egy repülőbaleset során életüket veszítették, így előlről kellett kezdeni az egyeztetéseket.²⁰⁹

Egy áprilisi szabad francia elképzelés szerint 30 önként jelentkező pilótát és 30 szintén önkéntes szerelőt küldenek a Szovjetunióba, akik a repülőket, valamint az azok repüléséhez és üzemeltetéséhez szükséges képzést a helyi légierőtől kapják meg, majd azt követően szovjet parancsnokság alatt, de szervezeti felépítését és belső működését tekintve önálló alakulatként kerülnek bevetésre.²¹⁰ A szovjet fél végül júliusban fogadta el a javaslatot, így ezt követően kezdődhetett meg az alakulat felállítása,²¹¹ bár az ezt szentesítő kétoldalú hivatalos egyezmény aláírására csak november 26-án került sor Moszkvában.²¹² Az élet-halál harcot vívó Szovjetunió, amely folyamatosan a nyugati szövetségesek aktívabb katonai szerepvállalását sürgette az európai kontinensen, nem kapott az alkalmon, hogy egy nyugati egységgel erősítse, még ha csak jelképesen is saját seregének sorait. Ezt a késlekedést elsősorban a többi nagyhatalommal szembeni gyanakvás indokolta, ame-

²⁰⁷ Pernot 1992, 93.

²⁰⁸ Courrière 1979, 44-45.

²⁰⁹ Mirlesse 1972, 78.

²¹⁰ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie-Niemen, 1.

²¹¹ Novikov 1972, 65-67.

²¹² Muracciole 2002, 386-387.

lyet végül nem a katonai jelentőség írt felül, hiszen a szabad francia egység nem képviselt komolyabb harcértéket. A javaslat elfogadását elsősorban az motiválta, hogy ezzel egy olyan állammal építenek ki jó kapcsolatokat, mely a háború utáni Európában az angolszász hatalmi érdekektől függetlenül tud cselekedni, így a szovjet külpolitika mozgásterét potenciálisan növelni fogja.²¹³ Ennek alapján nem túlzás kijelenteni, hogy a keleti hadszíntéren harcoló francia repülőalakulat nem katonai szükségszerűségből, hanem De Gaulle és Sztálin diplomáciai útkeresésének jegyében jött létre, hogy a nyugati szövetségekkel fennálló kapcsolatokon lazítva új együttműködő partnereket találjanak a háború alatti és utáni nagypolitikai vetélkedésben.

Az alakulat megszervezése már az egyezmény aláírása előtt megkezdődött, a szabad francia hatóságok a kiképzett repülőszemélyzetek körében augusztustól kezdve önkénteseket toboroztak az új egység részére, mely hivatalosan a 3. vadászrepülő csoport elnevezést kapta. A főként a közel-keleti hadszíntéren állomásozó Elzász és Lotaringia csoportok sorából kikerült önkénteseket a szeptember 1-én Joseph Pouliquen őrnagy parancsnoksága alá rendelt²¹⁴ egységhez vezényelték a libanoni Rayak városába,²¹⁵ ahol megkezdődött az állomány újbóli kiképzése, hogy mind a pilóták, mind a szerelők a lehető legfrissebb ismeretekkel rendelkezzenek a gyorsan változó hadi körülmények között, valamint kialakuljon a csapatszellem. Az egység parancsnoka – a többi szabad francia repülőalakulat mintájára – egy francia régió nevét választotta az új vadászcsoporthoz számára, amelyet a hadvezetés is jóváhagyott. A breton származású őrnagy sajnálatára a Bretagne név foglalt volt, így választása az azzal szomszédos Normandiára esett. Az önkéntesek első csoportja (14 pilóta és 40 szerelő) három amerikai szállítógép fedélzetén november 12-én kelt útra, hogy Irakon és Iránon keresztül utazva két héttel később ér-

²¹³ Lévêque 1994a, 29-30.

²¹⁴ Courrière 1979, 48.

²¹⁵ Pernot 1992, 94.

kezzen meg a Moszkvától 150 km-re északkeletre fekvő Ivanovói légitámaszpontonra, amelyet az egység kiképzésére kijelöltek.²¹⁶ A szovjet hatóságok felkínálták új szövetségeseiknek, hogy válasszák ki, melyik szovjet vagy a keleti hadszíntérre szállított angolszász gyártmányú gépet kívánják repülni, az ő választásuk a helyszínen pedig a Jak-1 típusú szovjet gyártmányú vadászgépre esett,²¹⁷ ezért a pilóták és a műszaki személyzet átképzése erre a repülőre kezdődött meg az önkéntesek első csoportjának megérkezése után.²¹⁸ A pilóták felkészítése során több nehézség is felmerült, amelyek közül a fordítási-tolmácsolási problémákat könnyebben, az ismeretlen sík és behavazott terep feletti navigációs kihívásokat valamivel nehezebben sikerült megoldania a szovjet kiképzőknek.²¹⁹ Az általában már komoly repülési tapasztalatokkal rendelkező franciák számára a gép irányításának elsajátítása nem okozott különösebb problémát, így a kiképzés során nem került sor komolyabb balesetekre, az alakulatot pedig a szovjet hatóságok bevetésre alkalmasnak nyilvánították, így a repülőcsoport első századát március 22-én hivatalosan is harci állományba helyezték és átirányították a frontra.²²⁰

Az alakulat február 22-től Jean Tulasne őrnagy parancsnoksága alá került, mivel Pouliquen őrnagy feladata az egység sikeres felállításával véget ért, ő pedig visszatért Angliába, ahol a Lotaringia repülőcsoport kötelékében folytatta szolgálatát.²²¹ Az egységet a Moszkvától délnyugatra Kaluga térségében²²² állomásozó 303. vadászrepülő hadosztályhoz csatol-

²¹⁶ Pouliquen 1972, 102-104.

²¹⁷ Chimánov 1972, 51.

²¹⁸ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie, 1.

²¹⁹ Pange 1972, 157.

²²⁰ Drousenkov 1972, 106-112.

²²¹ Pouliquen 1972, 105.

²²² A repülőalakulat bevetésének helyszínével kapcsolatban komoly nézeteltérés alakult ki a szabad francia és a szovjet hadvezetés között, mivel utóbbiak úgy tervezték, hogy szimbolikus jelentőségű lenne az egység bevetése ugyanabban a régióban, ahol a Francia Antibolsevik Légő tevékenykedett, azonban Valin tábornok egyértelműen elutasította, hogy a

ták,²²³ amely a 3. belorusz front 1. légi hadseregének kötelékében négy alegységet foglalt magába, a 18., a 139., a 168. és az 523. repülőezredeket. A már jelentős tapasztalattal rendelkező hadosztály elitegységnek számított, így a francia repülősök számára ideális „házigazdának” bizonyult, mivel lépésről lépésre tudta bevezetni őket a keleti hadszíntér felett zajló légi háború rejtelmébe, ráadásul saját műszaki személyzetét is rendelkezésükre bocsátotta, hogy a kis létszámú, frissen kiképzett francia szerelők munkáját megkönnyítse.²²⁴ A zavartalan együttműködést nagy mértékben elősegítette, hogy a hadosztály parancsnoka, Zakharov tábornok a spanyol polgárháború és a mandzsúriai harcok veteránjaként jelentős nemzetközi tapasztalattal rendelkezett és nagyon pozitívan állt hozzá az újonnan érkezett francia repülősökhöz.²²⁵ A következő három hónap aránylag nyugodt időszak során a század tagjai megszerezték első harci tapasztalataikat: kilenc ellenséges gépet lőttek le, de ugyanakkor négy pilótájuk veszett oda a bevetések során.²²⁶ Június 9-én érkezett meg az alakulathoz Pierre Pouyade őrnagy a második század legénységével, így az már valóban repülőcsoportként tudott működni, még ha nem is teljes létszámmal.²²⁷ Az új pilóták saját társaiktól kaptak néhány napos repüléstechnikai és taktikai kiképzést, majd szintén bekapcsolódtak a harcokba.²²⁸ Az első hónapok során nyújtott teljesítményükért öt pilótát tüntetett ki a szovjet hadvezetés július elején, ami jól jelzi, hogy a szokatlan körülmények közé került francia katonáknak sikerült beilleszkedniük

keleti hadszíntéren különböző oldalakon tevékenykedő francia állampolgárok egymás ellen harcoljanak. Pernot 1992, 94.

²²³ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie-Niemen, 2.

²²⁴ Zakharov 1972, 137-141.

²²⁵ Risso 1972, 162.

²²⁶ Az egyik lelőtt és német fogságba esett pilótával (Raymond Derville-lel) kapcsolatban komolyan tartja magát a feltételezés, hogy a tavasz folyamán kiadott német utasításnak megfelelően francia állampolgársága miatt kivégezték. Risso 1972, 174.

²²⁷ Poype 1972, 74.

²²⁸ Pouyade 1972, 115-117.

és eredményesen vették fel a harcot a német gépek ellen.²²⁹

Az első komolyabb összecsapásokra a július 10-én megindult orel-i csata során került sor, amelybe a francia egység 12-től kapcsolódott be 15 bevethető pilótával. A rendkívül heves júliusi harcok során, amelyben mindkét fél a rendelkezésére álló legjobb erőket vonultatta fel, a Normandia állománya gyakran napi 5 bevetést repülve²³⁰ 19 repülőgépet semmisített meg, ugyanakkor azonban 7 pilótát veszített el, köztük az egység parancsnokát, Tulasne őrnagyot,²³¹ ezért a repülőcsoport vezetését Pouyade őrnagy vette át.²³² Zakharov tábornok attól tartott, hogy a teljes francia alakulat felmorzsolódik az összecsapásokban, melybe a pilóták vakmerően és a kötelékformációkat megbontva, magukat védtelenül hagyva vetették bele magukat, ezért pihenőt rendelt el az alakulatnak. Augusztus elején 8 új pilóta, majd egy héttel később 15 új (Jak-9-es) gép érkezett, így a veszteségek egy részét pótolni tudták,²³³ és újból két (létszámalatti) századot tudtak csatasorba állítani augusztus 21-től, melyek újrakezdték a bevetéseket.²³⁴ Szeptember és október folyamán a Normandia a szovjet csapatokkal együtt folyamatosan követte a visszavonuló német csapatokat, miközben pihenő nélkül harcolt a Luftwaffe egységei ellen. Az eredmények nem maradtak el, mivel október végére az alakulat pilótái 72 elismert és 9 valószínű légi győzelmet szereztek, valamint 15 ellenséges gépet megrongáltak. Ezért azonban rendkívül magas árat kellett fizetniük: az április és november közötti időszakban – amelyet később a Normandia első hadjáratának neveztek el – 6 halott, 15 eltűnt és 2 sebesült pilótát veszített a repülőcsoport.²³⁵ A november elejétől a havazás

²²⁹ Chimanov 1972, 52.

²³⁰ Calorbe 1972, 182.

²³¹ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie, 1.

²³² AN 72 AJ 239. Note sur le lieutenant-colonel Pierre Pouyade, 2.

²³³ A pilótahiány annyira nagy problémát okozott, hogy még az egység orosz származású összekötőtisztjét – akinek volt némi repülési tapasztalata – is besorolták a repülőszemélyzethez, így ő a következő egy év folyamán hivatalos pilótaengedély nélkül repült harci bevetéseket. Schick 1972, 198.

²³⁴ Pouyade 1972, 124-129.

²³⁵ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie, 1.

miatt beállt hadműveleti szünet lehetőséget adott rá, hogy az egység – amelynek csupán hat bevethető pilótája maradt²³⁶ – összeszedje magát és feltöltse sorait. A kivételes teljesítmény nem maradt észrevétlen a Harcoló Franciaország vezetése előtt sem, mivel a különítmény október 11-én testületileg megkapta a Felszabadítási Érdemrendet az elért győzelmek és elszenvedett veszteségek elismeréseképpen, valamint az összes túlélőt előléptették magasabb rendfokozatba.²³⁷

A Normandia újjászervezése december folyamán kezdődött meg, amikor az egységet áthelyezték a Moszkvától 120 km-re délre található Tulába, ahol az alakulatot három, majd áprilistól – a szovjet és szabad francia vezetés kölcsönös egyetértésével²³⁸ – négy századból álló ezredként alakították újjá,²³⁹ immár modernebb Jak-9 gépekkel felszerelve, amelyben 58 pilóta és 350 főnyi földi személyzet teljesített szolgálatot.²⁴⁰ Ennek megvalósításához jelentős erősítés (összesen 62 fő,²⁴¹ köztük 45 pilóta)²⁴² érkezett az egységhez a tél és a tavasz folyamán, de közülük a kiképzés során hárman repülőbalesetben életüket veszítették.²⁴³ A legnagyobb, 15 főből álló csoport 1944 januárjában csatlakozott az alakulathoz,²⁴⁴ miközben az egyéves szolgálatot maguk mögött tudó repülő állomány számos tagját és földi személyzet egészét a Közel-Keletre és Nagy-Britanniába küldték néhány hetes szabadságra, hogy a szovjet tábori körülményeknél kényelmesebb közegben pihenhessék ki a harc fáradalmait.²⁴⁵ Erről a pihenőről a műszaki állomány nem is tért vissza a Szovjetunióba, mivel más szabad francia légi egységekhez irányították át őket,²⁴⁶ helyüket pedig

²³⁶ Marcel 1972, 151.

²³⁷ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie-Niemen, 2.

²³⁸ Pernot 1992, 95-96.

²³⁹ Zakharov 1972, 143.

²⁴⁰ Pouyade 1973, 67.

²⁴¹ Eichenbaum 1972, 144.

²⁴² Challe 1973, 189.

²⁴³ Risso 1973, 53.

²⁴⁴ Olivesi 1997, 9.

²⁴⁵ Lebedinsky 1972, 190.

²⁴⁶ Marcelin 1972, 185-187.

teljes egészében szovjet személyzet vette át, amelynek nagyobb tapasztalata volt a gépekkel és jobban el tudták viselni a nehéz időjárási körülményeket, melyek az egész napos szabad levegőn töltött javítások alatt uralkodtak és nagyon próbára tették az enyhébb időjáráshoz szokott franciákat.²⁴⁷

Az újjászervezett és jelentősen megerősödött alakulat számára a második bevetéssorozat, amelyre az egység tagjai a második hadjáratként emlékeznek vissza, 1944. május 26-án kezdődött, amikor a repülőezredet Tulából Dubrovkába helyezték át harci szolgálatra.²⁴⁸ Az első hónap nyugodtan telt, komolyabb összecsapásokra nem került sor, június 22-én azonban megkezdődött a Vörös Hadsereg nagy nyári offenzívája, a Bagratyion-hadművelet, amelynek során a Normandia is részt vett Fehéroroszország felszabadításában.²⁴⁹ A sikeres hadművelet előrenyomulását követve az ezred is többször települt át egyre nyugatabbra elhelyezkedő repülőterekre, hogy hatékonyan tudja támogatni az offenzívát. A francia alakulat augusztus közepéig 1.500 bevetést repült, 12 megerősített és 3 valószínű győzelmet aratott, miközben 6 pilótát veszített. Ezért a sikeres közreműködésért a szovjet főparancsnokság napiparancsban említette meg a Normandia teljesítményét, amelynek nevét a Nyeman szóval egészítették ki az azonos nevű folyón való átkelés során vívott harcaiért. Az alakulat hivatalos neve tehát ezután Normandia-Nyeman volt.²⁵⁰

Augusztus közepén a francia egység egyhetes pihenőt kapott, melynek során megkezdődött átfegyverzése a Jak legújabb, 3-as számú altípusára, amely a pilóták tapasztalata alapján már nem csupán egyenrangú volt német ellenfeleivel, hanem némileg még jobb is azoknál, így a légi harcok során nagyobb eséllyel vették fel a harcot ellenük.²⁵¹ Ez a minőségi javulás az ezred teljesítményén is érződött, mivel a földi célpontok támadása mellett igen nagy számban aratott légi győ-

²⁴⁷ Agavélian 1973, 101.

²⁴⁸ André 1973, 133.

²⁴⁹ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie, 1.

²⁵⁰ Pouyade 1973, 73-76.

²⁵¹ Brihaye 1973, 152.

zelmeket az ősz folyamán. A legkiemelkedőbb nap október 16. volt, amikor a Kelet-Poroszország ellen megindított offenzíva során²⁵² 100 bevetést repülve a francia pilóták 29 megerősített és 2 valószínű légi győzelmet szereztek, 2 ellenséges gépet pedig megrongáltak, miközben egyetlen saját repülőt sem veszítettek.²⁵³ Novemberre a harcok lecsendesedtek, a Normandia-Nyeman tagjai pedig jól megérdemelt pihenőjüket töltötték, miután az 1944-es év folyamán 127 megerősített, 17 valószínű győzelmet értek el, valamint 13 repülőt rongáltak meg és számos földi célpontot (mozdonyokat, teherautókat) semmisítettek meg.²⁵⁴ December 9-én az egység számos tagját Moszkvában De Gaulle és Sztálin jelenlétében a Felszabadítási Érdemrenddel, illetve a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki kivételes harctéri teljesítményükért.²⁵⁵ Az alakulat 12 tagja, akik 1942 végétől a Szovjetunióban tartózkodtak, ezt követően hosszabb szabadságot kaptak és hazautazhattak az időközben már felszabadított Franciaországba,²⁵⁶ ezért az ezred bevethető pilótaállománya 1945 elején csupán 3 század felállítását tette lehetővé. Ezzel párhuzamosan megkezdődött az ún. Franciaország légi hadosztály megszervezése, amely a Normandia-Nyeman mellett egy másik vadászrepülő- és egy bombázóezredből állt volna Pouyade vezetése alatt.²⁵⁷ Ennek felállítására végül a háború befejeződése miatt nem került sor,²⁵⁸ ugyanakkor a meglévő ezred parancsnoksága Louis Delfino őrnagyra szállt.²⁵⁹

Az ezred az eseménytelen december után január 14-től a Kelet-Poroszország teljes elfoglalásáért (az egység december 15. óta már német területen állomásozott)²⁶⁰ indított szovjet

²⁵² Filippov 1973, 187.

²⁵³ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie-Niemen, 4.

²⁵⁴ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie, 2.

²⁵⁵ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie-Niemen, 2.

²⁵⁶ Moynet 1973, 159.

²⁵⁷ Pouyade 1973, 97.

²⁵⁸ Risso 1973, 69.

²⁵⁹ Olivesi 1997, 10.

²⁶⁰ Challe 1974, 53.

offenzíva légi fedezetében vett részt, amelynek során az 1944 őszen tapasztalathoz hasonló hatékonysággal semmisítette meg az ellenség gépeit, ugyanakkor azonban mind a Luftwaffe, mind a német léghárítás jelentős veszteségeket okozott a pilóták soraiban.²⁶¹ Az egység tagjai a hadművelet első hetében 48 légi győzelmet arattak, ugyanakkor négy pilóta meghalt, egy pedig megsebesült.²⁶² Annak ellenére, hogy a levegőben kemény harcok folytak az év első három hónapjában (a francia repülősök több mint 500 bevetés során 72 ellenséges gépet semmisítettek meg),²⁶³ a német hadsereget fokozatosan szorították nyugat felé, így a Normandia-Nyeman is majdnem tucatnyi alkalommal települt át egyre nyugatabbra található repülőterekre, ezért a háború vége már Königsberg-től délkeletre találta az alakulatot.²⁶⁴

Április 12. után a 13 pilótáját elveszítő ezred²⁶⁵ érdemi légi harcokban már nem vett részt, de az elért eredményei így is rendkívül impozánsak: az egység pilótái a keleti hadszíntéren töltött valamivel több mint két év alatt 5.240 bevetést teljesítettek, 869 légi harcot vívtak meg, melyekben 273 megerősített, 37 valószínű légi győzelmet arattak és 47 ellenséges gépet megrongáltak. Az ezred 98 pilótájából 38 meghalt vagy eltűnt bevetés során, 7 balesetben veszítette életét, 3 pedig fogságba esett, majd szabadulása után visszatért Franciaországba.²⁶⁶

Ezeknek az eredményeknek az elismeréseként nem csupán az egység tagjai, de az ezred kollektíven is számos szovjet és francia kitüntetésben (mint a francia Becsületrend és a Katonai Érdemrend, illetve a szovjet Vörös Zászló és az Alekszandr Nyevszkij érdemrend) részesült,²⁶⁷ ugyanakkor a francia repülősök számára az egyik legnagyobb elismerés mégis az volt, hogy a szovjet hadvezetéstől ajándékként megkapták azokat a

²⁶¹ Bléton 1974, 79.

²⁶² Challe 1974, 57-59.

²⁶³ Novikov 1972, 72.

²⁶⁴ Saint-Marceaux 1974, 97.

²⁶⁵ AN 72 AJ 239. La fin de la guerre au Normandie-Niemen.

²⁶⁶ Palmarès 1974, 133.

²⁶⁷ AN 72 AJ 239. Note sur le régiment de chasse Normandie-Niemen, 2.

repülőgépeket, amelyeket a bevetéseik során használtak. 1945. június 20-án ezekkel a gépekkel érkeztek meg a Párizs közelében található Le Bourget-i repülőtérre, ahol nagyszabású ünnepség keretében fogadták őket a francia katonai és polgári hatóságok.²⁶⁸

Az ünneplés teljesen megérdemelt volt, hiszen a Normandia-Nyeman vitán felül a legeredményesebb és legismertebb szabad francia katonai alakulat volt, amely teljesítményének köszönhetően hozzájárult a Szabad Francia Erők hírnevének öregbítéséhez, ugyanakkor pedig sokak szemében a franciaszovjet barátság jelképe lett. Minden bizonnyal részben ennek is köszönhető, hogy De Gaulle 1944. decemberi moszkvai látogatása során nem csupán az egység pilótáinak kitüntetési ünnepségén vett részt, hanem másnap (10-én) egy szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződést is kötött (mint később látni fogjuk) a kommunista állammal. Ennek alapján kijelenthető, hogy ez esetben a kiemelkedő katonai teljesítmény közvetlen és igen jelentős politikai haszonnal is járt, hiszen hozzájárult a frissen felszabadított Franciaország nemzetközi helyzetének megerősítéséhez.²⁶⁹

De Gaulle, Szálin és a franciaországi Ellenállás

Meglehetősen nehéz röviden összefoglalni a francia anyaországban az 1940-es vereség után kialakuló ellenállási mozgalom első évét, mivel az utókor által gyakran emlegetett Ellenállás valójában sem ekkor, de alaposabban megvizsgálva történetét igazából a háború későbbi szakaszában sem létezett. A helyzet ennél lényegesen bonyolultabb volt, mivel egymással párhuzamosan számos különböző összetételű, motivációjú és támogatottságú kezdeményezés jelent meg 1940-41 folyamán, azonban ezek nem alkottak egységes, a társadalom döntő többségének támogatottságát élvező, hatékony ellenállási tevékenységét kifejtteni képes földalatti hálózatot, mint ahogy

²⁶⁸ AN 72 AJ 239. La fin de la guerre au Normandie-Niemen.

²⁶⁹ Lévêque 1994b, 54-63.

azt a háború után – általában politikai indíttatástól hajtva – számos alkalommal kijelentették.

Az 1940. június 22-én aláírt fegyverszünet számos feltétele közül a megszállási területek felosztása gyakorolta az egyik legnagyobb hatást az ellenállási mozgalmak kialakulására. Az ország északi területeinek döntő többsége, valamint az Atlanti-óceán menti megyék közvetlen német megszállás alá kerültek, míg az ország déli részén jött létre az úgynevezett szabad zóna, amely a Vichy központtal működő kormány fennhatósága alatt működött. Ugyanakkor a legészakibb két megye (Nord és Pas-de-Calais) a belgiumi katonai főkormányzóság fennhatósága alá került, számos északkeleti megye tiltott területté vált, ahová a vereség zűrzavarában otthonaikat elhagyó francia lakosság²⁷⁰ nem térhetett vissza, hogy helyüket a jövőben betelepített német lakosság foglalja el, a régóta vitatott Elzász-Lotaringia térségét pedig a Harmadik Birodalomhoz csatolták.²⁷¹

Ez a változatosság rányomta bélyegét az ellenállási törekvésekre is, mivel az eltérő fennhatóságú területeken alapjaiban különböző helyzetek alakultak ki. A Vichy-rendszer fennhatósága alatt álló területeken a kommunisták kerültek nehéz helyzetbe, akikkel szemben az új francia kormány kíméletlen szigorúsággal lépett fel, míg ugyanakkor a németellenes szervezkedésekkel szemben meglehetősen elnéző álláspontra helyezkedett. A megszállt területeken a német hatóságok természetesen minden eszközt bevetettek az ellenálló csoportok felszámolására, ugyanakkor nem szenteltek különösebb figyelmet a földalatti tevékenységben járatos kommunista sejtek felszámolására, melyek az 1939-es Molotov-Ribbentrop-paktum szellemiségéhez, valamint a Moszkvából érkező utasításokhoz tartva magukat a Szovjetunió elleni német támadásig távol tartották magukat a megszállók elleni akcióktól.²⁷² Ebből kifolyólag Franciaország területén meglehetősen változatos

²⁷⁰ Akiknek a számát egyes becslések összességében 8 millió főre teszik.

²⁷¹ Azéma-Wieviorka 2004, 35-36.

²⁷² Broche-Caitucoli-Muracciole 2007, 99-101.

összetételű, motiváltságú és létszámú csoportok szánták rá magukat a megszálló erők elleni tevékenységre.

Az 1940 nyarán a legtöbb esetben spontán szerveződő egyéni ellenállási akciók a vereség és a megszállás visszautasításából fakadtak, amelyek elsősorban arra korlátozódtak, hogy az érintett személyek valamilyen szélesebb társadalmi kör tudtára adják nyomtatott formában ellenérzéseiket. Ezek az egyéni kezdeményezések alakultak át a következő hónapok folyamán nagyobb csoportokká, amelyeket a történetírás ma ellenállási mozgalmakként és hálózatokként ismer.²⁷³ A szerveződő mozgalmak többsége eleinte meglehetősen illegális lapkiadással és -terjesztéssel, az ősz folyamán azonban már kifejezetten katonai célokkal rendelkező csoportok is létrejöttek, amelyek stratégiai információkat gyűjtöttek és igyekeztek eljuttatni Angliába, hogy elősegítsék a németek elleni harc sikerét.²⁷⁴ Azonban ezeknek az első próbálkozásoknak a társadalmi támogatottsága meglehetősen mérsékelt volt, mivel a francia társadalom az elszenvedett vereség sokkjá, a megszállók hatékonysága és a Pétain marsall jelentette vonzerő okán egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett.²⁷⁵ Ebből kifolyólag a lakosság döntő többsége a szerveződő belső ellenállással szemben legjobb esetben közömbös, gyakran azonban kifejezetten ellenséges volt.²⁷⁶ Ez komolyan kihatott az ellenállás létszámára is, mely 1940 végén még csupán néhány ezer főt számlált egymástól elszigetelt kis csoportokban Franciaország különböző pontjain. Ezeknek a száma ebben az időszakban mintegy 120 hálózatra tehető, míg klasszikus mozgalmakról

²⁷³ A kialakult szakmai konszenzus szerint az ellenállási mozgalom olyan szervezet, amelynek elsődleges célja a lakosság rokonszenvének elnyerése és a lehető legszélesebb tömegek megszólítása a fenti elv szem előtt tartásával. A hálózat célja ugyanakkor egy konkrét katonai tevékenység kivitelezése, mint a hírszerzés, szabotázs, hadifoglyok megszöktetése, ellenséges terület felett lefőtt repülőgépek pilótáinak hazajuttatása. Broche–Muracciole 2010, 1253.

²⁷⁴ Wieviorka 2013, 71-82.

²⁷⁵ Marcot 2006, 3-4.

²⁷⁶ Muracciole 2002, 337-341.

ekkor még nem lehet beszélni a megfelelő létszám és szervezethez hiányában.²⁷⁷

Jelentős változást jelentett az Ellenállás történetében, amikor a brit és szabad francia hírszerző szolgálatok képessé váltak arra, hogy a kontinensre visszajuttatott ügynökeik segítségével felvegyék a kapcsolatot ezekkel a csoportokkal és segítséget nyújtsanak nekik tevékenységük folytatásához. Ez a fenti szerveknek is életbevágóan fontos volt, hiszen a háború sikeres folytatásához nagyon nagy szükségük volt a Franciaországban állomásozó német erőket érintő információkra, amelyeket önerőből nem vagy csak komoly nehézségek árán tudtak volna megszerezni. Ebből a felismerésből fakadóan jött létre 1940 júliusában Londonban a szabad francia mozgalom saját hírszerző szolgálata, a Központi Hírszerző és Akcióiroda,²⁷⁸ melynek legfontosabb feladata franciaországi belső ellenállás megszervezése, illetve a már létező csoportokkal való együttműködés kialakítása, hosszú távon pedig irányítása volt.²⁷⁹ Az újonnan létrehozott szervezett vezetését André Dewavrin (mozgalmi nevén Passy ezredesre) bízták, aki első ügynökeit már július folyamán átdobta a megszállt francia területekre. A legsikeresebbnek közülük egyértelműen Gilbert Renault (Rémy ezredes) bizonyult, akinek irányítása alatt az 1940 folyamán létrehozott Notre-Dame Testvériség hálózat a francia Ellenállás legnagyobb és leghatékonyabb hálózatává nőtte ki magát²⁸⁰ több mint másfél ezer fővel és számos kiemelten fontos katonai információ begyűjtésével és továbbításával a háború folyamán.²⁸¹

A Francia Kommunista Párt tagjainak részvétele az ellenállási mozgalomban a háború utáni legendákkal ellentétben a

²⁷⁷ Montagnon 2009, 323-324.

²⁷⁸ *Bureau central de renseignement et d'action* (BCRA).

²⁷⁹ Faure 2004, 35-38.

²⁸⁰ AN 72 AJ 49. Résumé du premier volume des Mémoires d'un agent secret de la France libre du colonel Rémy.

²⁸¹ Faligot-Guisnel-Kauffer 2013, 40-43.

háború első éveiben rendkívül visszafogott volt.²⁸² Ennek számos külső és belső oka volt. Az egyik legmeghatározóbb ezek közül az 1939. augusztus 23-án megkötött Molotov-Ribbentrop-paktum volt, melyben a két rivális nagyhatalom ideiglenes együttműködésre kötelezte magát. Ez egyrészt kihatott az európai országok kommunista mozgalmaira, melyek Moszkva utasításait követték, így a kommunista politikusok Franciaországban is a korábbi németellenes fellépés helyett a békés együttműködés szószólóivá váltak, amely komoly törést okozott a párttagság soraiban.²⁸³

A kommunisták helyzetét tovább nehezítette, hogy a francia kormány 1939. szeptember 26-án betiltotta a kommunista pártot, a hozzá kötődő sajtótermékeket, a párt vezetőinek egy részét (köztük példátlan módon parlamenti képviselőket is) pedig internálta. Ez a lépés még tovább csökkentette az illegálisba szorult párt létszámát, amely becslések szerint 1940 közepén korábbi támogatóinak csupán töredékét, mintegy 10.000 főt tudott felmutatni.²⁸⁴ A szabad zónában a Vichy-hatóságok nagyon komolyan léptek fel a kommunizmus minden formájával szemben, így ott a párt aktivitása minimálisra szorult vissza, az északi zónában azonban a németek elnézőek voltak a velük szemben semleges viselkedő kommunistákkal, így a nagy ipari központokban sikerült megőrizniük valamennyit korábbi befolyásukból.²⁸⁵ Ez a helyzet csak a Szovjetunió elleni 1941. június 22-i német támadás után változott meg, amikor a francia kommunisták is felsorakoztak a megszállók elleni harchoz, amelyben az illegalitásban szerzett tapasztalatuk igen komoly előnyt jelentett.²⁸⁶ Ebből kifolyólag az 1941 második felétől kibontakozó fegyveres ellenállásban a

²⁸² AN 72 AJ 69. Compte rendu de trois entretiens entre Henri Michel et Auguste Lecœur, 2.

²⁸³ Marcot 2006, 875.

²⁸⁴ Wieviorka 2013, 47-48.

²⁸⁵ Peschanski 2000, 441-451.

²⁸⁶ AN 72 AJ 233. Rapport sur l'activité, les projets et les besoins des groupements constitués en France en vue de la libération du territoire national, 5.

kommunista párt jelentős és igen hatékony tényezőként jelent meg.²⁸⁷

Franciaország déli részén, az ún. szabad zónában 1942-re három jelentősebb ellenállási mozgalom alakult ki: a Combat (Harc), a Libération-Sud (Felszabadítás-Dél) és a Franc-Tireur (Szabadharcos). A legnagyobb létszámú és legjobban szervezett ezek közül a Combat volt, amely 1941 novemberében két korábban kialakult mozgalom egyesülésével jött létre, amikor a Mouvement de Libération Nationale (Nemzeti Felszabadítási Mozgalom) és a Liberté (Szabadság) nevű szervezetek hosszabb együttműködés után összeolvadtak.²⁸⁸ A hat-, majd nyolc tagú igazgató bizottságból ki kell emelni a két eredeti szervezet vezetőjét, az MLN részéről Henri Frenay-t, a Liberté részéről pedig François de Menthon-t, akik kiemelkedően fontos szerepet játszottak a mozgalom tevékenységében.²⁸⁹ Az 1942 közepén hozzávetőlegesen 150 aktív tagot és néhány száz alkalmanként bevonható személyt számláló szervezet az egész déli zónát behálózó mozgalmat épített ki, amely elméletileg a propagandatevékenységen kívül alkalmas volt fegyveres akciók lebonyolítására is.²⁹⁰ A gyakorlatban azonban az első dominált, mivel a konkrét katonai vagy fegyveres szabotázs műveletek lebonyolításához ekkor még nem állt rendelkezésre elég fegyver és a használatukra kiképzett ember.²⁹¹ Ebből kifolyólag a szervezet elsődleges tevékenysége az azonos nevű újság elkészítésére és terjesztésére korlátozódott, amelyet kü-

²⁸⁷ Broche-Caïtucoli-Muracciole 2007, 117-119.

²⁸⁸ AN 72 AJ 233. Rapport sur l'activité, les projets et les besoins des groupements constitués en France en vue de la libération du territoire national, 1.

²⁸⁹ Wiewiorka 2013, 84-85.

²⁹⁰ AN 72 AJ 46. Témoignages d'Henri Frenay, 3-7.

²⁹¹ Fegyvert nagy mennyiségben szinte kizárólag a brit kormánytól vagy a szabad franciáktól lehetett szerezni, akik ejtőernyővel dobták le a szállítmányokat a megszállt Franciaországban. Ebben az időszakban azonban még kevés ellenálló csoport állt rendszeres kapcsolatban a szövetségeseikkel, a légi ellátás technikája pedig még kialakulóban volt. Ennek következtében kevés és elavult fegyver állt az ellenállók részére. Muracciole 2002, 401.

lönösen nagy sikerrel valósított meg.²⁹² Annak ellenére, hogy egy-egy szám megjelenéséhez 2-3 tonna papírra, rengeteg tintára és nyomdagépekre volt szükség, majd pedig a kinyomtatott újságokat titokban terjeszteni is kellett, az 1941 decembertől megjelenő lap 100.000 példányban jelent meg rendszeresen.²⁹³ A szervezet tagjainak ideológiai beágyazottsága a következő elvekhez kötődött: harc a megszállók ellen, a kollaboráció teljes elutasítása, antikommunizmus, antifasizmus, ugyanakkor szimpatizálás a Nemzeti Forradalom egyes elveivel (ami egyébként a Francia Állam regnálásának első éveiben egyáltalán nem volt szokatlan jelenség, utána viszont gyorsan visszaszorult).²⁹⁴

A Libération-Sud megalakítása egy volt tengerésziszt, Emmanuel d'Astier de La Vigerie nevéhez fűződik, aki 1940 őszétől a La Dernière Colonne (Az utolsó hadoszlop) nevű kis létszámú szervezet vezetőjeként elsősorban rendszerellenes plakátok készítésével és terjesztésével foglalkozott. Az ezt követő időszakban jó kapcsolatokat épített ki a déli zóna szocialista, kereszténydemokrata és szakszervezeti vezetőivel, majd 1941 tavaszától a Szabad Francia Erőkkel is, ami lehetővé tette számára, hogy 1941 júliusában megalapítsa az azonos nevű újságot terjesztő Libération nevű mozgalmat²⁹⁵ (a később felvett Sud jelző arra szolgált, hogy megkülönböztessék az északi zónában tevékenykedő másik Libération elnevezésű mozgalomtól).²⁹⁶ Alapítói meggyőződésének és kapcsolataiknak köszönhetően a Libération alapvetően baloldali beállítottságú szerveződés volt, amely elutasította a Vichy-rendszerrel való együttműködés minden formáját. A mozgalom politikai és katonai tevékenységet is folytatott, amelyek közül a lehetőségek adta keretek között az első volt a hangsúlyosabb és első-

²⁹² AN 72 AJ 233. Rapport sur l'activité, les projets et les besoins des groupements constitués en France en vue de la libération du territoire national, 2.

²⁹³ Marcot 2006, 118.

²⁹⁴ Broche-Cañucoli-Muracciole 2007, 167-169.

²⁹⁵ AN 72 AJ 60. Témoignages d'Emmanuel d'Astier de la Vigerie, 2-4.

²⁹⁶ Notin 2000, 243.

sorban a szervezet újságjának írásához és terjesztéséhez kötődött, amelynek egy-egy számát körülbelül 20.000 példányban nyomtatták ki.²⁹⁷ Katonai téren ugyan sor került néhány kis létszámú akciócsoport felállítására, de fegyverek hiányában ezek nevéhez nem fűződtek komolyabb akciók.²⁹⁸

A különböző beállítottságú tagokat tömörítő, de inkább baloldali *Franc-Tireur* 1940 végén Lyon-ban jött létre, ahol kisebb propagandaakciókkal hívta fel magára a figyelmet, majd 1941 elejétől fokozatosan terjesztette ki tevékenységét a teljes déli zónára. 1941 decemberétől adták ki azonos nevű újságjukat, valamint kisebb fegyveres szabadcsapatokat állítottak fel,²⁹⁹ amelyek 1942. november 11-én összehangolt támadásokat hajtottak végre a Vichy-rendszer képviselői és ismert kollaboránsok ellen.³⁰⁰ A három mozgalom közül egyértelműen ez képviselte a legkisebb erőt, de 37 számot megélt és 20-30.000 (1944-ben pedig már 150.000) példányban terjesztett újságjának köszönhetően véleménye számos emberhez eljutott.³⁰¹

A fentiekén kívül számos kisebb mozgalom és hálózat működött a déli zónában, de ezek eltörpültek a három nagyobb mellett. Helyzetüket nagymértékben nehezítette, hogy a Pétain marsallal kezdetben rokonszenvező közvéleményt csak nagyon lassan sikerült megnyerni az ellenállás eszméjének, ezért az ellenállási csoportok tevékenysége az 1942 végéig terjedő időszakban szinte kizárólag az emberek szimpátiájának és támogatásának elnyerését célozta.³⁰²

Az északi zónában alapvetően más volt a helyzet, mivel a németek megszállása alatt élő lakosság soraiban sokkal könnyebb volt az ellenállási mozgalmaknak tagokat és szimpatizánsokat találni, ennek köszönhetően sokkal nagyobb számban jöttek létre és tevékenykedtek ellenálló csoportok. Ezek

²⁹⁷ AN 72 AJ 60. Témoignages d'Emmanuel d'Astier de la Vigerie, 11-13.

²⁹⁸ Broche–Muracciole 2010, 889-890.

²⁹⁹ AN 72 AJ 55. Historique du mouvement Franc-Tireur, 1-3.

³⁰⁰ Marcot 2006, 121-122.

³⁰¹ AN 72 AJ 55. Historique du mouvement Franc-Tireur, 1.

³⁰² Veillon-Wieviorka 2000, 90-92.

között kiemelkedő helyet foglalt el a párizsi diákok által alapított *Défense de la France* (Franciaország védelme) mozgalom, mely 1941 júliusában alapított azonos nevű lapjának terjesztésével sikeresen toborzott magának támogatókat nem csak a fővárosi értelmiségi körökben, hanem a megszállt zóna más vidékein is.³⁰³ A jobboldali meggyőződésű alapítók ekkor még meg voltak győződve róla, hogy számíthatnak Pétain marsall hazaszeretetére,³⁰⁴ aki titokban katonai revansra készül a megszállók ellen, így tudatosan távolságot tartottak De Gaulle-tól és kerülték a szabad franciákkal való együttműködést. Ebből kifolyólag tagjai sem információszerezésben, sem mentési akciókban nem vettek részt, az újságterjesztés mellett csupán hamis személyazonossági papírok előállításával foglalkoztak.³⁰⁵

A *Ceux de la Résistance* (Ellenállók) az MLN északi zónára kiterjesztett szárnyaként működött, amíg 1942 elején a megszálló hatóságok szinte teljesen fel nem számolták.³⁰⁶ Ezt követő újjászervezése során jött létre az új szervezet, amely a politikai propaganda helyett – a különböző politikai irányzatoktól elhatárolva magát – a hírszerzési és katonai akciók végrehajtására helyezte a hangsúlyt.³⁰⁷ Ennek keretében jött létre a mozgalom saját hírszerzőhálózata, a *Manipule* (Manipulus), valamint számos, az országból való kimenekítést elősegítő alcsoport. A CDLR tagjai az északi zóna keleti részére is kiterjesztették befolyásukat és számos sikeres szabotázsakciót hajtottak végre ipari célpontok ellen.³⁰⁸

Az északi területeken jött létre a *Ceux de la Libération* (Felszabadítók) nevű mozgalom, amely tagjai jelentős részét a szocialista párt és a fegyverszüneti szabadságon lévő tisztek

³⁰³ AN 72 AJ 50. Rapport synthétique d'Hélène Viannay sur le mouvement Défense de la France.

³⁰⁴ Jackson 2004, 482., 490.

³⁰⁵ AN 72 AJ 50. Historique du mouvement, 1-7.

³⁰⁶ AN 72 AJ 42. Témoignage de Jacques Lecompte-Boinet, alias Mathieu, 2-7.

³⁰⁷ AN 72 AJ 42. Témoignage de Pierre Charpentier, alias Hardouin, 1- 2.

³⁰⁸ AN 72 AJ 63. Rapport sur la formation du réseau, schéma d'organisation de Manipule, 1-2.

soraiból toborozta.³⁰⁹ Az alapvetően apolitikus szerveződés elsősorban hírszerzéssel, valamint menekítési és szabotázsakciók végrehajtásával foglalkozott. Elsődleges céljának olyan katonai szabadcsapatok felállítását tartotta, amelyek hatékonyan képesek fellépni a megszállók ellen mind a várva várt szövetséges partraszállás előtt, mind pedig annak sikerét elősegítve utána. A biztató kezdetek után a szervezet folyamatosan növelte támogatóinak számát az 1942-43 teléig, amikor a Gestapo jelentős csapást mért a mozgalomra, hét vezetőjéből hatot és számos tagját letartóztatta. Ez visszavetette a CDLL aktivitását, amely csak 1943 közepétől kezdett újból erőre kapni.³¹⁰

Korábban már létező kisebb csoportokat vezető katonatisztek és értelmiségiek – Jacques Arthuys, Maxime Blocq-Mascart, Alfred Heurtaux és Touny ezredes – hozták létre 1940 végén az *Organisation civile et militaire*-t (Polgári és katonai szervezet), amely a társadalom vezető rétegeiben igyekezett tagokat megnyerni magának. Ennek következtében ügyvédek, építészek, gyáriparosok és egyetemi oktatók is csatlakoztak a szervezethez, melyben eleinte a konzervatív és Pétain marsallal szimpatizáló hangok voltak túlsúlyban, a háború folyamán azonban a szocialisták váltak hangadóvá. A mozgalom fegyvereket halmozott fel és információkat gyűjtött a megszálló erőkről, de 1941 végéig csak néhány száz főt tudott csatasorba állítani.³¹¹ 1941 decemberében a szervezet vezetőjét, Arthuys-t letartóztatták és Németországba szállították, helyét Touny vette át.³¹² 1942 telén sikerült kapcsolatba lépni a Szabad Franciaországgal és más ellenállási csoportokkal, ami lehetővé tette a mozgalom kiterjesztését az egész északi zónára, amivel párhuzamosan a taglétszám is gyors növekedésnek indult (1942 végéig hozzávetőlegesen ötezer fő csatlakozott a

³⁰⁹ AN 72 AJ 42. Historique succinct de CDLL, rédigé par le colonel Philinte.

³¹⁰ Muracciole 2002, 347.

³¹¹ Marcot 2006, 135-137.

³¹² AN 72 AJ 67. Correspondance, notice biographique et articles de presse relatifs au colonel Alfred Touny, 6.

szervezethez),³¹³ így a hírszerző és kimenekítő tevékenység hatékonyságát is sikerült jelentősen fokozni. Bár saját újságot nem adott ki, az OCM nevéhez fűződik a *Les Cahiers. Études pour une révolution française* (Füzetek. Tanulmányok egy francia forradalomhoz) több száz oldalas brosúra megírása és terjesztése, amelyben mélyreható módon elemzi a francia ellenállás helyzetét, valamint azt az átfogó társadalmi cselekvési programot, amelyet egy katonai győzelem után végre kellene hajtani az ország megújítása érdekében.³¹⁴

Christian Pineau 1940 végén alapította meg a *Libération-Nord* (Felszabadítás-Észak) mozgalmat, amely alapvetően a szakszervezeti szocialista tagságra épült. Ennek megfelelően a kiépülő szervezet baloldali beállítottságú volt, vezetését szinte kizárólag a korábbi szocialista párt tagjai alkották. Nézeteiket a *Libération* című lapban terjesztették, amely 1942 folyamán 50.000 példányban jutott el az olvasókhoz, így a mozgalom ideológiai tevékenysége kiemelkedően erős volt, ugyanakkor a katonai aktivitás sokkal szerényebb mértékben valósult meg.³¹⁵ A néhány ezer főt tömörítő szervezet két hírszerző hálózatot is kiépített, a *Phalanx* a déli zónában politikai és gazdasági,³¹⁶ a *Cohors* pedig az északiban katonai jellegű információkat gyűjtött,³¹⁷ amelyek a szabad franciákkal 1942 nyarán kiépített együttműködésnek köszönhetően Londonba is eljutottak.³¹⁸

A *Front national* (Nemzeti Front) elnevezésű mozgalmat 1941 májusában a kommunista párt hozta létre eleinte sokkal inkább a Vichy-hatóságok, semmint a megszállók ellen. A Szovjetunió elleni német támadás alig egy hónappal később

³¹³ AN 72 AJ 67. État des effectifs.

³¹⁴ AN 72 AJ 67. Cahiers de l'OCM.

³¹⁵ AN 72 AJ 67. Rapport d'H. Clavier sur les origines de la Ve section de Libération, 1-2.

³¹⁶ AN 72 AJ 71. Fiche de synthèse tirée de l'ouvrage de Christian Pineau, *La simple vérité*.

³¹⁷ AN 72 AJ 44. Témoignage de Robert Rey, alias Raoul, 4-6.; AN 72 AJ 44. Témoignage de Daniel Apert, 4-9.

³¹⁸ Veillon-Wieviorka 2000, 86., 96-97.

azonban véget vetett az addig központilag elrendelt semleges-ségnek, így az újonnan létrehozott szervezet egyértelmű célja a németek elleni harc és az ország felszabadítása lett.³¹⁹ A francia hatóságok ellenlépései miatt az FN alapvetően a megszállt zónában volt erős, ahol a fegyveres harcra helyezte a hangsúlyt, miközben délen csak jelentős késéssel és kis létszámmal jelent meg az ellenálló csoportok között.³²⁰ Bár a mozgalom hivatalosan nyitott volt minden társadalmi osztály és minden ideológia képviselői előtt annak érdekében, hogy a legnagyobb ellenállási szervezetté nőhesse ki magát, fennállása alatt mindvégig a kommunisták tartották kézben az összes vezető posztot. Mivel a kommunisták már korábbról számos illegálisan megjelenő sajtótermékkel rendelkeztek (*Le Médecin français, L'École laïque, L'Université libre* stb.),³²¹ ezeket a mozgalom szolgálatába állítva a francia társadalom nagy többségére jelentős befolyást gyakoroltak. A német hadsereg ellen indított támadások is alapvetően a kommunistákhoz kötődnek, melyek közül az elsöre 1941. augusztus 21-én Párizsban került sor. Egy év alatt hozzávetőlegesen 200 német katona esett áldozatul ezeknek a támadásoknak, amelyek érdemben nem veszélyeztették a német hadsereg franciaországi helyzetét, ugyanakkor azonban több száz kommunista és civil túszt kivégzéséhez vagy deportálásához vezettek.³²²

Ebből a helyzetből kifolyólag a különböző ellenálló csoportok tevékenységének összehangolása, távlatilag pedig lehetőség szerint egy egységes, központi irányítás alatt álló mozgalomba való szervezése kiemelten fontos feladat volt. Bár ennek kivitelezésére történtek alulról jövő kísérletek, a megoldást végül is a Szabad Franciaország jelentette, mely a szövetséges hatalmak támogatását élvezve jelentős erőforrásokat tudott az ellenállók rendelkezésére bocsátani azok együttműködése

³¹⁹ AN 72 AJ 233. Rapport sur l'activité, les projets et les besoins des groupements constitués en France en vue de la libération du territoire national, 5.

³²⁰ Wieviorka 2013, 138-140.

³²¹ AN 72 AJ 53. Tracts, manifestes, exemplaires de journaux.

³²² Muracciole 2002, 350-353.

esetén. Ennek ellenére a különböző csoportok tevékenységének összehangolása igen komoly kihívást jelentett, mivel mindegyikkel fel kellett venni a kapcsolatot, majd tárgyalások után ki kellett dolgozni a közös munka alapjait. A nehéz feladat kivitelezése a korábban megyei prefektusként tevékenykedő Jean Moulin-re hárult, aki a megszállás kezdete után önként vonult illegalitásba.³²³ 1941 folyamán számos, a déli zónában működő ellenállási mozgalommal (*Liberté, Libération nationale, Libération-Sud*) kapcsolatba került, majd hamis útlevelel és az amerikai nagykövetség által kiállított vízummal októberben Londonba utazott, ahol részletesen beszámolt De Gaulle-nak az Ellenállás helyzetéről és szükségleteiről.³²⁴ A tábornok felismerte a tapasztalt közigazgatási funkcionáriusban tudásában, kapcsolataiban és elkötelezettségében rejlő lehetőséget az ellenálló csoportokkal való szoros együttműködés kiépítésére, ezért rövid diverzáns kiképzés után már saját nagyköveteként küldte őt vissza 1942. január 1-én a megszállt Franciaországba.³²⁵ Az 1,5 millió frankkal „felfegyverzett” Moulin három, egymással szorosan összefüggő feladatot kapott: a déli zónában működő ellenállási mozgalmakat a Szabad Franciaországhoz kellett csatlakoztatnia, irányítása alá kellett vonnia az ezek rendelkezésére álló fegyveres erőket, valamint egységes szervezetté kellett kovácsolnia a térség összes ellenálló csoportját.³²⁶ Ezen feladatok mindegyike külön-külön is igen komoly kihívást jelentett, így a Franciaországba visszatérő ellenállóra nagyon nehéz és hosszú munka várt.³²⁷

A kivitelezést jelentősen nehezítették a szükségszerű konspirációs technikák, amelyeket az ellenállók a hatóságok elkerülése végett alkalmaztak, valamint a mozgalmak vezetőinek eltérő politikai kötődései és ambíciói. Ebből kifolyólag már a kapcsolatfelvétel is időigényes feladat volt, de az ellenálló csoportok vezetésének meggyőzése még több időt és

³²³ AN 72 AJ 233. Note de Robert Chambeiron et Pierre Meunier, 1.

³²⁴ AN 72 AJ 233. Témoignage de Paul Rivière, 5-6.

³²⁵ AN 72 AJ 233. Texte sur Jean Moulin rédigé par Daniel Cordier, 4.

³²⁶ AN 72 AJ 233. Témoignage de Paul Rivière, 2.

³²⁷ Veillon-Wieviorka 2000, 93.

energiát vett igénybe. Ennek ellenére Moulin 1942. február és március folyamán elérte, hogy a három legnagyobb déli ellenállási mozgalom csatlakozzon a Szabad Franciaországhoz.³²⁸ Bár a korábban önállóan tevékenykedő csoportok eleinte gyanakvással tekintettek a Londonban tevékenykedő és kevésbé ismert tábornokra, a rendszeres pénzügyi támogatás és a fegyverszállítmányok ígérete – melyek mindegyike rövid időn belül megvalósult – végül meggyőzte őket.³²⁹ Az egységes szervezet kialakítása több időt vett igénybe, de miután több vezető is személyesen tárgyalt De Gaulle-lal 1942 őszén Londonban, lépésről-lépésre ez is megvalósult. A folyamat utolsó és leglátványosabb elemeként 1943 januárjában a három ellenállási mozgalom egyesülésével létrejött a *Mouvements unis de la Résistance* (Egyesült Ellenálló Mozgalmak), amely gyakorlatilag a szabad zóna meghatározó ellenálló csoportjainak összeolvadását jelentette. Az egységes fegyveres erő felállítása ütközött talán a legnagyobb nehézségekbe, mivel a londoni irányítás alatt álló haderő a franciaországi mozgalmak jelentőségének csökkenésével járt együtt. Végül ezt is sikerült megoldani, bár a létrejövő *Armée secrète* (Titkos Hadsereg)³³⁰ feletti fennhatóságért folyamatos küzdelem alakult ki az annak élére kinevezett Delastraint tábornok és egyes mozgalmak vezetői között.³³¹

Ugyanakkor az északi zónában 1942 folyamán nem sikerült ilyen látványos eredményeket felmutatni, amelynek számos oka van. Egyrészt a déli zónában elért sikerek szinte kizárólag Moulin tevékenységének köszönhetőek, de ez egyben azt is jelentette, hogy a rendkívül aktív szervező gyakorlatilag az egész évet délen töltötte, így kevésbé tudott a megszállt zóna ellenállási csoportjaival foglalkozni. Másrészt utóbbiak körében még kevésbé volt ismert a Szabad Franciaország, gyakorlatilag nulláról kellett elkezdni a kapcsolatépítést, ami

³²⁸ AN 72 AJ 233. Texte sur Jean Moulin rédigé par Daniel Cordier, 5.

³²⁹ AN 72 AJ 233. Note de Robert Chambeiron et Pierre Meunier, 2.

³³⁰ AN 72 AJ 36. Note sur l'organisation de l'Armée secrète.

³³¹ Crémieux-Brilhac 2013, 445-454., 534-537., 655.662.

számottevő időt vett igénybe. Ennek következtében a fent felvázolt folyamatok lassabban mentek végbe, a valódi eredményekre pedig 1943 tavaszáig kellett várni.³³² Alig egy év alatt Moulin látványos sikert ért el, amikor az ország déli részének ellenállási csoportjait közös nevezőre hozva egységes szervezetté alakította és De Gaulle irányítása alá vonta. Ugyanakkor ezen az új szervezeten belül is számos ellentét és kérdőjel volt a jövővel kapcsolatban, amelyek még megoldásra vártak, valamint időre volt szükség ahhoz, hogy a mozgalom kellőképpen megerősödve valódi katonai tényezőként vehessen részt Franciaország felszabadításában.

Annak ellenére, hogy a korábbi déli zónában 1943 januárjában sikerül elérni a három legnagyobb ellenállási mozgalom összeolvadását, az újonnan létrehozott MUR (*Mouvements unis de la Résistance*)³³³ és az ehhez kapcsolódó AS (*Armée secrète*)³³⁴ működése nem volt mentes a problémáktól és konfliktusoktól. Ezek egy része a kialakítás alatt álló közös fegyveres erő feletti irányítás megszerzése miatt alakult ki. A MUR vezetése jobban örült volna egy közvetlenül alájuk rendelt fegyveres potenciálnak, De Gaulle utasításait követve, valamint a köztársasági alapelvek szerinti civil és katonai hatalom különválasztására hivatkozva azonban Moulin ettől mereven elzárkózott és az AS vezetését kizárólagosan Delestraint tábornok hatáskörébe utalta. Ehhez kapcsolódott a fegyveres erő felhasználásával kapcsolatos elképzelések közötti éles ellentét is. A mozgalmakat irányító ellenállók a rendelkezésre álló fegyveres csoportok mielőbbi bevetését szorgalmazták kézzelfogható eredmények felmutatása érdekében, a londoni vezetés azonban az erőgyűjtést favorizálta, hogy a később bekövetkező szövetséges partraszállást nagyobb hatékonysággal tudják majd támogatni az Ellenállás tagjai. Ebben a kérdésben végül Moulin engedett és hozzájárult a fegyveres erők bevetéséhez kisebb

³³² Broche–Muracciole 2010, 1029-1030.

³³³ AN 72 AJ 65. Note sur la fusion des mouvements de zone Sud .

³³⁴ AN 72 AJ 233. Rapport de Jean Moulin, 6-7.

akciókban a megszálló csapatok ellen, de mindez nem mehetett a későbbi nagyszabású hozzájárulás kárára.³³⁵

Ezzel egyidőben a BCRA részéről is komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az együttműködésbe ezidáig csak lazán bekapcsolódó északi területeken tevékenykedő ellenállási mozgalmakat jobban bevonják. 1943. január-február folyamán a szervezet vezetője, Passy és a műveleti csoport irányítója, Pierre Brossolette is az északi zónába utazott, hogy megteremtsék a széleskörű összefogás alapjait.³³⁶ Munkájuk alapvetően sikeres volt, számba vették a fontosabb mozgalmakat és hálózatokat, valamint egyeztető tárgyalásokat is folytattak ezekkel,³³⁷ amelynek eredményeként márciusra sikerült az öt legjelentősebb szervezetet – *Organisation civile et militaire*, *Front national*, *Libération-Nord*, *Ceux de la Libération*, *Ceux de la Résistance* – egy ún. Koordinációs Bizottság (*Comité de coordination*) keretein belül egyesíteni.³³⁸ Bár ezen szervezetek katonai szárnyainak összevonása nem járt teljes sikerrel (ahogy ez a déli zónában is problémákat okozott), a mozgalmak vezetői elfogadták De Gaulle irányítását, ami nélkülözhetetlen volt egy egész országra kiterjedő ellenállási hálózat kiépítéséhez.³³⁹

1943 első felében jól haladt a korábban egymással párhuzamosan létező szervezetek közötti szinergiák felszámolása, amit jelentős mértékben megkönnyített az a tény, hogy ezek a csoportok többségükben már évek óta léteztek és általában valamilyen kapcsolatban is voltak egymással. A déli zóna 1942 novemberi megszállása azonban ezt a helyzetet is érdemben befolyásolta, mivel egy olyan új ellenállási mozgalom születését idézte elő, amelynek létezésével korábban nem számoltak. A fegyverszüneti hadsereget – amely alacsony létszáma és gyenge fegyverzete miatt nem bocsátkozott harcba a német csapatokkal – a korábbi szabad zóna megszállása után feloszlatták, azonban ezzel egy új ellenállási mozgalmat is életre

³³⁵ Marcot 2006, 578-580.

³³⁶ Albertelli 2009, 265-267.

³³⁷ AN 72 AJ 233. Instructions à Rex, 1.

³³⁸ Notin 2000, 522-524.

³³⁹ Azéma 2000, 285-286.

hívtak. A korábbi illúzióikat elvesztő tiszti kar már december folyamán nekilátott egy titkos hadsereg felállításának, amelyet eleinte *Organisation métropolitaine de l'Armée*-nek (Hadsereg Anyaországi Szervezete), majd később *Organisation de Résistance de l'Armée*-nek (Hadsereg Ellenállási Szervezete) nevezték el.³⁴⁰ A Giraud támogatásával létrejött mozgalom az Észak-afrikai Hadsereg földalatti előőrseként kívánt működni, amely előkészíti a terepet az ország felszabadításához. Ebből kifolyólag a szervezet egymást követő vezetői (Frère, Vernau és Revers tábornokok)³⁴¹ nem ismerték el De Gaulle-t még elvi szinten sem és visszautasították a Titkos Hadsereggel való együttműködést. A politikamentességet hirdető ORA jó kapcsolatot épített ki a kommunista ellenállással, amely szívesen látta a De Gaulle-lal szembehelyezkedő hivatásos katonákat a maga oldalán. Ennek a politikai elköteleződésnek az eredményeként a BCRA közeledését is elhárították és kizárólag a Giraud-val együttműködő angol SOE-vel működtek együtt, amely fegyvereket is szállított számukra. A politikai ellentétek dacára az ORA a franciaországi ellenállás meghatározó elemének számított, mivel a soraihoz csatlakozó 1.500 hivatásos katonatisztnak és nagyszámú (60.000 főt meghaladó) katonának köszönhetően a legnagyobb harcértékű mozgalmat állította csatasorba.³⁴²

A korábbi megosztottság nagyfokú felszámolása, a jobban szervezett felépítés, a létszám és a fegyverzet növekedése után a franciaországi mozgalmak vezetői a londoni központtal és Jean Moulin-nel folytatott viták után elszánták magukat nagyobb szabású akciók végrehajtására is, amelyek alapvetően három tevékenység köré szerveződtek: felderítés, szabotázs, kimenekítés (például az ország felett lelőtt szövetséges pilóták esetében). Az ebből a célból létrehozott hálózatok számos esetben szereztek meg fontos adatokat katonai célpontokról,

³⁴⁰ AN 72 AJ 66. Note sur l'ORA, 1.

³⁴¹ AN 72 AJ 66. Compte rendu d'une cérémonie à la mémoire du général Verneau, 1-2.

³⁴² Paxton 2004, 433-438.

amelyek ismerete megkönnyítette a szövetségesek számára a partraszállás megtervezését és kivitelezését. A vasúthálózat és az ipari üzemek ellen rendszeresen hajtottak végre szabotázsakciókat az ellenállók, amellyel szerény mértékben ugyan, de hozzájárultak a német hadigépezet teljesítményének csökkenéséhez. Ugyanakkor a német megszálló hadsereg tagjai ellen indított támadások száma és mértéke nem volt túl jelentős, tehát az ilyen akciókat sokkal inkább kivételnek, semmint általános szabálynak kell tekintenünk. Utóbbiban a hatékony fegyverek hiánya és a hatóságok megtorló akciói is szerepet játszottak,³⁴³ ami jól bizonyítja, hogy a franciaországi ellenállási mozgalom 1943-ban még nem állt készen arra, hogy önállóan komolyabb műveleteket hajtson végre a megszálló erők ellen.

Az 1942-ben megkezdett nagyszabású egyesítési munkálatok 1943 elejére hozták meg első gyümölcseit, de az egész országra kiterjedő egységes Ellenállás felállítása csak az északi zóna mozgalmainak csatlakozásával valósulhatott meg. Ennek elérésben kulcsszerepet játszottak a BCRA év eleji küldetései, de a március folyamán tető alá hozott elvi megegyezést intézményesíteni kellett, hogy valódi tartalommal lehessen megtölteni. Ez a feladat a korábban már számos alkalommal bizonyított Moulin-re hárult,³⁴⁴ akit De Gaulle február 21-én hivatalosan is azzal a feladattal bízott meg, hogy a Francia Nemzeti Bizottság franciaországi képviselőjeként hozza létre az Ellenállás Nemzeti Tanácsát, amely az anyaországban működő összes ellenállási szervezetet magába foglalva egységesen tud fellépni a német megszálló hadsereg és a Vichy-rendszer képviselői ellen ezzel hozzájárulva az ország felszabadításához és a köztársasági rendszer visszaállításához.³⁴⁵ A következő három hónapban Moulin hatalmas erőfeszítéseket tett a különböző ellenálló csoportok közötti ellentétek felszámolása érdekében, amelyek különösen élesek voltak a politikai pártok és a

³⁴³ Wieviorka 2013, 268-271.

³⁴⁴ AN 72 AJ 233. Instructions à Rex, 1-2.

³⁴⁵ AN 72 AJ 233. Note sur un projet de représentation large de la Résistance.

politikamentes földalatti csoportosulások között. A munka meghozta az eredményét, mivel áprilisban már az ellenállási mozgalmak, a szakszervezetek és a pártok képviselői is együttműködtek a Koordinációs Bizottságon belül, miközben az egyes ellenálló vezetők részéről a Harcoló Franciaország fennhatóságával – és esetleges hatalommonopóliumával – kapcsolatos aggályokat is sikerült eloszlatni.³⁴⁶ Hosszas egyeztetések után május 27-én került sor az Ellenállás Nemzeti Tanácsának alakuló ülésére Párizsban,³⁴⁷ amelyen a következő szervezetek képviselői vettek részt: az északi zóna ellenállási mozgalmi közül a *Ceux de la Libération*, a *Ceux de la Résistance*, a *Front national*, a *Libération-Nord* és az *Organisation civile et militaire*; a déli zóna földalatti csoportjainak képviselőiben a *Combat*, a *Franc-Tireur* és a *Libération-Sud*; a politikai pártok közül a Kommunista Párt (*Parti communiste*), a Szocialista Párt (*Parti socialiste*), a Radikális Szocialista Párt (*Parti radical-socialiste*), a Népi Demokratikus Párt (*Parti démocrate-populaire*), a Demokratikus Szövetség (*Alliance démocratique*) és a Köztársasági Egyesülés (*Fédération républicaine*); valamint a *Confédération générale du travail* (Általános Munkaszövetség) és a *Confédération française des travailleurs chrétiens* (Francia Keresztény Dolgozók Szövetsége) szakszervezetek.³⁴⁸ A találkozó legfontosabb eredménye – az általános együttműködésről való megállapodáson kívül – De Gaulle egyöntetű elismerése volt a teljes (külső és belső) Ellenállás vezetőjeként, valamint Giraud elfogadása az újjászülető francia hadsereg parancsnokaként.³⁴⁹ Ez utóbbi különösen nagy súllyal esett latba a néhány nappal később Észak-Afrikában megkezdődő tárgyalásokon, ahol a két tábornok megegyezésén múltott a leendő új francia politikai és katonai vezetés összetétele és politikai orientációja. Ebben a küzdelemben – amely később részletesen bemutatásra kerül – De Gaulle maga mögött tudhatta a franciaországi El-

³⁴⁶ Marcot 2006, 492-493.

³⁴⁷ AN 72 AJ 233. Note de Robert Chambeiron et Pierre Meunier, 3.

³⁴⁸ AN 72 AJ 233. Texte sur Jean Moulin rédigé par Daniel Cordier, 7.

³⁴⁹ Notin 2000, 536.

ellenállás támogatását, amit sem riválisa, sem a szövetséges nagyhatalmak nem hagyhattak figyelmen kívül.³⁵⁰

Az egységes Ellenállás létrehozásának logikus módon sikeresebb tevékenységhez kellett volna vezetnie, erre azonban nem került sor a megszálló hatóságok egy páratlanul sikeres letartóztatás sorozata miatt, amely komoly csapást mért a földalatti mozgalomra. 1943. június 9-én Párizsban letartóztatták Delestraint tábornokot, a Titkos Hadsereg vezetőjét,³⁵¹ majd 21-én Lyon-ban Jean Moulin-t és a déli zónában működő ellenálló szervezetek vezetőségének hét tagját.³⁵² Ezzel gyakorlatilag lefejezték az Ellenállást, amely egyszerre vesztette el két legfontosabb irányítóját és a lehetséges utódok egy jelentős részét, ami a szervezet tevékenységében jelentős törést okozott 1943 nyarán,³⁵³ ebből kifolyólag a remélt egységes és nagyszabású akciók helyett az együttműködések újragondolására került sor. Ebből kifolyólag az egységes és hatékony Ellenállás csupán elméletben valósult meg, a gyakorlatban a szerepe sokkal inkább az információgyűjtés volt, semmint nagyszabású, a megszálló erőket érdemben gyengítő katonai műveletek kivitelezése.

A Szabad Francia Erők orosz önkéntesei

A Szabad Franciaország mozgalomban aktív szerepet vállalók számával kapcsolatban komoly nézeteltérések alakultak ki a francia történésztársadalomban. Az első számok a Katonai Levéltárban (*Service historique de la Défense*) dolgozó Echtegoyen őrnagy nevéhez fűződnek, aki az 1950-es évek elején a jelentkezési lapok összesítése alapján állapította meg a mozgalomban tevékenykedők létszámát. Az ő számításai alapján 1943. július 31-én 50.878 fő szolgált a Szabad Francia Erőkben,

³⁵⁰ Broche-Muracciole 2010, 364.

³⁵¹ AN 72 AJ 47. Historique de l'Armée secrète, 7.; AN 72 AJ 233. Texte sur Jean Moulin rédigé par Daniel Cordier, 7.;

³⁵² AN 72 AJ 233. Articles du Dauphiné libéré relatifs à une interview de Klaus Barbie par Paul Dreyfus, 4.

³⁵³ AN 72 AJ 233. Témoignage de Paul Rivière, 6-7.

valamint 2.000 fő esett el, illetve 1.200 fő esett fogságba,³⁵⁴ így az összlétszám 54.100 főre tehető. Ugyanakkor Chaline admirális kutatásai szerint a haditengerészet tagjainak száma elérte a hétezeret, a kereskedelmi tengerészetben szolgálóké pedig a háromezeret,³⁵⁵ ami legalább 5.000 fővel felfelé módosítja az összlétszámot. Ehhez képest Henri Ecohard kutatásai – aki újból átvizsgálta és ellenőrizte a számítások alapját adó jelentkezési lapokat – új megvilágításba helyezték a kérdést. Nála 52.200 szabad francia található, de alapvetően más eloszlásban, mint korábban: csupán 24.200 fő található a szárazföldi csapatoknál és 3.255 a légierőnél, ellenben 12.500 fő a haditengerészetnél és 5.700 fő a BCRA-hoz³⁵⁶ kötődő ellenállási mozgalmaknál.³⁵⁷ Az ellentmondást Jean-François Muracciole úgy oldotta fel, hogy véleménye szerint a gyarmati egységek tagjainak többségével – mivel alakulatként csatlakoztak – nem íratnak alá jelentkezési lapot, így a fenti összlétszámhoz hozzá kell adni még körülbelül 15.000 gyarmati katonát, valamint a Szabad Franciaország külföldi bizottságaiban tevékenykedő mintegy 3.000 főt. Ennek alapján a szabad franciák összlétszáma nagyjából 70.000 főre tehető.³⁵⁸ Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni azt a tényt sem, hogy ennek a létszámnak csupán nagyjából a fele (körülbelül 40.000 fő) volt francia állampolgár, a többiek elsősorban a gyarmati csapatok – francia állampolgársággal nem rendelkező – tagjai és külföldiek voltak.

Számunkra nyilván utóbbiak a legérdekesebbek, mivel köztük találjuk az orosz származású önkénteseket is. Az ő létszámukkal kapcsolatban teljes a konszenzus: hozzávetőlegesen 3.000 külföldi vállalt szolgálatot a Szabad Francia Erők kötelékén belül, akik mintegy 50 különböző országból szár-

³⁵⁴ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 12.

³⁵⁵ Chaline 1995, 74.

³⁵⁶ A Szabad Franciaország titkosszolgálat.

³⁵⁷ FCDG. Les Membres des Forces françaises libres (18 juin 1940 - 31 juillet 1943). Liste-FFL, Liste-FNFL.; Broche-Muracciole 2010, 617.

³⁵⁸ Muracciole 2009, 36-37.

maztak.³⁵⁹ A legnépesebb kontingenst (480 főt) a spanyolok adták, akiket a lengyelek (270 fő), a belgák (265 fő), a németek (185 fő), az olaszok (180 fő), majd pedig az oroszok (175 fő) követték. Ez a szám meglehetősen impozáns, hiszen azt jelenti, hogy a Szovjetunióból (vagy a cári Oroszországból) származó önkéntesek adták a külföldi kontingens legalább 6,2 %-át.³⁶⁰

Ugyanakkor a valóságban ez a szám minden bizonnyal még ennél is magasabb volt, hiszen számos olyan személy küzdött a szervezet soraiban, aki a Szovjetunió valamely más tagköztársaságából származott, és ezért nem oroszként tüntették fel a listákon. Illetve az információk alapján olyan oroszok is szép számmal akadtak, akik már korábban megszerezték a francia állampolgárságot, és ezért nem külföldiként szerepeltek az összesítésekben. Érdeemes megemlíteni, hogy a rendelkezésre álló adatok tanúsága szerint ezeknek az önkénteseknek a jelentős része a szárazföldi erők kötelékében (főleg az Idegenlégió soraiban) teljesített szolgálatot, illetve szép számmal küzdöttek az Ellenállás különböző alakulataiban is.³⁶¹

³⁵⁹ Crémieux-Brilhac 2013, 708. o.

³⁶⁰ Broche-Muracciole 2010, 555.

³⁶¹ FCDG. Les Membres des Forces françaises libres (18 juin 1940 - 31 juillet 1943). Liste-FFL.

De Gaulle ideiglenes kormányának keleti politikája

Az 1943-as év komoly változásokat hozott a Szabad Francia mozgalom számára, amely alapvetően befolyásolta az államközi kapcsolatokat is. Mivel hosszú idő után a De Gaulle vezetése alatt álló szervezet sikeresen alakult át nemzetközi elismertséget élvező kormánnyá, a háborús helyzet alakulásával párhuzamosan már más pozícióból tárgyalhatott a nagyhatalmakkal is. Ezek között kiemelt jelentőségű volt a Szovjetunióval fenntartott kapcsolat, amely stratégiai szerepet töltött be De Gaulle távlati elképzeléseiben. A fontos kérdés az volt, hogy ez a szerep megegyezik-e a szovjet politikai vezetés közép és hosszú távú terveivel.

A kormányalakítás és az államközi kapcsolatok

Az 1942. november 8-én lezajlott észak-afrikai angolszász partraszállás³⁶² alapvető változásokat hozott a szabad franciák helyzetében. Az észak-afrikai gyarmati közigazgatás pár nap után átállt,³⁶³ ami elviekben lehetővé tette, hogy egységes francia vezetés jöjjön létre a szövetségesek oldalán harcoló francia erők összevonásával. Ahhoz azonban, hogy ez a gyakorlatban is megvalósuljon, hosszan elnyúló előzetes egyeztetési folyamatra, majd hónapokon keresztül tartó tárgyalásokra volt szükség De Gaulle és az észak-afrikai területek irányítását megszerző Henri Giraud tábornok között.³⁶⁴ Érdeemes megjegyezni, hogy Bogomolov egy Moszkvába küldött jelentésében úgy ítélte meg a helyzetet, hogy De Gaulle teljesen esélytelen a vezetés megszerzésére francia tábornoktársával szemben.³⁶⁵

Ennek az egyeztetésnek az eredményeként jött létre az egyesült francia erőket és területeket irányító új vezető testület, amely a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság (*Comité*

³⁶² AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 29.

³⁶³ AN 72 AJ 233. Rapport sur le conflit De Gaulle-Giraud, 3.

³⁶⁴ Broche-Muracciole 2010, 55-56.; Cantier 2002, 378.; Montagnon 2009, 544.

³⁶⁵ Arzakian 2008b, 134.

français de Libération nationale) nevet viselte,³⁶⁶ és amely a rutinos politikusként tárgyaló és érdekeit teljes mértékben érvényesítő De Gaulle vezetése alatt működött.³⁶⁷ Ezzel gyakorlatilag létrejött egy olyan politikai szerv, amely mögött már a korábnál sokkal komolyabb legitimitás (lakosság, terület, haderő) állt. Minden bizonnyal ez is magyarázza azt a tényt, hogy 1943. augusztus 27-én mindhárom nagyhatalom – Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió – elismerte az új szervet.³⁶⁸ Ez jelentősen megkönnyítette utóbbi számára, hogy 1944. június 3-án a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormányává (*Gouvernement provisoire de la République française*) alakuljon át, amelynek nagyhatalmak általi elismerésére október 23-án került sor.³⁶⁹ Ezzel teljes sikerrel zárult le az a folyamat, amit De Gaulle 1940 nyarán kezdett el, mivel létrejött egy olyan új francia kormányzat, amely nemzetközi elismerésnek örvendett, győztesként tért vissza Franciaországba, és amely teljes egészében saját irányítása alatt állt.

Ezek után meg kell vizsgálnunk, hogy ebben az időszakban milyen viszony állt fenn a francia és a szovjet politikai vezetés között (a katonai zavartalan volt a Normandia-Nyeman alakulat folyamatos tevékenységének köszönhetően). Az új francia vezetés körében több különböző megközelítés is jelen volt a Szovjetunióval szemben követendő politikával kapcsolatban. Egyesek szerint meg kellett őrizni a szövetségi viszonyt, de ezen kívül minden komolyabb együttműködés kerülendő volt, mivel ez utóbbi a moszkvai irányítás alatt álló francia kommunistákon keresztül a belügyekbe való beavatkozás veszélyét hordozta magában. Mások szerint egy francia-szovjet különleges együttműködés hatékony tengelyt alkothatt volna az angolszász hatalmakkal szemben, tehát a kapcsolatokat erősíteni kellett. Mindemellett voltak olyan hangok is, amelyek szerint a nemzetközi viszonyok rendezését a kis és

³⁶⁶ AN AJ 72 243. Note sur la constitution et l'action du CFLN, 1.

³⁶⁷ Crémieux-Brilhac 2013, 850-851.

³⁶⁸ Arzakian 2008b, 135.

³⁶⁹ Broche-Caitucoli-Muracciole 2007, 1234-1235.

közepes európai államok együttműködésére kellett alapozni az európai kontinensen francia irányítással és a Szovjetunió érdemi bevonása nélkül.³⁷⁰

A francia vezetés hosszas egyeztetés után az első változat mellett kötelezte el magát 1943 őszén, azonban ennek megvalósításához hasonló szándékra volt szükség a szovjet fél részéről is, amely azonban Moszkva álláspontjának változása miatt hiányzott. Sztálin ugyanis a Szabad Franciaországgal való együttműködést hasonló megfontolások alapján alkalmazta, mint De Gaulle a szovjet kártyát: az angolszász hatalmak bosszantására és a velük szembeni alkupozíciók javítására. Miután azonban a teheráni konferencián kitűzték a második front megnyitásának dátumát, ez a taktika feleslegessé vált, így a francia féllel fenntartott viszonyon is lazítani lehetett. Ebből kifolyólag a háború utáni rendezésre vonatkozó kérdések kapcsán egyre többször került sor véleményütközésre a francia és szovjet diplomaták között, ami aggasztotta az új francia kormányt.³⁷¹

Szövetségekötés és eltávolodás

De Gaulle ebben a helyzetben és a fenti megfontolások alapján tett kísérletet a két fél közötti viszony javítására és kezdeményezte, hogy Moszkvában folytassanak kétoldalú tárgyalásokat.³⁷² Ebbe a szovjet fél is belement, így a tábornok 1944. december 2-án a szovjet fővárosba utazott, ahol egyhetes kemény vitákkal tarkított tárgyalások után 10-én szövetségi szerződést kötöttek, amely nem csupán katonai biztosíték volt Németország ellen, de egyben a háború utáni Európa új határait is rögzítette.³⁷³ A francia kormányt ez a megegyezés megnyugtatta, mivel úgy vélte, hogy megbízható szövetségesre tett szert az angolszász hatalmakkal szemben, amely támogatni fogja igényeit a jövőbeni tárgyalásokon. Azonban ebben a reményében

³⁷⁰ Soutou 2008b, 146-152.

³⁷¹ Lévêque 1997, 444-445.

³⁷² Arzakanian 2008, 135-136.

³⁷³ Laloy 1982, 141-150.

hamarosan csalódnia kellett, mivel a következő nagy egyeztetésekre (Jaltába és Potsdamba) meg sem hívták, a szovjet fél pedig nem igyekezett képviselni a francia érdekeket, mivel nem kívánta elősegíteni egy erős és befolyásos Franciaország visszatérését a nagypolitikába.³⁷⁴ Moszkva ugyanakkor azt sem engedhette meg magának, hogy az angolszász hatalmakkal fennálló kapcsolata csorbát szenvedjen, márpedig sem London, sem Washington nem nézte jó szemmel a franciaszovjet közeledést, így a szovjet fél számára hamar egyértelművé vált, hogy ez az együttműködés csak felületes lehet.³⁷⁵ Párizs csalódottságát tovább fokozta, hogy a Szovjetunió egyértelműen kifejezte igényét a Kelet-Európa feletti teljes irányításra, valamint megpróbálta kiterjeszteni befolyását a Közel-Keletre is, ami már komolyan nyugtalanította a francia döntéshozókat, mivel az európai és gyarmati hatalmi egyensúly felborításával fenyegetett. Ráadásul a helyzetet tovább súlyosbította, hogy belpolitikai téren a szovjet támogatást élvező francia kommunista párt egyre többször szegült szembe az ideiglenes kormánnyal. Ez a külpolitikai irányvonal teljes átgondolását indokolta, amelynek eredményeképp 1945 őszén Franciaország a nyugati országokkal való politikai és katonai együttműködés mellett kötelezte el magát – a szovjet vonal háttérbe szorításával.³⁷⁶

Ezzel megkezdődött a két ország újbóli eltávolodása, amely már előrevetítette közeli szembenállásukat a hidegháború két ellenséges táborában. A világháború évei alatt aprólékos munkával kiépített együttműködés a győzelmet követő hatalmi játszmák során az enyészeté lett, részleges újjáéledéséhez pedig ezt követően sok időre volt szükség.

³⁷⁴ Yakemtchouk 2011, 117.

³⁷⁵ Andrieu-Braud-Piketty 2006, 1122.

³⁷⁶ Soutou 2008b, 169-180.

Összefoglalás

Amennyiben alaposabban meg kívánjuk ismerni a Szabad Franciaország és a Szovjetunió között a második világháború során fennálló viszonyokat, vissza kell mennünk a francia-szovjet kapcsolatok kialakulásáig.

Az első világháború lezárulását követő időszak komoly megpróbáltatásokat tartogatott a korábbi szövetséges országok – Franciaország és az Oroszországból kialakuló Szovjetunió – közötti viszonyrendszer számára. Az indulás kifejezetten nehéz volt, mivel Franciaország a bolsevikok ellen harcoló orosz erőket támogatta a polgárháború során, majd pedig a lengyelek mellett állt ki, amikor a kommunista állam háborúba keveredett Lengyelországgal. Ennek fényében nem meglepő, hogy a két állam közti hivatalos kapcsolatfelvételre egészen 1924-ig kellett várni, azonban ez az – egyébként fontos – diplomáciai lépés sem hozta közelebb egymáshoz a két országot, amelyek kapcsolatrendszerét számos probléma terhelte. Ezek közül a legfontosabb a cári Oroszországnak nyújtott francia kölcsönök kérdése volt, amelyet nem sikerült megnyugtatóan rendezni, így az 1920-as évek folyamán ennek megoldatlansága állandó akadály volt a kétoldalú viszony javításának.

Végül az európai politikai helyzet változása, a revansvágytól hajtott Németország törekvései vették rá a két államot arra, hogy közeledjenek egymáshoz. Ennek jegyében került sor 1932-ben egy francia-szovjet megneemtámadási szerződés, majd 1935-ben egy kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötésére, amelyek elvileg szorosabb politikai együttműködést hoztak létre a két ország között. A valóságban azonban ezeket a megállapodásokat nem sikerült valódi tartalommal megtölteni, mivel egyik fél sem igazán bízott a másikban, így nem is volt meg a politikai és a katonai vezetés körében az elkötelezettség a hatékony összefogásra.

Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy a Szovjetunió 1939 augusztusában Németországgal kötött megneemtámadási szerződést, amellyel gyakorlatilag szabad kezet adott a

náci államnak külpolitikájában. Ez a nyugati szövetségeket is nehéz helyzetbe hozta, amelyek garanciát vállaltak Lengyelország határainak sérthetlenségére, ennek ellenére kitartottak ígéretük mellett és hadat üzentek a Lengyelországot megtámadó Harmadik Birodalomnak.

A háború első évei alatt a távolságtartás jellemezte a francia-szovjet viszonyt, mivel a kommunista állam azzal a Németországgal működött együtt politikailag és gazdaságilag, amellyel Franciaország hadban állt. A finn-szovjet háború idején ez a távolságtartás majdnem fegyveres konfliktusba torkollott, de erre végül nem került sor. A francia katonai vereség után a Pétain vezetése alatt álló Franciaország európai együttműködést hirdetve közeledni próbált Moszkvához, amely azonban ekkor már távolodni próbált német partnerétől, ezért elutasítóan reagált a francia felvetésre. Az 1941-es német támadás után a közeledés már Vichy-ben is lekerült a napirendről, a Francia Állam megszakította diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval.

Ekkor került előtérbe az a Szabad Franciaország, amely De Gaulle tábornok vezetése alatt Nagy-Britannia szövetségeseként tevékenykedett és jó partnernek tűnt a Németországgal szembeni harcban. A diplomáciai kapcsolatok felvételére 1941 szeptemberében került sor, amikor a Szovjetunió az elismerésen kívül támogatásáról is biztosította a francia szervezetet. Ezt követően egyre szorosabb politikai együttműködés alakult ki, amely oda vezetett, hogy a Szabad Franciaország volt az egyetlen olyan nyugati szövetséges, amely harcoló alakulatot, nevezetesen egy repülőegységet küldött a Szovjetunióba, hogy támogassa a kommunista állam harcát. Ez az alakulat a háború végéig kivette a részét a német csapatok elleni küzdelemből a keleti hadszíntéren a Vörös Hadsereg kötelékében. Moszkvának fontos volt a francia kommunista pártra gyakorolt hatás is, mivel utóbbi aktívan részt vett a francia Ellenállás létrehozásában, majd pedig a megszálló erők elleni küzdelemben. Az ellenálló mozgalmak irányításáért De Gaulle is ringbe szállt és végül Jean Moulin közreműködésével sikerült elérnie, hogy az egységesülő Ellenállás őt ismerje el vezetőjének, ami komoly

fegyvertény volt számára és hozzájárult ahhoz, hogy a létrejövő ideiglenes francia kormány első számú vezetője legyen.

De Gaulle fontosnak tartotta, hogy jó kapcsolatokat építsen ki a Szovjetunióval, amely a háború utáni európai rendezés egyik letéteményese volt, ezért 1944 végén szövetségi szerződést írt alá Moszkvában a kommunista állammal. Annak ellenére, hogy ez elvileg biztosította volna a szorosabb együttműködést a két állam között, ez végül nem valósult meg. Bár a francia politikai körökben is voltak olyanok, akik fenntartásokkal viseltettek a keleti szövetséges iránt, az elmaradt közlekedés elsődleges oka mégis Moszkvában keresendő, ugyanis a szovjet vezetés nem volt érdekelt egy erős Franciaország létrehozásában, ezért nem is támogatta a francia igényeket a nemzetközi nagypolitikában.

Ennek eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy a két állam közti kapcsolatok, amelyek az ellenségesség és bizalmatlanság légkörében jöttek létre az 1920-as évek elején, formailag szorosabbak, de gyakorlatilag hasonlóak voltak az 1940-es évek derekán. Ez az elhidegülés pedig hosszabb távon is meghatározta a két ország viszonyát, amelyek a hidegháború során a két szembenálló táborban voltak, noha a hosszú távú európai rendezéshez álláspontjaik közelítésére lett volna szükség, mint ahogy azt De Gaulle későbbi állásfoglalásaiban számos alkalommal ki is fejtette. Ebből kifolyólag talán nem túlzás kijelenteni, hogy a szorosabb együttműködés elmulasztása súlyos hiba volt az érintett országok részéről, amely az egész kontinensre negatív hatást gyakorolt.

Bibliográfia

Levéltári források

Archives nationales:

- 72 AJ Comité d'histoire de la Seconde Guerre mondiale.
- 36. Armée secrète.
- 42. Ceux de la Résistance (CDLR).
- 44. Réseau Cohors-Asturies.
- 46-48. Mouvement Combat.
- 49. Confrérie Notre-Dame.
- 53. Forces françaises de l'Intérieur (FFI).
- 55. Mouvement Franc-Tireur.
- 60. Libération-Sud.
- 63. Réseau Manipule.
- 65. Mouvements unis de Résistance (MUR).
- 66. Musée de l'Homme, Organisation de Résistance de l'Armée (ORA).
- 67. Organisation civile et militaire (OCM).
- 69. Parti communiste.
- 71. Réseau phalanx.
- 220. Chronologies de la France libre et de la France combattante.
- 221. Documents sur la France libre.
- 225. Territoires ralliés à la France libre.
- 233. Représentation du général De Gaulle en France - Jean Moulin.
- 238. Généralités.
- 239. Forces aériennes françaises libres (FAFL).
- 243. Comité français de la Libération nationale (CFLN) et Gouvernement provisoire de la République française (GPRF).

Fondation Charles de Gaulle:

Les Membres des Forces françaises libres (18 juin 1940 - 31 juillet 1943). Liste-FFL.

Mémorial de la Shoah:

Union des engagés volontaires, anciens combattants juifs, leurs enfants et amis. MDLX-1 – MDLX-18. Listes nominatives des volontaires étrangers engagés à servir la France entre le 1er septembre 1939 et le 25 juin 1940.

Service historique de la Défense:

4 P 1. Historique des Forces françaises libres, tome 1.
4 P 2. Historique des Forces françaises libres, tome 2.
GR 34 N 316. 11e régiment de la Légion étrangère.
GR 34 N 317. 12e régiment de la Légion étrangère.

Szakirodalom

Agavélian 1973 = Agavélian, Serge D.: *350 avions dépannés, 5.420 réparations*. Icare, 63. sz. 1973. 100-109. o.
Albertelli 2009 = Albertelli, Sébastien: *Les services secrets du général De Gaulle. Le BCRA, 1940-1944*. Perrin, Paris, 2009.
André 1973 = André, Jacques: *Cette fois je n'étais plus spectateur*. Icare, 63. sz. 1973. 126-137. o.
Andrieu-Braud-Piketty 2006 = Andrieu, Claire – Braud, Philippe – Piketty, Guillaume (szerk.): *Dictionnaire De Gaulle*. Robert Laffont, Paris, 2006.
Arzakanian 2008a = Arzakanian, Marina: *De Gaulle et le gaullisme vus par le Komintern*. Soutou, Georges-Henri – Hivert, Émilie Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 117-130. o.
Arzakanian 2008b = Arzakanian, Marina: *Le rapprochement franco-soviétique pendant la Seconde Guerre mondiale*. Soutou, Georges-Henri – Hivert, Émilie Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 131-136. o.
Avenel 2010 = Avenel, Jean-David: *Interventions alliées pendant la guerre civile russe (1918-1920)*. Économica, Paris, 2010.
Azéma 2000 = Azéma, Jean-Pierre: *Des résistances à la Résistance*. Azéma, Jean-Pierre–Bédarida, François (szerk.): *La France des années noires*. 2. kötet: De l'occupation à la Libération. Éditions du Seuil, Paris, 2000. 275-308. o.

- Azéma-Wievorka 2004 = Azéma, Jean-Pierre – Wieviorka, Olivier: *Vichy, 1940-44*. Perrin, Paris, 2004.
- Bachelier 2000 = Bachelier, Christian: *L'armée française entre la victoire et la défaite*. Azéma, Jean-Pierre-Bédarida, François (szerk.): *La France des années noires*. 1. kötet: De la défaite à Vichy. Éditions du Seuil, Paris, 2000. 75-101. o.
- Bariéty 2008 = Bariéty, Jacques: *La délégation diplomatique et la mission militaire de la France libre en Union soviétique, juin 1941 – décembre 1944*. Soutou, Georges-Henri – Hivert, Émilie Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 185-213. o.
- Basdevant 1939 = Basdevant, Jules: *Le pacte franco-soviétique*. Politique étrangère, 1939/1. 27-47. o.
- Bauche 1982 = Bauche, Jacques: *Déroulement des opérations en Libye*. Icare, 100. sz. 1982. 12-35. o.
- Bédarida 2000 = Bédarida, Jean-Pierre: *Huit mois d'attente et d'illusion: « la drôle de guerre »*. Azéma, Jean-Pierre-Bédarida, François (szerk.): *La France des années noires*. 1. kötet: De la défaite à Vichy. Éditions du Seuil, Paris, 2000. 41-74. o.
- Bene 2012 = Bene Krisztián: *La collaboration militaire française dans la Seconde Guerre mondiale*. Codex, Talmont Saint-Hilaire, 2012.
- Bléton 1974 = Bléton, Pierre: *Je m'en suis sorti quand même*. Icare, 67. sz. 78-83. o.
- Boisdron 2005 = Boisdron, Matthieu: *Le projet de pacte oriental (février 1934 - mai 1935)*. Guerres mondiales et conflits contemporains, 220. sz. 2005. 23-43. o.
- Brihayé 1973 = Brihayé, Emmanuel: *Des exemples qui ont compté*. Icare, 63. sz. 1973. 148-153. o.
- Broche 2002 = Broche, François: *L'Armée française sous l'Occupation. La métamorphose*. Presses de la Cité, Paris, 2002.
- Broche-Cañucoli-Muracciole 2007 = Broche, François-Cañucoli, Georges-Muracciole, Jean-François: *La France au combat de l'Appel du 18 juin à la victoire*. Perrin, Paris, 2007.
- Broche-Muracciole 2010 = Broche, François – Muracciole, Jean-François (szerk.): *Dictionnaire de la France libre*. Robert Laffont, Paris, 2010.

- Buffotot 1980 = Buffotot, Pierre: *L'aide aérienne alliée à la Finlande (novembre 1939 - mars 1940)*. Revue historique des armées, 141. sz. 1980. 175-200. o.
- Calobre 1972 = Calobre, Jean: *Mécanicien du commandant Tulane*. Icare, 62. sz. 1972. 178-183. o.
- Cantier 2002 = Cantier, Jacques: *L'Algérie sous le régime de Vichy*. Odile Jacob, Paris, 2002.
- Chaline 1995 = Chaline, Emile (amiral): *Les Forces navales françaises libres*. Espoir, 100. sz. 1995. 71-83. o.
- Challe 1973 = Challe, René: *Grâce aux Yak la revanche de 1940*. Icare, 63. sz. 1973. 188-207. o.
- Chimanov 1972 = Chimanov, Nicolai (colonel général): *Les pilotes français avec l'Armée rouge*. Icare, 63. sz. 1972. 50-57. o.
- Clostermann 1948 = Clostermann, Pierre: *Le grand cirque*. Flammarion, Paris, 1948.
- Cointet 1996 = Cointet, Jean-Paul: *Histoire de Vichy*. Plon, Paris, 1996.
- Comor 1988 = Comor, André-Paul: *L'Epopée de la 13ème Demi-brigade de Légion Etrangère 1940-1945*. Nouvelles Editions Latines, Paris, 1988.
- Comor 2007 = Comor, André-Paul: *Le volontaire étranger dans l'armée française au cours des deux guerres mondiales*. Heyriès Hubert - Muracciole, Jean-François: *Le soldat volontaire en Europe au XXe siècle*. Montpellier, Presses universitaires de la Méditerranée, 2007. 19-35. o.
- Comor 2013 = Comor, André-Paul (szerk.): *La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire*. Robert Laffont, Paris, 2013.
- Courrière 1979 = Courrière, Yves: *Un temps pour la guerre. Normandie-Niémen*. Presses de la Cité, Paris, 1979.
- Crémieux-Brilhac 2000 = Crémieux-Brilhac, Jean-Louis: *La France libre*. Azéma, Jean-Pierre-Bédarida, François (szerk.): *La France des années noires*. 1. kötet: *De la défaite à Vichy*. Éditions du Seuil, Paris, 2000. 191-242. o.
- Crémieux-Brilhac 2013 = Crémieux-Brilhac, Jean-Louis: *La France Libre. De l'appel du 18 Juin à la Libération*. Gallimard, Paris, 2013.

Davion 2009 = Davion, Isabelle: *Mon voisin, cet ennemi. La politique de sécurité française face aux relations polono-tchécoslovaques entre 1919 et 1939*. Peter Lang, Bruxelles, 2009.

De Gaulle 1997 = De Gaulle, Charles: *Háborús emlékiratok*. Első kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1997.

De Gaulle 2008 = De Gaulle, Philippe: *Apám, De Gaulle. Beszélgetések Michel Tauriackal*. Európa, Budapest, 2008.

Dessberg 2009 = Dessberg, Frédéric: *Le triangle impossible. Les relations franco-soviétiques et le facteur polonais dans les questions de sécurité en Europe (1924-1935)*. Peter Lang, Bruxelles, 2009.

Drousenkov 1972 = Drousenkov, Pavel: *Novembre 1942 Ivanovo : les Français à l'entraînement*. Icare, 62. sz. 1972. 106-113. o.

Dullin 2000 = Dullin, Sabine: *Litvinov, les diplomates soviétiques et l'Europe au seuil des années 1930*. Narinski, Mikhail - Du Réau, Élisabeth - Soutou, Georges-Henri - Tchoubarian, Alexandre (szerk.): *L'URSS et l'Europe des années 20*. PUPS, Paris, 2000. 151-166. o.

Dupérier 1990 = Dupérier, Bernard: *Le 242, le 615 et les débuts du groupe « Ile-de-France »*. Icare, 133. sz. 1990. 48-77. o.

Du Réau 2000 = Du Réau, Élisabeth: *Du plan Briand au traité de non-agression franco-soviétique. Les relations franco-soviétiques au début des années trente: vers un rapprochement des deux États? (1930-1933)*. Narinski, Mikhail - Du Réau, Élisabeth - Soutou, Georges-Henri - Tchoubarian, Alexandre (szerk.): *L'URSS et l'Europe des années 20*. PUPS, Paris, 2000. 167-182. o.

Du Réau 2005 = Du Réau, Élisabeth: *La France et la Grande-Bretagne devant la politique d'expansion du IIIe Reich en Europe 1937-1939. Apaisement ou résistance?* Narinski, Mikhail - Du Réau, Élisabeth - Soutou, Georges-Henri - Tchoubarian, Alexandre (szerk.): *La France et l'URSS dans l'Europe des années 30*. PUPS, Paris, 2005. 163-186. o.

Du Réau 2008 = Du Réau, Élisabeth: *La politique étrangère de la France et les relations franco-soviétiques pendant les premiers mois de la drôle de guerre (septembre 1939-mars 1940)*. Soutou, Georges-Henri - Hivert, Émilie Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 11-23. o.

- Eichenbaum 1972 = Eichenbaum, Igor: *Vie et mort sur le front russe*. Icare, 63. sz. 1972. 132-153. o.
- Facon 2005 = Facon, Patrick: *L'armée de l'air dans la tourmente. La bataille de France 1939-1940*. Economica, Paris, 2005.
- Faligot-Guisnel-Kauffer 2013 = Faligot, Roger - Guisnel, Jean - Kauffer, Rémi: *Histoire politique des services secrets français. De la Seconde Guerre mondiale à nos jours*. La Découverte, Paris, 2013.
- Faure 2004 = Faure, Claude: *Aux Services de la République du BCRA à la DGSE*. Fayard, Paris, 2004.
- Filippov 1973 = Filippov, N.: *Je me suis recueilli devant ces vieux moteurs comme devant la tombe de vieux amis*. Icare, 63. sz. 1973. 182-187. o.
- Girault 1977 = Girault, René: *Les relations franco-soviétiques à la veille de la Seconde Guerre mondiale: bilan des années 1937-1940*. Revue des études slaves, 50. sz. 1977. 417-428. o.
- Gras 1983 = Gras, Yves: *La 1ère D.F.L. Les Français libres au combat*. Presses de la Cité, Paris, 1983.
- Guelton 2005 = Guelton, Frédéric: *Les relations militaires franco-soviétiques dans les années trente*. Narinski, Mikhail - Du Réau, Élisabeth - Soutou, Georges-Henri - Tchoubarian, Alexandre (szerk.): *La France et l'URSS dans l'Europe des années 30*. PUPS, Paris, 2005. 61-72. o.
- Hogenhuis-Seliverstoff 1999 = Hogenhuis-Seliverstoff, Anne: *La trace ténue d'une alliance ancienne: La France et la Russie, 1920-1922*. Guerres mondiales et conflits contemporains, 193. sz. 1999. 117-130. o.
- Jackson 2004 = Jackson, Julian: *La France sous l'Occupation. 1940-1944*. Flammarion, Paris, 2004.
- Jeannesson 2000 = Jeannesson, Stanislas: *La difficile reprise des relations commerciales entre la France et l'URSS, 1921-1928*. Histoire, économie et société, 19. sz. 411-429. o.
- Keegan 2008 = Keegan, John: *A második világháború*. Európa, Budapest, 2008.
- Laloy 1982 = Laloy, Jean: *À Moscou : entre Staline et de Gaulle, décembre 1944*. Revue des études slaves, 54. sz. 1982. 137-152. o.
- Lambauer 2001 = Lambauer, Barbara: *Otto Abetz et les Français ou l'envers de la collaboration*. Fayard, Paris, 2001.

- Lebiedinsky 1972 = Lebiedinsky, Georges: *Je soignais aussi leur moral*. *Icare*, 62. sz. 1972. 184-191. o.
- Lévêque 1994a = Lévêque, François: *La place de la France dans la stratégie soviétique de la fin de la guerre en Europe (fin 1942 - fin 1945)*. *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 36. sz. 1994. 28-33. o.
- Lévêque 1994b = Lévêque, François: *De Gaulle à Moscou*. *Espoir*, 94. sz. 1994. 54-63. o.
- Lévêque 1997 = Lévêque, François: *Les relations franco-soviétiques pendant la Seconde Guerre mondiale, de la défaite à l'alliance (1939-1945): essai historique d'après les Archives du Quai d'Orsay*. *Revue des études slaves*, 69. sz. 1997. 439-446. o.
- Lévêque 2012 = Lévêque, François: *Les relations entre l'Union soviétique et la France Libre (juin 1941 - septembre 1942)*. Vaisse, Maurice (szerk.): *De Gaulle et la Russie*. CNRS Éditions, Paris, 2012. 19-44. o.
- Maggiar 1984 = Maggiar, Raymond (amiral): *Les fusiliers marins de Leclerc. Une route difficile vers De Gaulle*. France-Empire, Paris, 1984.
- Mahuault 2013 = Mahuault, Jean-Paul: *Engagés volontaires à la Légion étrangère pour la durée de la guerre (E.V.D.G.) 1870-71, 1914-18, 1939-45*. Grancher, Paris, 2013.
- Marcel 1972 = Marcel, Albert: *Ces Russes terriblement accrocheurs*. *Icare*, 62. sz. 1972. 146-153. o.
- Marcelin 1972 = Marcelin, Georges: *Travailler les mains nues par - 30°...* *Icare*, 63. sz. 1972. 184-187.
- Marcot 2006 = Marcot, François (szerk.): *Dictionnaire historique de la Résistance*. Robert Laffont, Paris, 2006.
- Masson 2000 = Masson, Philippe: *La Marine française et la guerre 1939-1945*. Tallandier, Paris, 2000.
- Mirlesse 1972 = Mirlesse, Albert: *La naissance du G.C. 3 "Normandie"*. *Icare*, 62. sz. 1972. 74-85. o.
- Monclar 2014 = Monclar, Fabienne: *Monclar. Le Bayard du XXe siècle*. Via Romana, Versailles, 2014.
- Montagnon 2009 = Montagnon, Pierre: *La France dans la guerre de 39-45*. Pygmalion, Paris, 2009.

- Moynet 1973 = Moynet, André: *Toujours le même mot d'ordre : "En avant"*. Icare, 63. sz. 1973. 154-159. o.
- Muracciole 2002 = Muracciole, Jean-François: *La France pendant la Seconde Guerre mondiale*. Librairie Générale Française, Paris, 2002.
- Narinski 2005 = Narinski, Mikhaïl: *Les relations entre l'URSS et la France (1933-1937)*. Narinski, Mikhaïl – Du Réau, Élisabeth – Soutou, Georges-Henri – Tchoubarian, Alexandre (szerk.): *La France et l'URSS dans l'Europe des années 30*. PUPS, Paris, 2005. 73-83. o.
- Nativel 1998 = Nativel, Eric: *La « guérilla » des troupes vichystes à Madagascar en 1942*. Revue historique des armées, 1998/1. 49-60. o.
- Notin 2010 = Notin, Jean-Christophe: *Leclerc*. Perrin, Paris, 2010.
- Novikov 1972 = Novikov, Alexandre (maréchal): *Ambassadeurs du courage français*. Icare, 62. sz. 1972. 65-73. o.
- Olivesi 1997 = Olivesi, Dominique: *Louis Delfino, pilote de guerre et "soldat légendaire" (1912-1968)*. Cahiers de la Méditerranée, 55. sz. 1997. 7-14. o.
- Ormos 1984 = Ormos Mária: *Merényilet Marseille-ben*. Kossuth, Budapest, 1984.
- Palmarès 1974 = *Palmarès et effectifs du "Normandie Niemen"*. Icare, 70. sz. 1974. 132-149. o.
- Pavlova 2015 = Pavlova, Anastasia: *Les Russes et les Soviétiques en France durant la Seconde guerre mondiale: entre collaboration et résistance*. Sorbonne, Paris, 2015. (szakdolgozat)
- Paxton 1973 = Paxton, Robert Owen: *La France de Vichy 1940-1944*. Seuil, Paris, 1973.
- Paxton 2004 = Paxton, Robert Owen: *L'armée de Vichy. Le corps des officiers français 1940-1944*. Tallandier, Paris, 2004.
- Pernot 1990 = Pernot, François: *Pourquoi êtes-vous venus en Angleterre?* Icare, 133. sz. 1990. 14-23. o.
- Pernot 1992 = Pernot, François: *La création du "Normandie Niemen"*. Enjeu politique. Revue historique des armées, 1992/3. 90-99. o.

- Perrot 1990 = Perrot, François: *Les F.A.F.L.: une étude de motivations*. Revue historique des armées, 1990/2. 114-123. o.
- Pange 1972 = Pange (de), Jean: *Mon U-2 était la bonne à tout faire...* Icare, 62. sz. 1972. 154-161. o.
- Peschanski 2000 = Peschanski, Denis: *Les avatars du communisme français de 1939 à 1941*. Azéma, Jean-Pierre-Bédarida, François (szerk.): *La France des années noires*. 1. kötet: *De la défaite à Vichy*. Éditions du Seuil, Paris, 2000. 441-451. o.
- Porch 1994 = Porch, Douglas: *La Légion étrangère 1831-1962*. Fayard, Paris, 1994.
- Pouliquen 1972 = Pouliquen, Joseph: *Je les aimais comme mes fils*. Icare, 62. sz. 1972. 94-105. o.
- Pouyade 1972 = Pouyade, Pierre: *La campagne de 1943*. Icare, 62. sz. 1972. 114-135. o.
- Pouyade 1973 = Pouyade, Pierre: *La campagne 1944*. Icare, 64. sz. 1973. 60-99. o.
- Poype 1972 = Poype (de la), Roland: *De l'Angleterre à la Russie: deux techniques, le même combat*. Icare, 63. sz. 1972. 58-81. o.
- Reviakine 2008 = Reviakine, Alexandre: *L'URSS et la défaite de la France en 1940*. Soutou, Georges-Henri – Hivert, Émilie Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 35-62. o.
- Risso 1972 = Risso, Joseph: *Au combat avec les Soviétiques*. Icare, 65. sz. 1973. 162-177. o.
- Roger 1996 = Roger, Philippe: *Rêves & cauchemars américains. Les Etats-Unis au miroir de l'opinion publique française (1945-1953)*. Presses universitaires du Septentrion, h. n., 1996.
- Rubins 2008 = Rubins, Maria: *Gousseff Catherine, l'Exil russe: la fabrique du réfugié apatride (1920-1939)*. Revue des études slaves, 79. sz. 2008. 598-600. o.
- Saint-Marceaux 1974 = Saint-Marceaux (de), Gaston: *J'ai vu pleurer Zakharov*. Icare, 67. sz. 1974. 91-99. o.
- Schick 1972 = Schick, Michel: *Chasseur sans brevet*. Icare, 62. sz. 1972. 192-199. o.
- Smirnov 2008 = Smirnov, Vladislav P.: *L'agression allemande contre l'Union soviétique et l'opinion publique française*. Soutou,

- Georges-Henri - Hivert, Émilia Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 105-115. o.
- Soutou 2005 = Soutou, Georges-Henri: *Les relations franco-soviétiques de 1932 à 1935*. Narinski, Mikhail - Du Réau, Élisabeth - Soutou, Georges-Henri - Tchoubarian, Alexandre (szerk.): *La France et l'URSS dans l'Europe des années 30*. PUPS, Paris, 2005. 31-60. o.
- Soutou 2008a = Soutou, Georges-Henri: *Vichy et la place de l'URSS dans le système européen*. Soutou, Georges-Henri - Hivert, Émilia Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 65-104. o.
- Soutou 2008b = Soutou, Georges-Henri: *La France libre et la place de l'URSS dans le système européen*. Soutou, Georges-Henri - Hivert, Émilia Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 137-183. o.
- UEVACJ-EA 1955 = UEVACJ-EA (Union des engagés volontaires, anciens combattants juifs, leurs enfants et amis): *Au service de la France*. Paris, UEVACJ-EA, 1955.
- Valin 1972 = Valin, Martial (général): *Ce que voulait De Gaulle*. Icare, 62. sz. 1972. 61-63. o.
- Vassilieva 2008 = Vassilieva, Natalia: *Le front occidental de la « guerre européenne » vu de Moscou (avril-juillet 1940)*. Soutou, Georges-Henri - Hivert, Émilia Robin (szerk.): *L'URSS et l'Europe de 1941 à 1957*. PUPS, Paris, 2008. 25-33. o.
- Veillon-Wieviorka 2000 = Veillon, Dominique-Wieviorka, Olivier: *La résistance*. Azéma, Jean-Pierre-Bédarida, François (szerk.): *La France des années noires*. 2. kötet: *De l'occupation à la Libération*. Éditions du Seuil, Paris, 2000. 77-105. o.
- Wieviorka 2013 = Wieviorka, Olivier: *Histoire de la Résistance 1940-1945*. Perrin, Paris, 2013.
- Yakemtchouk 2011 = Yakemtchouk, Romain: *La France et la Russie*. Alliances et discordances. Harmattan, Paris, 2011.
- Zakharov 1972 = Zakharov, Georges: *Le sang versé en commun a scellé à jamais notre amitié*. Icare, 62. sz. 1972. 137-145. o.

Tartalomjegyzék

Sorozatszerkesztői előszó	5
Bevezető	7
A Franciaország és Szovjetunió közötti kapcsolatok a két világháború között	9
A hivatalos kapcsolatfelvétel és következményei	9
A francia-szovjet viszony az 1930-as évek elején	12
Esély az együttműködésre	13
Külön utakon	16
A francia-szovjet viszony alakulása a világháború kirobbanásától a Szovjetunió elleni német támadásig	21
A furcsa háború időszaka	21
A franciaországi hadjárat	24
A Vichy-rendszer és a Szovjetunió	30
A Szabad Franciaország és a Szovjetunió	35
A Szabad Franciaország születése és kapcsolatfelvétele a Szovjetunióval	35
A diplomáciai kapcsolatok magasabb szintre emelése	48
A katonai együttműködés: a Normandia-Nyeman vadászrepülő egység a Szovjetunióban	57
De Gaulle, Sztálin és a franciaországi Ellenállás	71
A Szabad Francia Erők orosz önkéntesei	90
De Gaulle ideiglenes kormányának keleti politikája	93
A kormányalakítás és az államközi kapcsolatok	93
Szövetségekötés és eltávolodás	95
Összefoglalás	97
Bibliográfia	100
Tartalomjegyzék	110